



I Z V E S T J A
POMORSKEGA MUZEJA PIRAN

S T R E N N A
DEL MUSEO DEL MARE DI PIRANO

2 2010

© Pomorski muzej – Museo del Mare »Sergej Mašera« Piran – Pirano

Izid publikacije sta finančno podprla Občina Piran in Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.

Za vsebino in jezikovno pravilnost prispevkov odgovarjajo avtorji.

ISSN 1855–8666

Kazalo



Igor Presl	<i>Predgovor: Zgodovinopisje – tiger ali zgolj rejena mačka?</i>	5
Bogdana Marinac	<i>IN MEMORIAM Dušan Podgornik (24. 10. 1956–28. 3. 2010)</i>	10
	<i>Avtorji in avtorice prispevkov</i>	17

RAZPRAVE

Nadja Terčon	<i>O vrednotenju ustnih virov: Iz spominov piranskega ribiča Giuseppeja Bertoka</i>	21
Špela Pahor	<i>Nekaj paberkov o pregovorih in rekih na področju današnje Slovenske Istre: »Po molku ni kaj pisati«</i>	36
Igor Presl	<i>Družinske zmote in zarote: Prestopnikov vsakdan skozi vire sodnih oblasti</i>	64

IZ MUZEJSKEGA DELA

Bojana Turk	<i>Pouk zgodovine v Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« Piran</i>	79
Sonja Bizjak	<i>Učna ura v Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« Piran</i>	84

ZAPISI IN POROČILA

Bogdana Marinac	<i>Razstava Med valovi in oblaki: Med idejo in realizacijo</i>	99
Nadja Terčon	<i>Razstava Ciril Kosmač in film Na svoji zemlji: Sodelovanje med kulturnimi in izobraževalnimi ustanovami</i>	112
Marko Kravos	<i>Ciril Kosmač</i>	116
Vladislav Mlekuž	<i>Moje službovanje v Jugoslovanski vojni mornarici</i>	120
Savina Gorišek	<i>Kapitan in njegov Petek: Nadaljevanje potovanja z Mirkom Bogičem</i>	141
Marija Pust Ana Artnak	<i>Ivan Felser: 6. 12. 1907–5. 12. 1987</i>	154
Snježana Karinja	<i>Konzerviranje antičnih kamnitih predmetov iz Strunjana, gotskega vodnjaka iz 15. stoletja in fontane iz tridesetih let 20. stoletja v parku ob Pomorskem muzeju v Piranu</i>	161
Nadja Terčon	<i>Za kanček morja: Pogovor o odnosu Slovencev do morja skozi preteklost</i>	169
	<i>Navodila avtorjem prispevkov</i>	189

Predgovor

Zgodovinopisje – tiger ali zgolj rejena mačka?



Il lettore non cerchi in questo libro, se questo libro avrà pure un lettore, una storia; non vi cerchi tampoco un'opera d'arte, o di passione. La storia ordina i fatti illustrandone le cagioni, l'arte li svolge, e ne desume gli effetti; la passione gli avvisa e li colora.

Rusconi, Carlo: Luigi XVI: scene della rivoluzione di Francia. – Milano : Borroni e Scotti, 1846, str. 5.



nožica različnih historiografskih smeri, ki smo ji priča danes, naj bi izvirala iz premisleka o dveh velikih historiografskih usmeritvah 20. stoletja: o historičnem materializmu in socialni zgodovini, značilni za sodelavce francoske revije *Annales*. Razprava o statusu in pomenu historične interpretacije je med temi usmeritvami zadobila take razsežnosti, da celo v okviru nekega specializiranega področja ni lahko ugotoviti, kam se diskusija dejansko pomika. Morda si celo drznemo pripomniti, da kot v literarni in tekstni kritiki tudi v zgodovinopisju ni več nekega »originalnega« besedila, ki bi nam nedvoumno, če le nismo pristranski, povedalo, kaj je avtor »v resnici želel povedati«, tj., kaj se je v preteklosti »v resnici zgodilo«. Tako besedilo oz. zgodovinski vir je pogosto samo še domala pozabljen vzrok za vojno med njegovimi interpretacijami, ki smo ji priča danes. Če na kratko povzamemo, danes nimamo ne besedil ne preteklosti, ukvarjamo se samo še z interpretacijami (interpretacij). Ker pa zgodovinopisje nima neposrednih praktičnih ciljev, temveč zgolj spoznavne, in gre za znanost o verjetnem, so interpretacije preteklosti še toliko bolj podvržene družbeni in politični instrumentalizaciji. Morda se je uresničil dobro stoletje star Nietzschejev strah, da bo prav zgodovinopisje tisto, ki bo zamegljevalo pogled v preteklost. Hiperprodukcija zgodovinopisnih knjig in člankov na

eni strani vzbuja brezupno nelagodje, na drugi pa tak intelektualni alkoholizem zavaja v prepričanje, da je vedno znova prav zadnje objavljeno besedilo o določeni temi zadnji, najpopolnejši »intelektualni požirek«.

Morda se je prav zaradi udobnega naročja naivnega empiricizma, v katerem se je zibalo zgodovinopisje, v zadnjih 50-ih letih posvečalo zelo malo zanimanja za vzporednice med zgodovinopisjem in filozofijo zgodovine ter literaturo in literarno (oz. umetnostno nasploh) kritiko – skratka, civilizacijo. Zakaj pa bi v času poplave informacij presenečala prav hiperprodukcija zgodovinopisnih besedil? Tudi taka besedila so namreč informacije prav kot vse druge, verbalne, slikovne, zvočne itn. Od t. i. novega kriticizma dalje pa je vse bolj jasno, da so nepovratno ločene od svojega avtorja in živijo svoje življenje, nimajo več referenčnega okvira izven sebe in je njihov pomen lahko le rezultat protokolov utemeljevanja resničnosti – prav kot npr. (umetniška) slika ni več odslikava, zrcalo narave, ki bi ji nudila referenčni okvir glede na to, kako verno jo posnema, ampak je izdelek zase, ki svoje pomene črpa vsakič znova v procesu prisvajanja s strani gledalca.

Informacije pa imajo še eno zanimivo lastnost: se namreč množijo. Res pomembna informacija ne zaključi informacijskega rodbinskega drevesa, ampak spodbudi rodnost. Prav zgodovinopisje nudi več pomenljivih primerov te bujne rasti: pomembna dela zgodovine zgodovinopisja, npr. Marxova, Burckhardtova, Webrova ali Braudelova, so bila velik generator novih besedil, diskusij in interpretacij, namesto da bi kot najbolj pertinentna enkrat za vselej zaključila genealoško verigo. V modernističnem miselnem okviru je taka situacija, kjer prav najbolj kakovostna informacija povzroči nastanek množice novih, paradoksalna, saj naj bi prav ta zaključila informacijski proces, postavila piko vsem razpravam. Modernističnemu razmišljanju je tuje spoznanje, da so prav diskutabilne, sporne teme vir nečesa novega, novih povezav med različnimi besednjaki, ki jih uporabljamo, in konkretnih možnosti ter upanj za prihodnje, bogatejše in boljše opise stvari, morda celo tega, čemur pravimo razvoj – ali, kot nekje pripominja Bachelard, sporna dejstva so resnična dejstva. Določenemu krogu bralcev lahko v isti sapi omenimo, da je (katerokoli) nekonfliktno stanje vsaj zametek totalitarizma, saj ne dopušča miselnih odklonov, ki bi omogočili vzpostavitev razlik in začetek dialoga.

Ob takem razmisleku o mestu in možnostih zgodovinopisja se ponuja naslednji primer, ki kaže, da je zgodovinopisec »po naravi« vselej vsaj malo postmodernističen. Ugotovili smo namreč, da informacija, torej tudi zgodovinopisni diskurz, jezik, ni več »zrcalo narave«, ampak prav

tako kot drugi predmeti, ki jih želi opazovati in opisovati, del nje same. Zgodovinopisni diskurz je prav tako nejasen, zamegljen, kot so stvari okoli njega – okolje, del katerega je, je zadobilo lastnosti jezika. Preteklost si zato lahko razlagamo kot besedišče nekega tujega jezika, ki pa ga obvladujejo ista jezikovna pravila kot vsa druga besedišča. Zato nas ne more presenetiti, če mnogi avtorji v svojih teoretičnih razglabljanjih uporabljajo historični diskurz tako, kot če bi bil del tiste pretekle realnosti, ki jo želijo opisovati – zgodovinske pojave želijo videti strukturirane kot (svoj) jezik. Ko npr. Marx govori o nasprotju med proizvodnimi silami in proizvodnimi odnosi, govori o ugotovitvah, trditvah o pretekli realnosti, ne pa o njej sami. Ta, pogosto spregledan vidik, s katerim zgodovinopisje (zavestno ali ne) skuša preseči dihotomijo med jezikom in realnostjo, pa je v temelju postmodernističen.

Če pa postavimo pod vprašaj prepad med jezikom in realnostjo, smo že blizu esteticizma, saj tako romanopisec kot zgodovinopisec želita ustvariti neko iluzijo o tej realnosti, ki ni plod mimetičnega posnemanja ampak nadomestilo zanjo. Jezik in umetnost tako nista izven realnosti, v njej sami zastopata neko psevdo–realnost. Zato ni naključje, da so postmodernisti vse od Nietzscheja do Derridaja želeli videti esteticizem prav v vsaki reprezentaciji realnosti. Zanje je slog zgodovinopisnega besedila tisti, ki določa pomen. Obratu v vzročno/posledičnem modelu je podoben obrat od modernističnega priseganja na vsebino k postmodernističnemu pojmovanju oblike: če se npr. več zgodovinopiscev ukvarja z istim predmetom raziskave, so vsebinske razlike v njihovih dognanjih lahko tudi posledice razlik v slogu, npr. besedilo o majevski umetnosti in besedilo o špansko–majevskem vojskovanju sta dva različna načina pisanja o majevski civilizaciji. Odločitev o slogu, tj. obliki zapisa, je odločitev glede na vsebino in kaže na način razumevanja preteklosti. Avtor izbira prav določene besede, njihovo zaporedje, sintakso stavka in zaporedje stavkov med seboj za ustvarjanje prav določenega pomena (v mislih ima seveda tudi ciljno publiko). Postmodernistu je vsebina samo izpeljanka, derivat oblike.

Letošnji zbornik Pomorskega muzeja Piran sestavljajo metodološko zelo raznolika besedila. Pozoren bralec bo opazil tako modernistično preverjanje ustnih virov s pisnimi, arhivskimi, kot postmodernistično nezaupanje tudi v slednje. Tako širok je tudi spekter prispevkov glede na vrsto uporabljenih virov kot na literarni slog, ki se ga avtorji poslužujejo. Druži pa jih zanimanje za vsakdan malega človega, za biografsko in avtobiografsko pripoved tistih, ki jih je ustaljeno politično zgodovinopisje zlahka spregledalo. Tudi zgodovinopisje se danes sooča in mora spoprijemati z

mnogimi spoznanji, ki jim pravimo postmodernistično razumevanje sveta. Ta novi raziskovalni prostor nudi tudi različne prijeme za proučevanje načina vsakdanjega življenja, med katerimi prav ustna zgodovina omogoča spoznavanje pestrega niza kulturnih pojavov tudi obrobnih ali nepismenih družbenih skupin in dogodkov, ki niso našli mesta med arhivskimi zapisi, ker so pač plod »ustaljenega vsakdana«.

V ustni zgodovini so vednost iskali že začetniki nam znanega zgodovinopisja – na neposredni izkušnji očitca dogodka sta svojo pripoved gradila že npr. Tukidid in Herodot. Pisne vire je v absolutno verodostojnost povzdignilo šele zgodovinopisje 19. stoletja, ki je lastno znanstvenost želelo dokazovati s sklicevanjem na »objektivne« naravoslovne metode, ki so tedaj doživljale svoj prvi sodobni razcvet. Vzporedno s premiki (od intencionalizma, ki je bistveno vlogo pri ustvarjanju pomena pripisoval avtorju, k pragmatizmu, ki to vlogo vidi v potrošniku, tj. bralcu, poslušalcu, gledalcu ipd.) v sodobni umetnosti in tekstni kritiki pa se zadnjih nekaj desetletij tudi zgodovinopisje ne sprašuje več po »zvestobi izvorniku«, torej kako lahko reprezentacije preteklega popačijo ali zvesto posnamejo preteklost, ampak po značilnostih konvencionalnih diskurzov, kolektivnih predstav, ki te pomene ustvarjajo in vedno znova aktualizirajo v interpretacije preteklosti – preteklost, resnica, vzročnost, pravičnost itn. ne obstajajo »historično« izven zgodovinarjevega jezikovnega prisvajanja.

Pisni viri, alfa in omega zgodovinopisja tiste vrste, ki arhivske vire bere kot zveličavne spomenike preteklosti, niso bili ustvarjene z namenom, da bi bodočemu zgodovinarju nudili (verodostojne) podatke, ampak za doseganje sočasnega političnega konsenza. Dokument je spomenik, ki ga družba postavi kot lastno sliko, kot navodilo za to, kaj naj si o njej misli prihodnost. V samih zapisih, sledih preteklosti, ni osnove za izbiro, kako bi spoznali njihov pomen, ni preskusnega kamna, kriterija, ki bi bil referenca pri preverjanju resničnosti. Zgodovinar mora zato pristati na spoznanje, da kot vse druge zgodovinske vire tudi arhivske bremeni nepopolnost – naša slika preteklosti bo zato fragmentaren, verjeten mozaik z vedno manjkajočimi delci.

Z zbiranjem, hranjenjem in interpretacijo ustnih virov, izkušenj tistih, ki so bili s stališča »verodostojnih pisnih virov« odrinjeni, se danes ukvarja t. i. zgodovina od spodaj. Etablirani akademski zgodovinopisni srenji tako zastavljeno proučevanje bližnje preteklosti lahko zbuja nelagodje, saj na eni strani odkrito priznava, da vsakršno zgodovinopisje, ne le ustna zgodovina, proizvaja lastne vire, po drugi pa, da je zelo tesno prepleteno z vsakokratnimi središči družbene moči. Trn v peti je ustna zgodovina postala vsem, ki so v svetosti »neodvisnih« pisnih virov iskali status objektivnosti

lastnih izjav o preteklosti. Vse pogostejše so zahteve po samorefleksiji zgodovinopisja, po spoznavanju njegovega epistemološkega dosega, vprašanje, ki se je dotlej glasilo »Kaj je zgodovina«, pa se je preobrazilo v vprašanje »Za koga je zgodovina«. Konec je utopije, da znanstvenost zgodovinopisja izvira iz objektivnosti obnovljivosti dogodka.

Ustna zgodovina se dogaja v obliki zgodb, različnih pripovednih in literarnih žanrov. Čeprav gre lahko za politične govore, gostilniško blebetanje, seksualne fantazije, religiozno žebranje, medicinske anamneze ali kuharske recepte, vremenske napovedi ali glasbene želje, preteklost pride do nas vedno že kot »zgodba«, ki je ne moremo zaobiti, da bi preverili, če ustreza »resnici v preteklosti«. Če pa želimo spoznati življenjske zgodbe posameznikov in dojeti subjektivne pomene, moramo dobro poznati jezikovne nianse in fineše, hkrati pa se zavedati, da z lastno interpretacijo ne moremo zanesljivo prevesti prav vseh konceptov, saj ne posedujemo slovarja temeljnih pojmov, ki bi omogočal soizmerljivost vseh govoric, univerzalno prevodljivost vseh besednjakov. Morda lahko govorimo le o »eksperimentalni resnici«. Navadno je problematično že beleženje intervjuja, saj informator v njemu nenavadni komunikaciji tudi nezavedno uporablja zanj sicer značilne vedenjske in izrazne oblike. Interpretacijo določajo tudi tehnike snemanja – stenogram beleži druge pomene kot transkripcija fonograma, video posnetek lahko prikaže tudi govorico telesa, ki pa je lahko zaigrana, spregledana, nerazumljena itn. Pripovedovalec se seveda zaveda, da bo z njegovo zgodbo postal javen nek del njegovega življenja in usode njegovih bližnjih. Ohranjanje zasebnost je verjetno največji etični problem pri raziskavi življenjskih zgodb, a anonimnost bi bila v nasprotju s temeljnim načelom ustne zgodovine, ki želi dati glas »utišanim«.

Namen ustne zgodovine je odkriti, kako in zakaj ljudje izbirajo določene vsebine in podobe iz preteklosti, jih pomnijo, preoblikujejo in kako jih pripovedujejo. Vsak poskus raziskovanja ustne zgodovine pa edinstveno in minljivo oralnost materializira in učvrsti v času. Z zapisom, zvočnim, slikovnim ali grafičnim, ji odvzamemo prav njene bistvene lastnosti – raziskujemo jo lahko le tako, da jo pretvorimo, prevedemo v pisno zgodovino. Pravzaprav je podobna spolzkemu kosu mila, ki odleti tem dlje, čim močneje ga stisnemo ...


Igor Presl

IN MEMORIAM

Dušan Podgornik (24. 10. 1956–28. 3. 2010)



BOGDANA MARINAC

 pomladi nas je v tragični nesreči veliko prezgodaj zapustil naš dolgoletni zunanji sodelavec, akademski slikar Dušan Podgornik. Dušan je bil vsestranski umetnik. V Sloveniji in tujini se je uveljavil kot slikar, grafik, fotograf in oblikovalec. V Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« Piran je svoj pečat pustil predvsem kot oblikovalec in fotograf.



Dušan Podgornik ob odprtju zbirke Slovenski pomorščaki 1918-1945 leta 1997 (Fototeka PMSMP)

Likovno podobo je dal številnim našim publikacijam ter stalnim in občasnim razstavam. Oblikoval je zloženske za razstave, vabila za različne prireditve in

plakate, razglednice in voščilnice. Izdelal je logotip Pomorskega muzeja, Muzeja solinarstva in Uličnega muzeja v Izoli. Naše razstave in publikacije pa bogatijo tudi njegove avtorske fotografije.

Dušan se je rodil v Mariboru leta 1956. Po končani srednji oblikovni šoli v Ljubljani je odšel na študij v Beograd. Na Akademiji uporabnih umetnosti je diplomiral leta 1980. Postal je akademski slikar in grafik, oblikovalec in fotograf, pa tudi kaligrafist. Po diplomi se je preselil v Koper, kjer je nadaljeval svojo umetniško pot. Že leta 1981 je imel v Galeriji Loža v Kopru svojo prvo razstavo, kmalu pa je začel sodelovati tudi s Pokrajinskim muzejem Koper in Pomorskim muzejem »Sergej Mašera« Piran. Ko so delavci Pomorskega muzeja (zlasti Zora Žagar, Ilonka Hajnal in Leopold Belec) v Svetem Petru, takrat Ravnu, postavljali etnološko zbirko Tonina hiša, so za pomoč zaprosili več zunanjih sodelavcev. Med njimi je bil tudi Dušan Podgornik, ki je leta 1985 s svojimi fotografijami opremil in oblikoval tudi katalog Tonina hiša, Etnološka zbirka v Ravnu avtorice Zore Žagar. S svojimi avtorskimi fotografijami je leta 1988 sodeloval pri pripravi interdisciplinarne razstave Pomorskega muzeja Sečoveljske soline včeraj – danes – jutri. Za razstavo je dobil muzej leta 1989 Murkovo priznanje za vrhunske strokovne dosežke na področju etnologije na Slovenskem. S kustosinjo Pomorskega muzeja, etnologinjo Zoro Žagar in drugimi delavci muzeja je sodeloval tudi pozneje, ko se je muzej s pomočjo Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran lotil uresničevanja ideje o Muzeju solinarstva v opuščeni solinah Fontanigge. Dušan je tudi pri tem projektu sprva sodeloval predvsem kot fotograf in oblikovalec publikacij, pozneje pa tudi kot oblikovalec muzejske postavitve. Vizualno podobo je izdelal za vse kataloge Muzeja solinarstva, ki so opremljeni tudi z njegovimi fotografijami. Prvi dvojezični katalog v slovenskem in italijanskem jeziku z naslovom Muzej solinarstva – Museo delle saline je izšel leta 1991. Leta 1995 je bil natisnjen še v angleškem in nemškem jeziku. Nova serija štirijezičnih katalogov je začela izhajati leta 2006. Pri nastajanju prvega z naslovom Muzej solinarstva je še zadnjič sodeloval z našo prezgodaj preminulo sodelavko Zoro Žagar. Z oblikovanjem tega kataloga je zasnoval enotno likovno podobo za naslednje publikacije iz te zbirke, med njimi za leta 2009 izdan katalog Solne poti Flavija Bonina.

V prvih letih sodelovanja s Pomorskim muzejem je Dušan pogosteje oblikoval publikacije kot razstave. Igor Presl, etnolog Pomorskega muzeja, ki je leta 1991 postavil občasno razstavo Ressel in pomorstvo, je oblikovanje kataloga zaupal Dušanu. V tem obdobju so kustosi muzeja nekatere razstave še vedno postavljali brez strokovne pomoči oblikovalca. Kljub temu pa je postajalo vsem vedno bolj jasno, da je oblikovalec tisti, ki da piko na i razstavi, jo naredi bolj privlačno, poglobi njeno vsebino in jo z vizualno podobo nadgradi. Leta 1993 se je Dušan Podgornik v Pomorskem muzeju

predstavil kot oblikovalec večje razstave. Izdelal je likovno podobo kataloga in interdisciplinarne razstave Piransko pristanišče od starega mandrača do današnje podobe ter spremljevalnega gradiva. Ta velika razstava je zaradi pomanjkanja lastnih razstavnih prostorov gostovala v Mestni galeriji Piran. Projekt je vodila Nadja Terčon. Tukaj je bila prvič uporabljena njegova ideja o primerjalni postavitvi motivov iz tedanjega Pirana s popolnoma enakimi motivi iz preteklosti, ki je bila kasneje v različnih krogih večkrat uporabljena. Izredno zanimiva, obiskovalcem zelo všečna in velikokrat pohvaljena, strokovno pa zelo tvegana, je bila ideja o postavitvi ladijskih modelov, ki so jih fizično varovale le v zraku lebdeče fotografije. Občutek lebdenja je ustvaril z obešanjem fotografij s tankim laksom in tako poskušal doseči neko mehko in igrivost. Uspešno je prepletel kaširane poslikave s predstavitvijo originalnih dokumentov, ki so morali biti zaradi raritete in izposoje iz tujine še posebej zavarovani. Pri katalogu, v katerem so objavljene tudi njegove avtorske fotografije piranskega pristanišča, Tartinijevega trga ter posameznih najbolj znanih arhitekturnih detajlov, pa je v skladu z dogovorom sledil oblikovnemu konceptu, za katerega so se že predhodno odločili strokovni delavci muzeja.



Dušan pri postavljanju zbirke ladijskega modelarstva v Izoli leta 2004
(foto N. Terčon)

Potreba po dobrem oblikovalcu se je pokazala tudi v naslednjih letih, ko se je začel muzej pripravljati na prenovo svojih stalnih razstav v matični stavbi. Med prvimi je bila leta 1996 prenovljena zbirka Slovenski pomorščaki 1918-1945 avtorice Bogdane Marinac. Delavci muzeja so tokrat za pomoč zaprosili podjetje Architecta iz Pirana, ta pa je k sodelovanju povabila tudi Dušana Podgornika. Oblikovanje razstave s pomorsko in vojaško vsebino iz

obdobja železnih ladij v prostoru s stenskimi in stropnimi poslikavami iz konca 19. stoletja je bil tudi za Dušana poseben izziv, ki se ga je lotil z velikim veseljem in vnemo. Osnova za njegove oblikovne rešitve je bila tudi tokrat kljub historičnemu ambientu vsebina razstave. Obdobje železnih ladij je poudaril s stekleno silhueto torpedovke in izbiro železa kot osnovnega materiala za izdelavo razstavnega pohištva. Na prehod iz mirnega v vojni čas je opozoril z izdelavo železnih vrat, ki dajejo vtis razbitine, vojno pa je vizualiziral tudi z ostrimi linijami vitrin ter črno železno oblogo sten, kar je dalo razstavnemu prostoru videz temačnosti. Končno je na grozoto vojne opozoril še s skulpturo iz večjih kosov orožja na sredini razstavnega prostora. S tem oblikovnim konceptom je popolnoma zadovoljil željo avtorice, ki je želela na razstavi šokanten prehod iz mirnega v vojni čas ter opozoriti na temno plat vojne, ki je zaznamovala življenje pomorščakov. Istočasno pa je dodal razstavi tudi umetniško vrednost. Končno je razkorak med vsebino razstave in ambientom presegel tako, da je posamezne detajle iz stropnih poslikav prenesel tudi na stene znotraj železnih vitrin.

V poznejših letih je Dušan kot oblikovalec sodeloval pri prenovi celotnega prvega nadstropja Pomorskega muzeja, kjer je na ogled zbirka starejše zgodovine pomorstva. Oblikoval je zbirke Gruberjevih modelov, ladijskih polen, marinističnega slikarstva in votivnih podob avtorice Duške Žitko, zbirki ladjedelstva in avstro-ogrškega pomorskega prometa avtorice Nadje Terčon ter zbirko avstro-ogrške vojne mornarice avtorice Bogdane Marinac. Razen stalnih razstav pa je tudi v tem obdobju oblikoval muzejske publikacije. Med temi je treba omeniti umetnostno-zgodovinska kataloga Ladijske polene in Srečanja z morjem Duške Žitko ter knjigo Z barko v Trst Nadje Terčon, ki so jo v okviru Knjižnice Annales Majora izdali Znanstveno-raziskovalno središče Koper Univerze na Primorskem, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko in Pomorski muzej Piran.

Kljub temu, da je muzej v poznejših letih sodeloval tudi z drugimi oblikovalci ter da so nekatere razstave in publikacije zaradi omejenih finančnih sredstev še vedno nastajale brez pomoči profesionalnih oblikovalcev, sodelovanje z Dušanom Podgornikom ni bilo nikoli prekinjeno. Oblikoval je muzejske razglednice z motivi oljarstva in solinarstva ter voščilnice z motivi iz marinističnega slikarstva. Ker smo delavci muzeja vedno bolj poznali Dušanov način dela in cenili njegove izdelke in oblikovne rešitve, smo ga vedno znova, če je bilo to le mogoče, pritegnili k projektom. Leta 2001 je oblikoval razstavo in publikacijo Petrus Coppelius, De summa totius orbis ter plakat in vabilo zanjo. Razstava avtorice Nadje Terčon, ki je bila postavljena v Galeriji Hermana Pečariča v Piranu v poletnih mesecih, je nastala v okviru mednarodnega projekta Cultucadses/Interreg II Italia–Slovenija, govorila pa je o Piranskem kodeksu (1524-1526), ki ga hrani Pomorski muzej Piran in velja za najdragocenejši

kartografski dokument v naši državi. Izredno dobre fotografije zemljepisnih kart ter detajlov rokopisa je izdelal Dušan in pri tem ponovno izkazal svoje vrhunsko mojstrstvo. Posebnost te razstave je bila temna celica, kjer je bil tri dni v posebni vitrini na ogled originalni kodeks, delo izolskega kartografa beneškega rodu Pietra Coppia. Katalog je zaradi nizke naklade in razpisnih zahtev tega projekta, da ga ne smemo prodajati, hitro pošel. Ker pa je bilo povpraševanje veliko, je leta 2006 izšel ponatis. Takrat mu je Dušan Podgornik vlil povsem novo podobo.

Ko je bilo leta 2002 na področju Muzeja solinarstva obnovljeno pritlično skladišče ob severnem bregu kanala Giassi, sta avtorja Zora Žagar in Flavio Bonin oblikovanje muzejske postavitve v njegovi notranjosti ponovno zaupala Dušanu, ki je tudi tokrat dal muzejski razstavi umetniški pečat. Notranjost muzejske zbirke in njeno vsebino je zlasti s pomočjo svojih fotografij povezal z lepoto zunanjsčine, z naravno in kulturno krajino solin Fontanigge. Ko je dobil Muzej solinarstva leta 2004 nagrado Evropske unije Europa Nostra za prizadevanje pri ohranjanju kulturne dediščine, je bil tudi Dušan ponosen na to skupno nagrado. Ta se je pridružila priznanju, ki ga je leta 1994 muzej že dobil s prestižno kandidaturo za naziv Evropski muzej leta.

Tudi nekaj let pozneje, leta 2003, ko je v Občini Izola vzkliła ideja o uličnem muzeju in je bila ta naloga dodeljena Pomorskemu muzeju »Sergej Mašera« Piran, sta vodja mednarodnega projekta Phare Flavio Bonin in avtorica razstave Nadja Terčon k delu povabila Dušana. Rezultat večletnega dela sta bila leta 2004 postavljena Ulični muzej, ki je dobil mesto v trgovskih, obrtniških in gostinskih lokalih v živahnih trgovskih ulicah starega mestnega jedra v Izoli, in Zbirka ladijskega modelarstva. Ulični muzej je bil kot manj znana oblika predstavljanja kulturne dediščine javnosti nov izziv tako za uporabnike kot za vse ustvarjalce, tudi za Dušana. Ker se je ulična muzeološka prezentacija zelo razlikovala od klasičnih muzejskih zasnov, sta se morala tako avtorica kot oblikovalec zelo potruditi, da sta uspela uskladiti številne in zelo raznolike zahteve in interese. Z ustreznimi označbami na lokalih in tiskanim materialom se Ulični muzej predstavlja kot celota. Izdana je bila zloženska v slovenskem, italijanskem in angleškem jeziku. Za svoje delo so dobili ustvarjalci muzeja Valvasorjevo priznanje, ki se v Sloveniji podeljuje za posebne dosežke na muzejskem področju.

Zadnja razstava, ki smo jo v Pomorskem muzeju postavili skupaj z Dušanom Podgornikom, je bila občasna razstava Rex – blišč, propad, obujeni spomin. Razstavo smo postavili maja leta 2008 v pritličnih prostorih Pomorskega muzeja Piran. Nekaj tednov pred otvoritvijo razstave je bila na sejmu Internautica v Portorožu postavljena še manjša razstava, ki je slednjo napovedovala. Ob teh dveh razstavah smo Dušana boljše spoznali tudi kot

potapljača ter odličnega podvodnega fotografa in snemalca. Skupaj z Nedjanom Kastelicem sta posebej za razstavo posnela serijo podvodnih fotografij ostankov ladje Rex ter dokumentarni film z isto vsebino. Dušan pa je za razstavo oblikoval tudi zloženko, vabila in plakate ter priložnostni razglednico in znamko. Pri oblikovanju je tako kot vedno izhajal iz idejne zasnove avtoric razstave Nadje Terčon, Bogdane Marinac in Snježane Karinja. Ker ga je vsebina razstave popolnoma prevzela, se ji je posvetil z vso energijo in jo izvirno nadgradil. V svojem vizualnem konceptu razstave je s pomočjo horizontal poudaril triplastnost vsebine razstave, ki se skriva tudi v njenem naslovu (blišč, propad, obujeni spomin). S tem načinom oblikovanja je enakovredno predstavil zlato dobo velike prekoceanske potniške ladje Rex in njeno slavo, ko je plula med Genovo in New Yorkom, ter obe obdobji, ki sta povezani s področjem današnje Slovenske Istre. To sta čas uničenja ladje in njenega razreza ter današnje obdobje, ko želijo mnogi obuditi spomin na to veliko ladjo in iščejo ostanke ladje na morskem dnu. Ladja z našo pomorsko preteklostjo ni povezana z obdobjem blišča, temveč zaradi njenega propada.



Dušan Podgornik na odprtju razstave Rex - blišč, propad, obujeni spomin
30. maja 2008 (foto M. Šabič)

V letih 2009 in 2010 smo imeli z Dušanom še več skupnih načrtov. Konec leta 2009 smo mu prepustili oblikovanje dveh publikacij: že omenjeno Solne poti zgodovinarja Flavia Bonina in Med valovi in oblaki etnologinje Bogdane Marinac. Knjiga Solne poti sodi v zbirko katalogov Muzeja

solinarstva, zato je Dušan pri oblikovanju sledil oblikovnemu konceptu, ki ga je zastavil s prvim katalogim leta 2006. Knjiga Med valovi in oblaki pa je napovedovala istoimensko razstavo. Oblikovanje knjige Med valovi in oblaki naj bi bilo zaradi tega osnova tudi za oblikovanje razstave. Žal pa Dušan razstave ni mogel oblikovati. Tudi svoji zadnji knjigi, ki ju je željno pričakoval, je videl le v elektronski obliki. Kmalu potem, ko je obe knjigi pospremil v tiskarno, se je poln načrtov in pričakovanj odpravil na potovanje po Indiji. Knjigi sta bili natisnjeni, avtorji pa smo ga nestrpnostno čakali, da si skupaj ogledamo izdelka in ju skupaj začnemo predstavljati javnosti. A Dušana nismo več videli. Iz Indije se je vrnil poln novih vtisov, a med potapljanjem v zalivu S. Marina pri Labinu so ga vzele globine Jadranskega morja.

Delavci Pomorskega muzeja bomo Dušana ohranili v spominu kot trdega pogajalca, ki je vztrajal pri svojem načinu oblikovanja in zagovarjal čistost ter manjše število eksponatov. Kljub temu, da smo mu pri tem velikokrat nasprotovali in zagovarjali svoje videnje razstave ali knjige, smo vedno bolj cenili njegovo delo in se od njega učili. Često smo morali zelo argumentirano in strokovno zagovarjati vsebino. Z oblikovnim izzivanjem nas je hote ali nehote pripravil do tega, da smo svoje strokovno delo opravili še bolje, kot bi ga sicer. Privadili smo se na njegov zahteven način dela in razmišljanja, mu zaupali in se vedno bolj veselili dela z njim. Vedno znova nas je presenetil z oblikovnimi rešitvami, ki so se nam zdele neprecenljive. Njegovo oblikovanje je bilo delo umetnika, ki je vsebino razstav dojemal v njihovi globini. Zaradi tega njegovo ustvarjanje ni imelo le estetske vrednosti temveč tudi vsebinsko in umetniško. Do izraza pa je prišla tudi njegova pragmatična plat, saj je bil poln praktičnih domislic v svoji stroki, ki jih je dopolnjeval ob samem delu. Njegova življenjska pot se je končala sredi naših projektov in pred pričetkom tistih, ki smo jih že začeli načrtovati z njim. A Dušana ne pogrešamo le kot sodelavca. V letih skupnega dela smo se zblížali. Cenili smo ga kot umetnika in kot človeka. Spoznali smo ga kot toplega in čustvenega človeka ter zvestega prijatelja. In takega Bučkota bomo najbolj pogrešali.

Avtorji in avtorice prispevkov

- Ana Artnak, roj. Felser, *ekonomski tehnik*
- Sonja Bizjak, *prof. zgodovine*
- Savina Gorišek, *učiteljica v pokoju*
- Snježana Karinja, *univ. dipl. arheologinja, muzejska svetovalka*
- Marko Kravos, *univ. dipl. slavist, pisatelj in publicist*
- Bogdana Marinac, *univ. dipl. etnologinja in sociologinja kulture, muzejska svetovalka*
- Vladislav Mlekuž, *oficir Jugoslovanske vojne mornarice*
- Špela Pahor, *univ. dipl. etnologinja in kulturna antropologinja, mladinska knjižničarka in pravljničarka v Mestni knjižnici Izola*
- Igor Presl, *univ. dipl. etnolog in sociolog, bibliotekar specialist*
- Marija Pust, roj. Felser, *gimnazijska maturantka, absolventka biologije na BTF*
- Nadja Terčon, *mag. zgodovinskih znanosti, muzejska svetnica*
- Bojana Turk, *univ. dipl. kulturologinja in socialna antropologinja*

RAZPRAVE

O vrednotenju ustnih virov

Iz spominov piranskega ribiča Giuseppeja Bertoka



NADJA TERČON

Izvleček

Prispevek poskuša osvetliti lik piranskega ribiča Giuseppeja Bertoka, ki se je v obdobju šestdesetih in sedemdesetih let dvajsetega stoletja kot eden redkih v Piranu preživiljal z ribištvom. Avtorica je opozorila, da je prav Bertok zaradi svojevrstnega značaja ter svoje vztrajnosti in pripadnosti morju in ribištvu simbolizira poklic ribiča. Prek komparacije ustnih in pisnih virov pa je v prispevku poudarek na analizi pripovedovalčevega spomina ter na analizi, primerjavi in vrednotenju izbranega gradiva. Ugotovitve iz virov so oprte na zgodovinski teoretični okvir, ki služi za časovno, prostorsko in razlagalno izhodišče ter za pretres značilnosti obravnavanega prostora v obravnavanem času.

Sintesi

Il contributo si prefigge di evidenziare la figura del pescatore piranese Giuseppe Bertok che nel periodo tra gli anni Sessanta e Settanta del secolo scorso si manteneva, tra i pochi a Pirano, con l'attività della pesca. L'autrice pone l'accento sul fatto che proprio Bertok in virtù del suo carattere particolare, tenacia e vocazione marinaresca, simboleggia la professione del pescatore. Mediante l'analisi comparativa delle fonti orali e scritte si dà rilevanza nel contributo all'analisi della rimembranza del narratore nonché all'analisi, al confronto e alla valorizzazione del materiale scelto. Le considerazioni che emergono dalle fonti si prestano a un inquadramento teorico storiografico, da cui si possono estrapolare altre considerazioni, che hanno per riferimento il periodo, lo spazio e l'ambito di ricerca e per il vaglio delle particolarità del territorio trattato nel periodo di riferimento.



Velik poudarek pri raziskovalnem delu zgodovinarja je namenjen analizi zgodovinskega spomina in komparaciji z referenčno literaturo ter na analizi, primerjavi in vrednotenju izbranega gradiva. Raziskovalno delo, katerega rezultat so običajno strokovni ali znanstveni članki, muzejske razstave in publikacije, predavanja in druge oblike popularizacije tovrstnega dela, se mora podrežati uveljavljenim metodološkim smernicam. Le-te velikokrat potekajo po sledečem vrstnem redu: zbiranje, urejanje, branje, obdelava in selekcija arhivskega gradiva; zbiranje, branje in selekcija literature; analiza, primerjava in vrednotenje; zaključna pisna predstavitev. Se pa tudi zgodovinarji vedno bolj opiramo na ustni vir, ki je dolgo časa veljal za osnovni vir v drugih znanstvenih disciplinah, zlasti v etnologiji. Tukaj pa se srečujemo s potrebo po preverjanju ustnih virov in njihovi uporabi. Ugotovitve iz virov je namreč treba opreti na obstoječi zgodovinski teoretični okvir, ki običajno služi za časovno, prostorsko in razlagalno izhodišče ter za pretres značilnosti obravnavanega prostora v obravnavanem času. Metoda dela mora biti takšna, da omogoča nova spoznanja in odgovore na zastavljena znanstveno–raziskovalna vprašanja iz pisnih in ustnih virov, ki so raziskovalcu na razpolago. Pri delu je treba nujno upoštevati tudi referenčno literaturo ter v našem primeru še zlasti muzeološke prezentacije.

Leta 2005 me je gospa Ondina Lusa, glavna urednica zbornika *El mar de Piran*, ki ga je takrat pripravljala Italijanska skupnost iz Pirana, zaprosila, da pripravim prispevek o piranskem ribiču Giuseppeju Bertoku. Z veseljem sem se odzvala in iz svojih spominov nanj, njegovih pripovedovanj ter na podlagi kasnejših preverjanj in dopolnjevanj izhodiščinih informacij pripravila prispevek o njem in prek njega o nekaterih dogajanjih v času in okolju, kjer je živel. Prispevek je za enojezično italijansko publikacijo prevedla gospa Liliana Stipanov in je izšel pod naslovom *Giuseppe Bertok, un pescatore vero*.¹ Članek sem po objavi v italijanskem jeziku kasneje dopolnila in predelala. Zdelo se mi je primerno, da o tem zanimivem človeku in njegovem spominu, ki se je po študiju arhivskih virov izkazal za zelo zanesljivega, objavim tudi v slovenskem jeziku in ponudim v branje bralcem muzejskega zbornika *Izvestja*.

Giuseppe Bertok (20. 3. 1927–3. 4. 1997) se mi je bolj kot informator vtisnil v spomin kot svojevrsten ribič. Spominjam se, kako smo ga piranski otroci opazovali, ko je ves zagorel, poleti vedno bos in v pisanih, a

¹ Terčon, Nadja. Giuseppe Bertok, un pescatore vero. V: Lusa, Ondina (ur.), Zudič, Fulvia (ur.), Knez, Kristjan (ur.), Zigante, Nadia (ur.). Prev. Liliana Stipanov. *El mar de Piran*, (Lasa pur dir). Pirano: Il Trillo, 2006, str. 51–55.

preprostih oblačilih, hodil po Tartinijevem trgu, po piranskih ulicah in ob pristanišču. Pozimi je imel običajno na glavi volneno kapo s cofom. Na svoji barki ali na obali je čistil mreže, pogosto v družbi svoje žene. Redko je govoril, če pa že, se je običajno ali nekaj jezil ali pa govoril zelo glasno. Otroci smo se ga skoraj malo bali. Ribaril je s svojo batano, spuščal in vlekel mreže in lovil ribe. Še največkrat smo ga tisti, ki smo živeli na področju pod Mogoronom, videvali na njegovi batani ob piranski avtobusni postaji in ob kopališču Riviera. In če smo ga kaj vprašali, ni bil preveč radodaren z odgovori.



Giuseppe Bertok na svoji batani z ulovom pred piransko ribjo tržnico sredi 70-ih let 20. stoletja (Fotodokumentacija PMSMP)

Nanj pa me spominja tudi posušeni morski konjiček, ki mi ga je podaril, ko sem se leta 1994 nekajkrat srečala z njim. Skupaj s kolegico, etnologinjo Zoro Žagar, sva ga obiskali na njegovem domu v Bolniški ulici. Bil je že bolan, vendar se je na moje veliko presenečenje razgovoril. Govoril je težko in težko ga je bilo razumeti. Na trenutke pa je bil prav hudomušen. Še vedno se je veliko spominjal in znal je še veliko povedati. Pogovor sem 2. 3. 1994 tudi posnela in njegov govor je izražal njegovo osebnost. Rad je odgovarjal na vprašanja, kadar je začutil, da o tematiki midve kot spraševalki ne veva veliko, oziroma da naju vsebina pogovora res zanima.

Če mu pa kaj ni bilo po godu, se je zvito izmaknil ali pa kar na hitro zaključil.

Zora Žagar ga je kasneje sama ali tudi v družbi etnologinje Bogdane Marinac obiskovala pogosteje in ga spraševala o ribištvu, načinih ribolova, o ribolovnih pripomočkih itd. Takrat je Pomorskemu muzeju za ribiški oddelek prodal tudi nekaj svojih ribolovnih pripomočkov, kot so razne mreže (»melajda«, »popona«, »guzara« za lov na rake, »naše« za lov na jastoge), trnki, pripomoček za nabiranje školjk »odegon«, zajemalka »volega«, in drugo. Skupaj z njim sta se na ribolov na girice odpravila Zora Žagar in Peter Čerče in fotografirala, kako je ribolov potekal. Že sam Bertokov pristanek na ta skupni ribolov oziroma celo njegovo povabilo nanj sta bila na nek način presenetljiva, a dobrodošla. V muzejski fotodokumentaciji so shranjeni diapozitivi tega dogodka in ob tej priložnosti nekateri izmed njih v tem prispevku tudi prvič objavljeni.



Ribolov na girice. Giuseppeju Bertoku sta se pridružila Zora Žagar in Peter Čerče iz Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran. (Fotodokumentacija PMSMP; foto: Peter Čerče, 1994)

Sama pa sem želela od Bertoka pridobiti čim več podatkov o dogajanju v Piranu v vojnem letu 1944. Leta 1994 so namreč snemali televizijsko oddajo o potopljenih objektih v slovenskem morju in skupaj s Petrom Čerčetom sva bila povabljeni k sodelovanju. Čeprav je bilo podatkov o potopljenih plovilih in hidroletalu v Portoroškem zalivu veliko, pa so vendarle manjkali spomini posameznikov in arhivski viri. To je bil povod, da sem se intenzivneje lotila raziskovalnega dela o omenjeni tematiki. V piranskem arhivu sem dobila podatke o bombardiranju parnika San Marco,

maone Rosa, nekaj ribiških ladij in stavbe v Piranu pleti leta 1944. Nato sem se odpravila k informatorjem. O hidroletališču in potopljenem letalu mi je pripovedal Giovanni Dugan iz Fizin, o bombardiranju parnika San Marco in reševanju potnikov pa zlasti Sergio Parentin, Plinio Tomasin in Giuseppe Bertok, vsi iz Pirana. Plinio Tomasin je posodil tudi izredno zanimive fotografije, ki so bile ob tej priložnosti za potrebe muzeja preslikane in so sedaj hranjene v muzejski zgodovinski fotodokumentaciji.



Zora Žagar je med terenskim raziskovanjem vselej poprijela tudi za praktično delo. (Fotodokumentacija PMSMP; foto: Peter Čerče, 1994)

Kot se je izkazalo kasneje, je imel Giuseppe Bertok dober spomin in nekateri njegovi podatki so se kasneje ob raziskovalnem delu v arhivih izkazali kot točni in bili zato tudi uporabljeni, nekaterih pa raziskave niso potrdile. Rezultat vseh teh informacij sta bila zanimiva televizijska oddaja »Pozejdonova zapuščina« ter članek »Ne samo Rex, ampak tudi San Marco ...«. Omenjeni članek sem objavila v Primorskih srečanjih leta 1996 in je, kot kaže, še vedno pomemben vir informacij različnim bralcem, raziskovalcem in ljubiteljem ter vsem, ki se tako ali drugače zanimajo za to tematiko. V teh raziskovanjih so bili med drugim pridobljeni tudi določeni

podatki in kopije nekaterih arhivskih virov, ki so bili leta 2008 odločilni pri pripravi posameznih poglavij vsebine razstave »Rex – blišč, propad, obujeni spomin«, ki je govorila o usodi velike potniške ladje Rex.²

In kaj mi je povedal Giuseppe Bertok? Povedal je veliko podatkov, ki jih je mogoče strniti v neko kratko vsebino in ki so se vsaj do sedaj izkazali za preverljive. Prepričana sem, da jih bo mogoče še velikokrat v različnih kontekstih tudi uporabiti. Najprej je naštel vse potopljene ladje, mine in letala, za katere se je spomnil. Povedal je, da jih je bilo veliko in da so jih po vojni odstranjevali. Zanje je vedel iz lastne izkušnje, ko je kot ribič plul in naletel nanje. O njegovem pripovedovanju o nevarnih morskih minah pa pričajo številni arhivski zapisi v piranskem arhivu, ki obveščajo piransko pristaniško upravo o tej nevarnosti in ki zahtevajo pazljivost in odgovorne ravnanje od vseh, ki plujejo v bližini.³ Dobro je poznal morsko dno in mi celo na majhne lističe poskušal skicirati pozicije teh objektov. Plul je na pamet z upoštevanjem orientacijskih točk, brez pomorskih kart.

»Med Strunjanom in Piranom se je leta, najverjetneje 1943, zrušilo ameriško letalo, ki so ga verjetno bombardirali. V letih 1947/48 so piranski ribiči z globinsko kočjo letalo potegnili ven in pripeljali na pomol piranskega pristanišča. Američani so ga odpeljali proč. Poleg so bili tudi Rusi in vodja piranske luške kapitanije Bepi. To je bilo lovsko letalo (caccia), ki je služilo kot izvidnica pred bombarderji. Pravili smo jim Romeo in Julietta. Pri Bernardinu leži še danes na morskem dnu v globini 12–14 m letalo, ki naj bi ga leta 1945 mitraljirali s Punte grosse v Savudriji. Letalo je padlo v vodo. Letal je bilo ob koncu vojne v morju več, kakih 13 ali 14, [...]« je Bertok obujal svoje spomine na potopljena letala. Kaže sicer, da za bernardinsko letalo ti podatki ne bodo držali, vendar pa kljub temu pomenijo izhodišče za nove raziskave.

Še najbolj me je zanimala usoda parnika San Marco, dolgega skoraj 50 metrov, ki je kar 33 let prevažal potnike med Istro in Trstom in tako povezoval istrske kraje in prebivalce s Trstom. Na morje je prvič zaplul 3. aprila 1911. Zgrajen je bil v ladjedelnici v Tržiču leta 1910 na »scali« št. 1 pod številko 22.

² V Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« Piran je bila od maja do oktobra 2008 na ogled razstava »Rex – blišč, propad, obujeni spomin«. Na njej je bila predstavljena zgodba velike italijanske luksuzne potniške ladje Rex, ki je v obdobje blišča plula med Genovo in New Yorkom, svoj konec pa dočakala na morski plitvini med Izolo in Koprom. Avtorice razstave in kataloga: Nadja Terčon, Bogdana Marinac, Snježana Karinja. Oblikovanje Dušan Podgornik.

³ Pokrajinski arhiv Koper – enota Piran (PAK-PI), fond Luška kapitanija Piran (LKP), leto 1945–1949), šk. 57.



Parnik San Marco ob portoroškem pomolu v 20-ih letih 20. stoletja
(Fotodokumentacija PMSMP)

Dvakrat tedensko je v obdobju med svetovnimi vojnami plul tudi v Zadar, občasno pa tudi v Benetke. Ob torkih zjutraj je že ob 7. uri odplul iz Trsta; ustavil se je samo v Piranu, Poreču, Rovinju, Pulju in na Malem Lošinju. Po približno 12-ih urah plovbe je pristal v Zadru. Če so potniki bili namenjeni na Brione, se je parnik ustavil sredi morja, kamor so potem z manjšimi čolni pripeljali brionske potnike oz. jih od tam prepeljali na otoke. Plul pa je tudi na krajših relacijah od Trsta do Pulja s postanki v Izoli, Piranu, Savudriji, Umagu, Novigradu, Poreču, Vrsarju, Rovinju, na Brionih in v Fažani, po urniku,⁴ ki ga je določala lastniška družba.⁵

⁴ Urniki linije Trst–Pulj, »Istria–Trieste« A. A. di navigazione, Itinerario – Orario della linea bisettimanale Trieste–Pola N. 126 valedole dal 23 Novembre 1943; »Istria–Trieste« S.A. di Navigazione, Itinerari – Orari delle linee 123 Trieste–Pirano e 125 Trieste–Umago valedole dal 14 Febbraio 1944, tutti i giorni; PAK–PI, LKP, leto 1944.

⁵ Terčon, Nadja: Ne samo Rex, tudi San Marco ..., Primorska srečanja 185/86, Koper–Nova Gorica, 1996, str. 672–675.



Potniki parnika San Marco ob odhodu v Benetke 10. 7. 1930 (negativ na steklu, fotoateljé Adria, Portorož; negativoteka PMSMP)



Pogled na poškodovani parnik San Marco. Ob poškodovani ladji so plovila piranskih in savudrijskih ribičev, ki so pomagali pri transportu in evakuaciji ranjencev. (Preslikava v fotodokumentaciji PMSMP)

Svojo plovbo je parnik končal 9. septembra 1944, le dan kasneje za slavnim Rexom. Bombardiralo ga je sedem zavezniških letal blizu rta

Savudrija, ko je plul na svoji redni progi Trst–Umag–Trst. Bertok je povedal, da jih je bilo pet. Parnik je plul iz smeri Umaga proti Piranu. Ko je komandant videl, da letala prihajajo iz Sečoveljske smeri, pravzaprav iz Seče, je hitro zavil proti savudrijski obali, natančneje proti Kaštelu. Veliko je bilo mrtvih. Uničen parnik je po bombardiranju pristal le po zaslugi prisebnega kapitana. Ladji, posadki in potnikom so prišli s svojimi plovil na pomoč tako piranski kot savudrijski ribiči, ki so pomagali pri transportu in evakuaciji ranjencev.

Istočasno so bombardirali še maono, ki jo je vlekel vlačilec – *»rimorchiatore«*. Vlačilec je vlekel dve maoni, polni tovora. Maona Rosa, ki je tovorila boksit, se je potopila. Je kovinske konstrukcije in še danes leži na morskem dnu med rtom Savudrija in piransko Punto in privablja ne samo ribiče, temveč tudi potapljače vsakršnih namenov. Poleg nje naj bi bila, po Bertokovem zatrjevanju, na morskem dnu potopljena še ena mina. Arheološki pregled morskega dna, ki ga je leta 1999 v bližini potopljene maone opravil Pomorski muzej *»Sergej Mašera«* Piran, je ta Bertokov podatek potrdil. *»Sem videl, kako je mina padala ... Ta ladja ni bila takšna kot solinske maone, ki so jih po vojni uporabljali za prevoz soli. Je precej večja, za 3 ali 4 solinske maone. Ta maona naj bi priplula nekje iz Istre ali Kvarnerja. Tam je tistega dne plula še ena bracara, ki pa se je uspela rešiti. Tisti dan naj bi bil potopljen tudi remorker (vlačilec), ki je maono vlekel.«* Iz arhivskih virov lahko razberemo, da so vlačilec rešili, ker so vrv, s katero je vlekel maono, uspeli sneti.

Bertok je lepo pojasnil tudi poimenovanje ladje tipa maona. Maona naj bi bila vsaka ladja, ki so jo vlekli, ker ni imela motorja. Zanimivo je, da je tonažo oz. velikost plovila predstavljal s številom vagonov tovora. Bracara je bila po njegovem ladja s 7–8 vagoni, *»bastimenti«* so bila plovila s 18–60 vagoni, barkini pa so vozili sol. Izdelovali so jih v treh ladjedelnicah na Bernardinu, privezani pa so bili v piranskem pristanišču pred palačo Gabrielli (današnjim Pomorskim muzejem). Maono danes pojmujejo kot tipično plovilo brez motorja, ki je bilo namenjeno izključno za prevoz soli iz hišnih skladišč iz solin v državna skladišča v Portorožu in Luciji. To pa po podatkih, ki sem jih našla v arhivskih dokumentih, ne drži povsem, vsaj do konca druge svetovne vojne ne.

Arhivski viri ponovno potrjujejo, da so bila Bertokove informacije v veliki meri točne. Sistematično delovanje zavezniškega letalstva na tem področju, predvsem pomorskem bojišču, in preleti zavezniških letalskih enot zaradi napadov na cilje v srednji Evropi so se začeli že konec leta 1943. Po izkrcanju zaveznikov v južni Italiji se je začelo zbiranje zavezniških letalskih enot na italijanskih letališčih. 1. junija 1944 so bile formirane zavezniške balkanske letalske sile, katerih naloga je bila

načrtovanje, izvrševanje in koordiniranje vseh zavezniških letalskih, pomorskih in kopenskih sil na jugoslovanskem bojišču. To je bil čas, ko so zavezniki iz južne Italije prodirali proti severu, ko se je krepilo partizansko gibanje in je nemški rajh izgubljal moč. V to politično in vojaško dogajanje sodijo tudi letalski poleti zaveznikov na področje Tržaškega zaliva. Zavezniki so poleti 1944 med rednimi preleti bombardirali tako obalna istrska mesta kot tudi ladje na tem področju.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
San Marco	Istria	1944	19	19	19	19	19	19	19
I - 3		Parnik "San Marco" Soc. An. di Nav. n. vesp. Istria		Parnik "San Marco" Soc. An. di Nav. n. vesp. Istria		Parnik "San Marco" Soc. An. di Nav. n. vesp. Istria		Parnik "San Marco" Soc. An. di Nav. n. vesp. Istria	

Parnik San Marco so v dokumentaciji Inšpektorata pomorstva Vojaške uprave Jugoslovanske armade za Julijsko krajino, Istro, Reko in Slovensko primorje na podlagi informacij Luške kapitanije iz Pirana zabeležili kot potopljeni objekt. Original v: Državni arhiv u Rijeci, fond IPVUJAR 1945–1947, knjiga V–1, 10. (foto: Nadja Terčon, 2008)

Parnik San Marco je po Bertokovem pripovedovanju ostal ob savudrijski obali kakih 5 ali 6 let, nakar so ga izvlekli in na Reki razrezali za staro železo. Tudi to bo držalo, saj je Inšpektorat pomorstva Vojaške uprave Jugoslovanske armade za Julijsko krajino, Istro, Reko in Slovensko Primorje na podlagi informacij Luške kapitanije iz Pirana to zabeležil v svoji dokumentaciji.⁶ Tudi usoda Rexa, ki so ga razrezali za staro železo, je bila podobna.

Bertok je podal za raziskave zanimiv podatek, da je leta 1929 parnik pred Piranom doživel hudo neurje in je komaj uspel pripluti do Pirana. Utonil je en mornar. Opozoril je na votivno sliko v cerkvi Marije od zdravja na piranski Punt, ki prikazuje ta dogodek. Prav njegovo pričevanje me je vzpodbudilo, da se je raziskovanje o tem dogodku v najhladnejši zimi 20. stoletja nadaljevalo in da sem našla arhivske vire in spominske zapiske, ki so to pričevanje potrdili.

Poleg San Marca je med pogovorom kar nekajkrat našel še druge parnike, ki so pristajali v piranskem pristanišču. Poganjal pa jih je parni stroj na premog, ki so ga dobavljali v rudniku v Sečovljah. To so bili: San Giorgio,

⁶ Državni arhiv u Rijeci, fond Inšpektorat pomorstva Vojne uprave Jugoslovanske armije Rijeka (IPVUJAR) 1945–1947. Knjiga V–1,10.

San Giusto, Salvore. San Giusto je bil po njegovem mnenju »najboljši«, zato je bil primeren za turiste. »Toda vse, kar je šlo v Trst, je šlo z ladjami! Tudi iz Sečovelj. Najboljša roba je prišla v Piran in nato šla v Trst, turisti pa so šli v Portorož. Tako je bilo vse do 1954,« je Bertok pojasnjeval vlogo morja, pomorskega prometa in turizma v naših krajih. Tudi to njegovo pričanje dokazujejo arhivski viri, saj poročila pristaniških uprav poročajo, da se v Portorožu vkrcavajo in izkrcavajo samo potniki in njihova prtljaga, vse drugo blago in drug tovor pa se pretovarja v Piranu. Piransko pristanišče je služilo tako tovornim kot potniškim namenom, portoroško pa le potniškim, in še to samo v povezavi s turizmom, ki se je vedno bolj razvijal.⁷

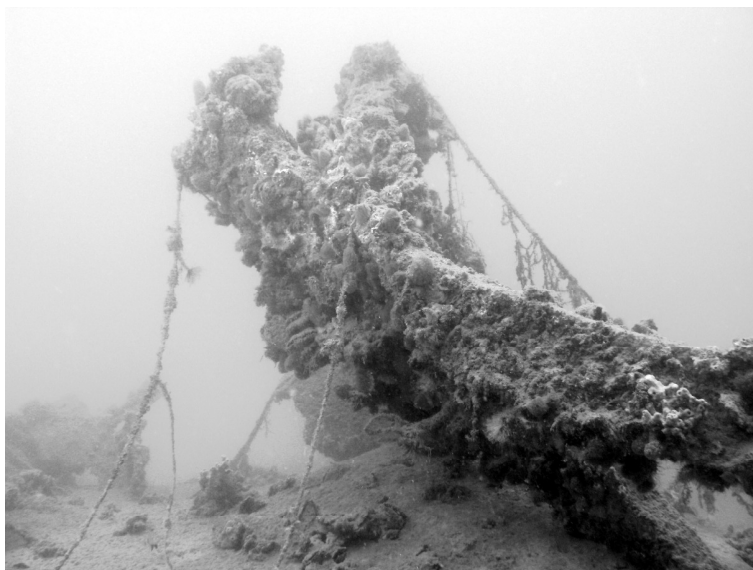
Navedel je še kup zanimivosti, ki sem jih zabeležila. O slavnem Rexu je takole obujal spomine: »Rex je nasedel v Koprskem zalivu 1941, bombardirali so ga potem, ko je že nasedel. Po vojni so ga razrezali za staro železo, vendar je na morskem dnu še celo ladijsko dno«. To je potrdila tudi filmsko–fotografska podvodna odprava leta 2008, v kateri sta Dušan Podgornik in Nedjan Kastelic ugotovila, da je na morskem dnu še velik del Rexovega trupa in s svojim dokumentarnim filmom in izredno izpovednimi fotografijami, ki so bile na ogled na razstavi, ovrgla trditve nekaterih, da tam ni več ničesar.⁸ Vendar pa o Rexu Bertok ni želel preveč govoriti, češ, »saj o njem znajo vse že vsi«.

Raje se je Bertok spominjal drugega Rexa, t. i. *piranskega Rexa*, ki ga ne smemo zamenjevati z slavno potniško ladjo Rex. To je bila lesena jadrnica, ki je povezovala Trst s Piranom. Potopljena je nekje na morskem dnu pri Gradežu. Bila je dobro oborožena. Po njegovem je imela med drugo svetovno vojno »1 top in nekaj mitraljezov s 24 cm premera ...«

Pomembno se mu zdelo, da naj bi se 2 milji od Pirana potopila tudi ladja (trabakola), ki pa so jo kasneje z ladjo Primorka dvignili. 6 milj od Pirana, morda že v mednarodnih vodah, naj bi se je leta 1914 zaradi močne burje potopila lesena maona. Povezana je bila z vlačilcem, ki pa je, da se je v hudem neurju lahko rešil, prerezal vrv, tako da se je maona potopila s kljunom v morsko dno. »Ko je bila burja, na morju ni bilo lepo«, je trpko poudaril.

⁷ Terčon, Nadja. Z barko v Trst : pomorstvo v Piranu, Izoli in Koprju ter gospodarska vloga severozahodne Istre v odnosu do Trsta : (1850–1918), Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno–raziskovalno središče: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko; Piran: Pomorski muzej "Sergej Mašera", 2004.

⁸ Terčon, Nadja, Marinac, Bogdana, Karinja, Snježana. Rex – rudnik železa v morju : grajen v Genovi, taljen na Jesenicah. Jeseniški zbornik., 2009, 10, str. 219–227.



Ostanki ladje Rex na morskem dnu (foto: Dušan Podgornik in Nedjan Kastelic, 2008)



Piransko pristanišče v 30-ih letih 20. stoletja. Palačo Gabrielli še krasi kupola. (Fotodokumentacija PMSMP)

Kako pa se je vojna dotaknila Pirana? Bertok je pojasnil: *»Pred in med drugo vojno je bila v palači Gabrielli, kjer je danes Pomorski muzej, slaščičarna. Bila je privatna hiša, ob zunanjem pristaniškem bazenu, ravno pri malem pomolu pa je bilo javno stranišče. Lepo je vidna kanalizacijska cev. Leta 1944 so zavezniška letala odvrгла rezervar ... in*

palači Gabrielli je odneslo kupolo, uničilo pa je tudi zgoraj omenjeno stranišče.« Tudi ti podatki so zanimivi, saj so v arhivu ohranjeni zapisi o bombardiranju stavbe v Piranu in mitraljiranju nekaj ribiških čolnov poleti leta 1944. Vsekakor pa je to le nekaj drobnih podatkov in treba bo o tem času in dogajanjih v njem še marsikaj izvedeti, raziskati in predstaviti.



Območje pred piransko plažo Riviera je bilo Bertokovo priljubljeno ribolovno območje. (Fotodokumentacija PMSMP; foto: Peter Čerče, 1994)

In kakšen naj bo zaključek mojega razmišljanja o Giuseppeju Bertoku in ocenjevanja njegovega spomina? Vsekakor je bil Giuseppe Bertok samosvoj, poseben človek, ki je na svoj način simboliziral povojno ribiško obdobje v Piranu. Giorgio, kot so mu pravili in kot so mu domači zapisali na njegov nagrobni napis, je bil svojevrstnež. Rojen je bil v Portorožu v stari hiši za avtobusno postajo, vendar je potem vseskozi živel v Piranu. Bil je prvi ribič v svoji družini, saj se z ribištvom njegovi predniki niso ukvarjali. Ni obiskoval ne ribiške šole ne ribiškega tečaja. Vsa znanja je pridobil pri starih ribičih, potrditi pa jih je moral z izpitom pred izpitno komisijo, ki mu je izdala ribiško spričevalo. Ni odslužil vojske, kar se mu je vseskozi zdelo dobro in to je s ponosom in hudomušnostjo v pogovoru večkrat poudaril. Na enem izmed njegovih dokumentov je pisalo, da je bil *brodovodja*. Nekaj časa je poveljeval ribiški ladji plavarici, in to 2–3 mesece celo brez dokumentov. Takrat je bil piranski luški kapitan Zorko Tavčar, ki zaradi tega »ni težil«. Nekaj časa je delal tudi v Tržiču (Monfalconu) in dobival plačo v lirah. Vsako soboto se je vračal domov in lire zamenjeval v jugolire. Na drugem dokumentu je bilo njegovo ime napisano v slovanski obliki: Bertok Josip in Bertok Jože. Pa se je razhudil: »Vi pišite kar hočete, jaz znam, da sem Giuseppe.« Pa sva ga z našo Zoro

malo pohecali o različnih zapisih njegovega imena, pa se je ponovno razhudil in pomenljivo zaključil zadevo: »*Jaz sem rojen v Portorožu!*«

Po letu 1954 je zaradi znanih političnih, družbenih in gospodarskih dogodkov zasebno ribištvo v Piranu na nek način zamrlo in oživelo šele veliko kasneje z novo mlajšo generacijo piranskih ribičev. Kot kaže, je tudi pri pomorstvu eksodus dolgoročno vplival na njegov nadaljnji razvoj in ga zaznamoval. Z izselitvijo italijanskega prebivalstva iz vseh treh obalnih mest je bila prekinjena tradicija povezave prebivalcev tega področja z morjem, novonaseljeni pa so ta stik morali sploh pridobiti.

V obdobju šestdesetih in sedemdesetih let se je Giuseppe Bertok kot eden redkih v Piranu preživel z ribištvom. Hodil je po svoji poti in verjetno mu ni bilo vselej lahko. O njegovem značaju priča tudi to, da ni bil nikoli član Piranske ribiške zadruge (Cooperativa pescatori di Pirano), ki je v Piranu pod različnimi imeni delovala v letih 1933–1957, ko se je zadruga dokončno priključila ribolovnemu podjetju Ribič iz Pirana in prenehala delovati. V zadrugo vključeni piranski ribiči so se morali namreč prilagajati skupnim pravilom, ukvarjali pa so se z ribolovom in lovom školjk v piranskih vodah vse do Kanegre in Savudrijskega rta, izkoriščali pa so tudi ribolovno področje v Portoroškem zalivu in tam letno ulovili 2–3 vagone cipljev in druge plemenite ribe. Ribiške zadruge so delovale v vseh treh obalnih mestih – Kopru, Izoli in Piranu. Od vseh je bila najbolj organizirana prav ribiška zadruga v Piranu, ki je bila znana po tem, da je imela koncesijo nad ulovom cipljev v Portoroškem zalivu. Člani zadruge so bili lahko vsi ribiči, ne glede na to, ali so bili lastniki ribiških čolnov, ali ne.

Prav to vmesno obdobje je s svojo zanimivo pojavo zaznamoval tudi Giuseppe Bertok. Čeprav njegov lik ostaja trdno zasidran v spominu marsikaterega Pirančana, pa temu ni tako v pisani besedi. Še vedno čakamo na natančnejšo predstavitev tega človeka, ki simbolizira poklic ribiča, ter na predstavitev vloge, ki jo je s svojo vztrajnostjo in pripadnostjo odigral v zgodovini piranskega ribištva. V pogovorih o njem pa vedno znova z neko nostalgijo in občudovanjem ugotavljamo, da je bil res »pravi ribič«!

Viri in literatura

Ustni viri

Giuseppe Bertok, Piran, 1994

Arhivski viri

Dokumentacija Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran (PMSMP)
Državni arhiv u Rijeci (DAR), fond Inspektorat pomorstva Vojne uprave
Jugoslovanske armije Rijeka (IPVUJAR) 1945–1947, knjiga V–1,10.
Pokrajinski arhiv Koper – enota Piran (PAK–PI), fond Luška kapitanija
Piran (LKP), leto 1944, 1945–1949, šk. 57.

Literatura

Terčon, Nadja. Giuseppe Bertok, un pescatore vero. V: Lusa, Ondina (ur.),
Zudič, Fulvia (ur.), Knez, Kristjan (ur.), Zigante, Nadia (ur.). Prev. Liliana
Stipanov. El mar de Piran, (Lasa pur dir). Pirano: Il Trillo, 2006, str. 51–
55.

Terčon Nadja: Ne samo Rex, tudi San Marco ..., Primorska srečanja
185/86'96, Koper–Nova Gorica, 1996, str. 672–675.

Terčon, Nadja. Z barko v Trst : pomorstvo v Piranu, Izoli in Kopru ter
gospodarska vloga severozahodne Istre v odnosu do Trsta : (1850–1918),
Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno–raziskovalno središče:
Zgodovinsko društvo za južno Primorsko; Piran: Pomorski muzej "Sergej
Mašera", 2004.

Terčon, Nadja, Marinac, Bogdana, Karinja, Snježana. Rex – rudnik železa
v morju : grajen v Genovi, taljen na Jesenicah. *Jeseniški zbornik*, 2009, 10,
str. 219–227.

Nekaj paberkov o pregovorih in rekah na področju današnje Slovenske Istre

»Po molku ni kaj pisati«¹



ŠPELA PAHOR

Izvleček

Prispevek obravnava pregovore in reke v Istri, v Piranu in njegovem zaledju. Temelji na zbiranju gradiva na terenu ter na zapisanih pregovorih in rekah iz zapuščine dr. Miroslava Pahorja, ustanovitelja in dolgoletnega ravnatelja Pomorskega muzeja v Piranu. Gradivo je uredila avtorica prispevka, ki je tudi napisala spremna besedila k pregovorom. V uvodnih poglavjih obravnava raziskovanje slovstvene folklore v Istri, knjižna dela o pregovorih in kulturnozgodovinske podatke o Istri, nato pa zbrano gradivo glede na kraj zapisa in tematiko. V poglavju Paberki so zbrani pregovori, ki jih je avtorica slišala mimogrede v pogovorih.

Sintesi

Il contributo tratta i proverbi e modi di dire in Istria, nella città di Pirano e nell'entroterra piranese, basandosi sul lavoro di raccolta dei materiali sul campo e sull'annotazione dei proverbi e dei modi di dire, che fanno parte del lascito del dott. Miroslav Pahor, fondatore del Museo del mare di Pirano e suo direttore per lungo tempo. Il materiale è stato redatto dall'autrice del contributo, che ha scritto inoltre i testi esplicativi dei proverbi. Ai capitoli introduttivi, nei quali si tratta la ricerca della letteratura folklorica in Istria, i testi riguardanti i proverbi, nonché i dati storici e culturali inerenti l'Istria, segue la trattazione del materiale raccolto, che viene suddiviso in base al luogo di annotazione (Pirano, entroterra) e in base alle tematiche. Nel capitolo Paberki vengono annotati i proverbi riscontrati casualmente nelle conversazioni.

¹ Zapisal H. Pribac, Sveti Peter, 1957, pripovedovalec neznan.



leta 1982 je dr. Marija Stanonik, sodelavka Inštituta za slovensko narodopisje SAZU, v različnih časopisih objavila pobudo za zbiranje slovstvene folklorne na terenu. Takrat sva se s prijateljico Marino Jurkota prijavi na ta oglas, ki je vabil k zbiranju slovstvene folklorne na terenu. Obrnili sva se tudi na muzeja v Piranu in Kopru. Tu sva lahko pregledovali gradivo, ki so ga zbirali raziskovalci etnoloških ekip Slovenskega etnografskega muzeja po vaseh Slovenske Istre v obdobju po 2. svetovni vojni oziroma po letu 1950. Gradivo, ki sva ga našli v terenskih zvezkih in na terenskih kartonih v muzejih v Kopru in Piranu, je bilo zapisano po spominu ali nareku. Včasih so zapisi nepopolno dokumentirani in je pripovedovalec neznan ali manjkajo podatki o zapisovalcu in pripovedovalcu, letnica ali kraj zapisa. Vendar se da o teh manjkajočih podatkih sklepati na podlagi drugih zapisov. Besedila sva v muzeju prepisovali v zvezke in doma pretipkali na obrazce ISN.

S terenskim delom in zbiranjem gradiva sva začeli najprej doma in pri družinah prijateljev. Pozneje sva obiskali kar nekaj vasi v okolici Kopra, Izole in Pirana. Spraševali sva, če je kje kdo, ki še zna pripovedovati stare »štorige«. Včasih so naju res do koga napotili, sicer pa sva informatorje izbirali naključno. Zapisali sva veliko pravljic, povedk, basni, ugank, pesmi, pregovorov in rekov, smešnic, anekdot, spominov, kletvic, zbadljivk in nagajivk. Gradivo sva snemali s kasetofonom. Kasete sva doma prepisali dobesedno. Zapise sva nato pretipkali na obrazce ISN. Nekaj enot sva zapisali po spominu, nekaj so nama jih narekovali. Majhen del tega gradiva je bil objavljen v knjigi *V deveti deželi*, del pa v knjigi *Mrak eno jutrnja*.

V tem prispevku bom pisala o pogovorih in rekah, ki sva jih takrat zbrali. Zbrano gradivo bom dopolnila še s pogovori, ki sem jih našla v očetovi rokopisni zapuščini ali sem jih zapisala kasneje.

Raziskovanje slovstvene folklorne v Istri

Zanimanje za slovensko slovstveno folkloro, kamor uvrščamo tudi pogovore in reke, sega pri nas v obdobje romantike, ko so ljudska besedila zapisovali Valentin Vodnik, Emil Korytko, Stanko Vraz in mnogi drugi. Ustno slovstvo so kasneje pogosto obravnavali tudi slovenski etnologi. Vendar to ne velja za področje Slovenske Istre. V času, ko se je naša etnologija ukvarjala s preučevanjem slovstvene folklorne, je bilo področje današnje Slovenske Istre pod Italijo in so ga slovenski raziskovalci odkrili takorekoč šele po zadnji vojni. O ljudskem slovstvu Slovenske Istre je pisal Milko Matičetov, ki je v istrskih vaseh kot član etnološke ekipe Slovenskega etnografskega muzeja zapisoval slovstveno folkloro in rezultate objavil v Zborniku kongresa folkloristov v Poreču. Nekako sredi

osemdesetih let so se začeli posamezniki intenzivneje ukvarjati z istrsko folkloro. To lahko opazujemo tako na področju raziskovanja in oživljanja istrske glasbe (posamezniki, na primer Rožana Koštial, Rožana Špeh, Dario Marušić in drugi ter skupine Istranova, Šavrinke, Šavrinske pupe en ragaconi, Vruja in druge) kot tudi na področju ljudskega pripovedništva. Z zbiranjem ljudskega slovstvenega izročila se je med drugimi ukvarjal tudi pisatelj Marjan Tomšič in gradivo objavil v knjigi *Noč je moja, dan je tvoj* in v slikanici *Začarana hiša*. Za narodopisno podobo Slovenske Istre so dalje pomembne *Šavrinske zgodbe* Marije Franca ter *Čubejske žrjavice* in *Lepi moj domček, čeprav te je samo za en lonček* Rafaela Vidalija. Danes slovstveno folkloro zapisujejo in objavljajo tudi Leda Dobrinja in pisateljica Nelda Štok–Vojska, Milan Gregorič, profesorica slovenščine in etnologinja Rožana Koštial, Ivan Novak, Danilo Vodopivec in drugi. Mnogi ljubitelji slovstvene folklore objavljajo svoje prispevke v revijah *Osapske štorje* in *Brazde s trmuna*. Z zapisovanjem ljudskega blaga se je dolga leta ukvarjala tudi danes upokojena učiteljica zgodovine in zemljepisa Nada Morato. Gradivo mnogih zbirateljev je objavila v knjigi *Mrak eno jutrnja*. *Istrske pravljice* pisatelja Franja Frančiča so leposlovne priredbe, narejene po zapiskih v hrvaškem jeziku. Našteli bi lahko še mnoge druge, pa tudi tiste, ki jim je Slovenska Istra navdih za ustvarjanje leposlovnih del v knjižni slovenščini ali v narečju.

Področje hrvaške Istre je bilo bolje raziskano. V okolici Pazina je v prejšnjem stoletju večje število pripovedk zapisal slovenski duhovnik Jakob Volčič. Ohranjeni sta zbirki *Narodno blago* in *Istarske povedice i pjesme iz Kastavščine* iz leta 1869. Slovstveno folkloro hrvaške Istre so kasneje zapisovali še Ernest Jelušić Štrkov, Stjepan Žiža, Čeh Josef Ptašinski, Ante Flego in drugi. Med leti 1952 in 1957 so pripovedno gradivo zapisovali raziskovalci in zunanji sodelavci Instituta za narodnu umjetnost. V osemdesetih letih je folkloro gradivo zbiral Lidija Nikočević. V delu *Istarske narodne priče* je avtorica Maja Bošković – Stulli podala sistematičen prikaz slovstvene folklore v hrvaški Istri. Zapisi, v katerih nastopajo mitološka bitja, so izšli v delu *Štorice od štrig i štriguni* avtorja Draga Orlića. Nekaj ljudskih pripovedi je zapisal Jakov Mikac in jih objavil v narodopisnem delu *Istarska škrinjica*.

Zapisovalci in zbiralci ljudskega blaga med italijansko govorečimi Istrani so bili Francesco Babudri, Giuseppe Vidossi, Achille Gorlato, Predonzani Elio in drugi. Leta 1969 je Giuseppe Radole v Trstu izdal knjigo ljudskih pravljic *Fiabe istriane*. Giacomo Scotti je leta 1976 izdal delo *Storie istriane*. Kasneje je izšlo še delo *Fiabe istriane* avtorja Antonia Ive. V Trstu sta 1985 in 1986 Luciano Santin in Roberto Danese izdala dve knjižici zbadljivk na račun Istranov z naslovom *Istria comicissima*. Seveda je takih in podobnih izdaj v slovenskem, predvsem pa v hrvaškem in

italijanskem jeziku več, a omejila sem se predvsem na tista dela, ki so laže dostopna tudi slovenskim bralcem.

Pregled nekaterih del o pregovorih v Istri

Podobno usodo je doživljalo zbiranje pregovorov na tem področju. Prve zapisane vremenske pregovore je Slovincem zapustil Primož Trubar. Ožbalt Gutsman je zapisal približno 150 pregovorov. Prvo samostojno izdajo je pripravil Fran Kocbek leta 1887, naslednjo pa Ivan Šašelj 1934. Leta 1970 je zbirko pregovorov izdal Stanko Prek. V delu *Pregovori, življenjske resnice* je Marija Makarovič zbrala in komentirala veliko slovenskih pregovorov. Med zadnjimi je v uredništvu Bojane Rogelj Škafar izšla knjiga *Pregovori in reki – leto in dan v slovenski ljudski modrosti*. Mnogo pregovorov je še raztresenih v slovenskih leposlovnih in drugih knjigah ali pa krožijo med ljudmi.

Že bežen pogled v vzajemno bibliografsko bazo podatkov (Cobiss OPAC)² dovolj zgovorno priča o skromni zastopanosti Slovenske Istre na tem področju. Za primerjavo: če v iskalna polja vtipkamo geslo pregovori in izberemo slovenski jezik, je zadetkov kar 440, če pa se omejimo le na monografije, je zadetkov 239. Ko pa iščemo pregovore pod geslom Istra, dobimo le 15 zadetkov, v slovenskem jeziku le 4 zadetke. Seveda nam iskanje v tej bazi ne more dati prave slike, saj knjižničarji zapisov mnogokrat ne opremimo z ustreznimi gesli.

Med knjigami, ki jih najdemo v vzajemni bazi, je zopet več italijanskih: Giuseppe Radole, *Proverbi istriani*, Predonzani Elio, *Proverbi e detti popolari dell'Istria*, Giacomo Scotti, *I mesi dell'anno nei proverbi istriani* in druge. Koprski advokat, čeprav proitalijansko usmerjen, je že leta 1859 predlagal zbiranje tako italijanskih kot slovenskih pregovorov. Dvajset let kasneje se je dela lotil zgodovinar Giuseppe Vatova in v nekaj naslednjih desetletjih zbral sedem tisoč italijanskih pregovorov. Izdali so jih posthumno, leta 1954, pod naslovom *Raccolta di proverbi istriani*. Večino omenjenih knjig hrani Osrednja knjižnica Srečka Vilharja v Kopru. Ni znano, ali se je kateri od italijansko govorečih raziskovalcev na Combijev poziv lotil zbiranja slovenskih pregovorov. Na žalost pa se niti Slovenci niso trudili v tej smeri.

Za hrvaško Istro verjetno velja, da je knjig o pregovorih precej, le da v naši bazi niso dostopna. O teh sem v slovenskem vzajemnem katalogu zasledila le prispevek raziskovalke Danice Škara z naslovom *Prilog proučavanju usmene tradicije u Istri*. Istrske pregovore lahko najdemo tudi v mnogih

² <http://www.cobiss.si/scripts/cobiss?ukaz=getid&lani=si>

delih, ki sicer obravnavajo kako drugo temo. Nekaj solinarskih pregovorov v italijanščini je tako zapisanih v knjigi *Stare piranske soline* avtorjev Miroslava Pahorja in Tatjane Poberaj. Nekaj slovenskih istrskih pregovorov je med kuharske recepte kot začimbo dodal Albert Pucer v knjigi *Istrska kuhinja*, več pa jih omenja Rožana Špeh v knjigi *Šupeter je na lepa vas – zbirka ljudskih pesmi iz Slovenske Istre*. Pregovore omenja tudi novinarka Nataša Hlaj v prispevku *Riba mora plavati trikrat*. Morda so slovenski istrski pregovori objavljeni še kje, vendar mi zaenkrat to ni znano. Zato mislim, da je za Slovensko Istro toliko pomembnejše zbirateljsko delo upokojene sociologinje Nelde Štok Vojska, ki je nekaj pregovorov natresla že v narodopisnem delu *Moja deštra Istra*, več pa v delu *Istrani pravijo*, ki nosi zgovoren podnaslov *ljudski izreki in modrosti* in v katerem je zbrala in po abecednem redu uredila okrog 1500 pregovorov, izrekov, rekov in rekel.

Nekaj kulturnozgodovinskih podatkov

Za razumevanje vseh kulturnih in jezikovnih posebnosti istrskega področja je treba vsaj okvirno poznati nekaj zgodovinskih podatkov. Zgodovina tega majhnega koščka zemlje, Istre, katerega del je tudi današnja Slovenska Istra, je burna in pestra. Če na kratko povzamemo številne zgodovinske in kulturne premike, ki so se tu zgodili v tisočletjih, bi bila podoba nekako takšna: Istra je bila naseljena že v 2. tisočletju pred našim štetjem. V 13. stoletju pred našim štetjem so to področje naselili Veneti. V 11. in 10. stoletju pred našim štetjem so se priselili Histri, v 5. in 4. stoletju pred našim štetjem so se jim pridružili Kelti. Leta 178 pred našim štetjem so Istro zasedli Rimljani. V 5. stoletju so začela vdirati barbarska ljudstva (Vzhodni Goti), v 6. stoletju je prišla Istra pod bizantinsko oblast. V 7. in 8. stoletju so se tu začeli naseljevati Slovani, o čemer med drugim priča tudi Rižanska listina iz leta 804. Konec 10. stoletja so se istrska mesta začela vse bolj navezovati na Beneško republiko. Leta 1420 so si Istro razdelili Habsburžani in Benečani. Leta 1797 je Istro in Dalmacijo dobila Avstrija. Sledila je krajša francoska okupacija, zatem druga avstrijska zasedba. Po 1. svetovni vojni je bila Istra dodeljena Italiji. Do velikih sprememb je prišlo po 2. svetovni vojni. Zaradi nove državne meje se je izselila velika večina italijanskega prebivalstva, v mesta pa so se začeli priseljevati prebivalci sosednjih vasi, iz notranjosti Slovenije, kasneje pa tudi prebivalci iz južnih republik bivše Jugoslavije.

Na način življenja v Istri je predvsem v zadnjih stoletjih vplivala bližina Trsta, ki je bil gospodarsko, politično in kulturno središče. Značilnost območja, kjer živi že stoletja slovensko in italijansko prebivalstvo, je dvojezičnost. Italijanski prebivalci živijo predvsem v mestu.

Slovenska Istra je torej narodnostno precej pisana. Mešanje različnih kultur je opazno v vseh sferah, tako tudi v ustnem slovstvu. Med pregovori v moji zbirki je večina takih, ki so jih pripovedovali domačini, Italijani in Slovenci. Nekaj sem jih zbrala tudi pri ljudeh, ki so se sem priselili po 2. svetovni vojni. V oklepaju pod vsakim pregovorom je na prvem mestu označen kraj, kjer so informatorji živeli, oziroma kraj zapisa. Vendar pa se kraji zapisov pogosto ne ujemajo s kraji rojstva pripovedovalcev, saj so bile migracije in mešanje prebivalstva, kar je bilo v Istri vedno prisotno, pogoste posebno v letih po 2. svetovni vojni. Informatorji so bili obeh spolov, različnih starosti in poklicev, bili so iz mest in vasi. Mlajši so bili šolarji ali študentje, starejši pa kmetje, gospodinje, delavci, upokojenci, uslužbenci, ribiči.

Avtohtoni slovenski prebivalci, ki živijo v vaseh v zaledju, govorijo slovensko istrsko narečje. To pa sega na severu do Trsta, na jugu pa do reke Mirne in čez. Zato naj na tem mestu tudi pojasnim, da je Slovenska Istra geografski pojem in označuje del Istre, ki je v državi Sloveniji, medtem ko pojem slovenska Istra pomeni območje, na katerem se govori slovensko istrsko narečje, ki je del primorske narečne skupine. Obsega dva govora: rižanski in šavrinski govor. Za oba so značilne mnoge romanske izposojenke, za šavrinski pa še hrvaške narečne prvine. Veliko informatorjev pa je uporabljalo pogovorni jezik, ki se je izoblikoval v mestih v Slovenski Istri po 2. svetovni vojni. Italijansko govori italijanska manjšina, posebno v obalnih mestih, pa tudi v nekaterih drugih krajih, na primer v Strunjanu. Jezikoslovci uvrščajo jezik, v katerem so v preteklosti govorili romanski prebivalci Istre, v istroromanščino (te pa ne smemo zamenjevati z istroromunščino). Pravijo tudi, da je najlepše istrsko romansko narečje piranski govor, istrobeneščina, ki je v Istro prišla v času Serenissime. Ta se je najdlje ohranil med solinarji in ribiči. Danes ga govori le italijanska manjšina in piranski ezuli v Trstu. Zanimivo je, da so nekatere slovstvene enote dvojezične, v slovenskem in italijanskem jeziku, nekaj pa je tudi pregovorov, ki prihajajo iz hrvaške Istre.

Vse pregovore sem zapisala tako, kot sem jih slišala. Pri že zbranih pregovorih pa sem v večini primerov upoštevala prvoten zapis.

Kaj pravijo istrski pregovori

V tem poglavju bi rada predstavila pregovore, ki sem jih našla v rokopisnih zbirkah in na terenu.

PIRAN

*Začela bi v **Piranu**, kjer sem doma. To je pač kraj, ki ga od vseh krajev na svetu najbolj poznam, saj tu živim že od rojstva, čeprav so tudi moji straši*

priseljenci. Po pripovedovanju domačinke je bil v času pred drugo svetovno vojno:

»Piran razdeljen na dva dela: Marsiano, Trg in Obalo, kjer so živeli bolj nobel ljudje, ter na Pusterlo in Punto, kjer so živeli kmetje in ribiči. Ti niso imeli veliko. Ribiči so leto za letom čakali na ciplje, od tega so živeli. Tudi kmetje, ki so živeli na Kampolinu in gor po hribu, niso imeli veliko. Rib je bilo ogromno. Vsak dan so jih prodajali na kamnitih mizah. Ogromno rib in zelenjave so prodali tudi v Trst. V mestu je bila tudi ribarnica.«

MED RIBIČI

Med ribiči je nastala vrsta pregovorov, ki izhajajo iz njihovega načina življenja, dela, opazovanja narave. Danes te pregovore morda poznajo le še redki starejši ribiči.



Piranski ribič med pobiranjem mreže (začetek 60–let 20. stoletja, fototeka PMSMP)

To so pregovori o **vremenu**, ki so ga morali ribiči pri svojem delu dobro poznati, če so hoteli biti uspešni in so se izognili nevarnostim na morju, v katerem *nikoli ne manjka vode*. Vedeli pa so seveda tudi, da *po dežju pride sonce*.

Bora scura, poco la dura.

Bora a trati xe quella che bati.

Tre calighi fa una piova.

*Bora che sbraia xe fogo de paia.
Se lampa in ponente, lampa per gnente.
Co l'aqua balbeghea, no se sera la peschea.
Aqua in mar no manca mai.
Dopo calighi e nuvoli devi tornar el bel.*
(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

Ribičev osnovni pripomoček je poleg mrež seveda **čoln**. Z razbitim ali preluknjanim čolnom se ne da delati, če je čoln čist, pa pomeni, da ni v uporabi, torej ne prinaša zaslužka.

*A barca rota no ghe vol sessola.
Barca pulida no guadagna.*
(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)



Mario Telluri z bratom in nečakom na batani v Fiesi v letih 1936–1938
(fototeka PMSMP)

Nekateri ribiči so imeli svoje male čolne, na primer *batane*, drugi so se udinjali lastnikom večjih bark. In tudi o tem nam pripovedujejo pregovori.

Lahko jih razumemo dobesedno ali v prenesenem pomenu *bolje biti prvi v lastni hiši, kot drugi v tuji*.

Meio esser paron de una sesola che servi de una nave.

Meio esser paron de barca, che capitan de vapor.

(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

Za upravljanje čolna je bilo potrebne kar nekaj spretnosti, česar se je ribič naučil z vsakodnevnim delom. Tudi to so znali domiselno povedati v pregovoru.

Se el porco l'andassi in barcheta, tutti i pesci ghe cavaria la bareta.

(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

Z ribolovom so se ukvarjali samo moški. Menili so, da ženska, ki stopi na barko, prinese nesrečo, *pegolo*. Vendar lahko naslednji pregovor razumemo tudi v prenesenem pomenu, da pač ni primerno krivde zvrčati na druge.

Meter piégola su la barca de altri, no convien.

(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

Ko opazujemo stare piranske razglednice, lahko vidimo pristanišče, kjer se ena ob drugi gnetejo barke in manjši čolni na jadra. Motorje so ribiči začeli uporabljati šele po drugi svetovni vojni. Dokler pa je plovila poganjal **veter**, ga je bilo treba poznati in obvladati.

Bisogna navigar secondo el vento.

Col bel vento tuti sa navigar.

(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

O vetru so pa med drugim znali tudi takole povedati:

Chi pissa soravento, se bagna le braghe.

(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

Od vremena in od letnih časov je bil odvisen tudi **ulov**.

Per San Vido la menola no val un figo.

La menola co la vien, la sardela co la va.

(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

Na morje so odhajali v ranem jutru, da so vrgli mreže, pozno popoldan pa so jih šli dvignit. Zato je nastal naslednji pregovor, ki pa ga lahko prenesemo tudi na druge poklice in bi mu v slovenščini ustrezal pregovor *rana ura – zlata ura*.

Chi dormi, no ciapa pesse.

Chi dorme, non piglia pesci.

Le ore de la matina ga l'oro in boca!

(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)



Ribiška in tovarna plovila v piranskem pristanišču (začetek 20. stoletja, fototeka PMSMP)

Ko so povlekli mrežo na čoln, so ribe, ki so se vanjo ujele, eno za drugo prijeli v delu, kjer so škrge in jih potegnili iz mreže, nato pa vrgli v posode, ki so bile v ta namen pripravljene na dnu čolna.

El pesce se lo ciapa per la gola.

(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

Seveda so bili najbolj veseli dobrega ulova, velikih rib. Te, bele ribe, so pomenile največji zaslužek.

El meio pesse xe quel che ga la testa assai lontana de la coda.

(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

Velike ribe so največkrat prodali, da bi zaslužili, majhne pa so nesli domov, za družino. Grenke socialne razlike so znali lepo ubesediti tudi v pregovorih.

Ghe xe pessi pei sciori e pessi per el povaro.

(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)



Piranski ribič s čolnom Orada pristaja z bogatim ulovom sardel (začetek 80–let 20. stoletja, foto Zora Žagar, fototeka PMSMP)

O ribiču, ki ni ulovil nič, so rekli, da je ostal *s polnimi rokami vetra*.
Restar co le mani piene de vento.
(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

Včasih se je zgodilo, da se je ribič vrnil v pristan z raztrganimi mrežami.
Co el mariner va fora de note, el torna a casa co le rede rote.
Co el pascador va fora de note, el torna a casa co le rede rote.
(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

Najbolje je bilo seveda loviti z mrežami. Kdor bi se zanašal samo na zaslužek od lova z ostjo, bi imel bolj prazne žepe. Takega ribiča so primerjali z revnim goslačem.
Pescador de fossena e sonador de violin no ga mai un quattrin.
(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

Vedeli so povedati tudi marsikatero modro o tem, kako zdrava je **ribja prehrana** ali kako se ribo pripravi in kako najbolj tekne.

*El pesse xe per el cervel, la carne pel stomigo.
Quando el pesse fa bianco l'ocio, xe bon segno che xe coto.
Ostrighe senza vin, xe un corpo senza anema.
I pessi bisogna negarli nel vin.*
(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

Razmišljali so tudi o zmernosti pri jedi.
*La meio ora de magnar xe quella de la fame.
Chi tropo magna, la panza ghe diol, ma chi magna poco, lavorar no' pol.*
(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

Morje je znalo biti nevarno, bolje je bilo ostati na kopnem ali pa te ni smelo biti strah valov in ko si se enkrat odpravil na morje, si moral zapluti. V tem poklicu so bili ribiči vsak dan izpostavljeni **nevarnostim**, a navdajal jih je tudi stanovski ponos, saj so se zavedali vsakdanjega truda in svojega pogumnega premagovanja strahu in težav.
*Il mar xe fachin de la tera.
Loda el mar, ma tiente la tera.
Chi vol navigar, no devi aver paura de le onde.
Chi xe in terra, giudica, chi xe in mar, navega!*
(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

O človeku, ki se ni mogel naučiti **plavati**, so rekli, da je kot sidro, ki je vedno v vodi, pa se nikoli ne nauči plavati.
El xe come l'ancora, che la sta sempre in mar e no la impara a nudar.
(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

Kako zelo je ribiški poklic in z njim povezan poseben način življenja vplival tudi na metaforiko, s pomočjo katere so izražali svoja **občutja in razmišljanja**, pa pričajo naslednji pregovori.
*El pesse grando magna el piccolo.
Sarà sta un pesse de april.
Co lu no gà tacà il pesse de april.*
(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

V nekaterih, na veselo vižo obrnjenih pregovorih, govorijo ribiči tudi o svojih **ženah**.
Viva la moglie del pescador, mentre lui pesca, lei fa l'amor.



Šivanje in sušenje ribiških mrež na Puntì okoli leta 1959 (fototeka PMSMP)

Po drugi svetovni vojni je večina italijanskih ribičev odšla v Italijo. **Priseljenci**, ki so se po vojni ukvarjali z ribištvom, so bili največkrat Dalmatinci. Ti so s seboj prinesli svoje folklorno izročilo.

U ribaru mokre gače, za večeru ne zna, šta će.

Hvali mora, drž se kraja.

(Piran, M. Maraspin, zap. Š. Pahor, 1982)

Dalmatinci so se ob metanju mrež v morje priporočali **zavetniku ribičev** svetemu Andreju: »U ime Svetoga Andreja, vržemo!« Po drugi svetovni vojni so tisti priseljeni dalmatinski ribiči, ki so delali v državnih ribiških zadrugah, rekli le še: »*Gotovi, vržemo!*«

Današnji ribiči so vsi potomci priseljencev in zgoraj naštetih pregovorov v taki obliki ne poznajo. Pravzaprav sem redkokdaj slišala od njih sploh kak pregovor, razen tu in tam kak vremenski, pa še ta v italijanščini, ali tak, ki govori o slabem položaju ribiča.

Rosso di sera, bel tempo si spera.

*Drio il scoio, bonasa come l'oiio.
Mlad ribič, star prosjak.
Vsak pošten ribič je revež.
Noben ribič si še ni gradil hiše.
Vse, samo ribič ne.*
(Piran, različni, zap. Š. Pahor, 1983)

O LJUBEZNI

In že smo pri pregovorih, ki pripovedujejo o **ljubezni** in o stvareh, ki so povezane z njo: o zaljubljenosti, zakonskem in samskem stanu, nosečnosti, otrocih ...

Nekatera **mlada dekleta** so bila predstavnikom moškega spola tako všeč, da bi jih *pojedli s poljubi*. Rekli so tudi, da *se je tista, ki se je rodila lepa, rodila poročena*.
Zerte creature le xe cussì cocole, che te vegnaria voia de magnarle de basi.
Chi nassi bela, nassi maridada.
(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

Ljubezni se ne da skriti, pot do srca izbranke pa vodi preko ljubezni in spoštovanja njene mame.
L'amor e la tosse no se pol sconder.
Chi vol la fia, basi la mama.
(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

Ob **snubitvi** so kar nekam grobo naturalistično in robato rekli:
Un non sbusa, xe in uso d'ognun, no'l scota, no'l brusa, no'l copa nissun.
(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

Najbolj so bili srečni seveda tisti, ki so se poročili iz ljubezni. **Poroka** iz preračunljivosti ni prinašala sreče. Vseeno pa se je bilo za dekle bolje slabo poročiti kot priti na slab glas; ali se celo večkrat poročiti, kot beračiti.
Chi se sposa per la roba, se impica per la gola.
Meio mal sposada, che puta compassionada.
(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)
Meio de marì a marì, che de porta in porta.
(ni podatkov)

Če sklepamo po naslednjem pregovoru, je bila **moška ljubezen** mešanica nežnosti in grobosti.

La novissa a Piran, co la se sposava, la ciapava dal sposo un baso e un sciafo!

Questo se chiamava parlar ciaro!

(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

Brez **poljubov** ni ljubezni ...

Amor senza basi xe pan senza sal.

(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

... seveda pa se stvar ne ustavi le pri poljubih ...

L'amor xe come la nosela, chi no la rompi, no la sa gustar.

(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

... to pa prinese posledice. Iz rastočega trebuha **nosečnice** so takole skleпали o spolu prihajajočega dojenčka:

La ga pansa fin ai oci.

Pansa a tondel – un bel putel,

pansa apuntia – una bela fia.

(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

Kaj pa **otroci**? Seveda so jih najprej krstili, *saj nikoli ne veš, kdaj bo to prav prišlo* ... Potem so se pa jezili, da mažejo hišo.

La fede de batesimo xe una carta che servi sempre.

(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

Fioi e colombi sporca le case.

(ni podatkov)

O ljubezni so rekli, da je najbolj zdrava od vseh bolezni in da stara ljubezen ne zarjavi, medtem ko nova pride in gre.

L'amor xe la più sana de le malatie, e prima o dopo duti la gavemo.

Amor vecio no ciapa rusene!

Amor novo va e vien, amor vecio se mantien.

(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

O ZDRAVJU

Zdravje ni zlato in se ga ne da plačati, so rekli. Kdor je imel dobro prebavo, se mu ni bilo treba bati smrti. Kar nekaj bolezni so zdravili z domačimi zdravili, na primer z oljčnim oljem.

La salute no xe oro che la paghi!

Per ogni dolor, per ogni malora oio de dentro e oio de fora.

Chi caga duro e pissa forte, no ga paura de la morte.

Se fa andar via l'orzo onzendose l'ocio con l'oio de lume.

Oio de ossi de persego per el mal de orecie.

Chi ga el cagoto no pol vegnir fora de casa.
(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)

KMETJE

Naslednja skupina pregovorov je prav tako iz zbirke Miroslava Pahorja. Za nekatere od teh pregovorov nisem našla podatkov, kje točno so bili zapisani in kdo je bil informator. Sklepam, da jih je zapisal v šestdesetih letih v zaledju Pirana. Nekateri so bili zapisani v Bujah in Motovunu, torej na območju, ki je nekoč skorajda mejilo na *piranski komun*. Pregovori iz te skupine so vezani predvsem na kmečka opravila in pridelke. Ker so tudi v Piranu živeli kmetje, ki so imeli svoja polja izven mestnega obzidja, pa menim, da so jih poznali tudi v Piranu.

Tudi v **kmečkem okolju** so poznali **vremenske** pregovore.

Vreme, dolžino dneva, letne čase in letino tu napovedujejo **svetniki**.

Santa Lucia el più picio giorno che sia.

De Santa Lucia a Nadal le cressi per una pediga de gal, da Nadal a Pasqueta le cressi de un'oreta.

Se piovì per Santa Bibiana, quaranta per ela e vinti per su zermana.

Per i Santi tira fora i quanti.

San Lorenzo gran calura, San Vincenzo gran fredura, l'una e l'altra poco dura.

Za **dež** so rekli:

Se la vien par San Lorenzo, la xe ancora in tempo, se la vien par la Madona, la xe ancora bona, se la vien par San Bartolomio, el caso xe spedio.

Martinovo je bil pomemben praznik, saj je takrat iz mošta nastalo vino:

Per San Martin ciapa el sacco e va al molin.

San Martin se imbota de vin.

Par San Martin ogni mosto vin.

Mraz se je začel ob Vseh Svetih:

Per i Santi se vesti tuti quanti, per San Martin anca el povarin.

Za sejanje **žita** so rekli:

Fina i Santi mezo pugno, dopo i Santi pugno pien

Tudi drugi kmečki pridelki in opravila so imeli svoje čase:

Per San Luca l'oiò trabuca.

San Giovanni brusa, San Piero taia.

*Per Santa Ana el sorgo va in pana.
Per Santa Maria Madalena, la nosela xe piena.
Per San Vido la saresa ga el marido.*

O stvarah, ki niso trajale dolgo, so rekli:
*La dura da Nadal a San Stefano.
La dura da San Stefano a la fin de l'ano.*

Bujski in motovunski pregovori:

*Marso suto, april bagnà, beato el contadin, che ga semenà. (Buje)
La neve marsolina la dura dela sera a la matina. (Buje)
Se piovì per l'Asensa, per quaranta giorni no se resta senza. (Buje)
Val più una piova de avril che San Marco col su campanil. (Buje)
Chi no bevi vin e rakija, no vedi ne Dio ne Maria. (Montona)*

Osel je bil v Istri tovorna žival. Z njim so pripeljali drva v mesto. Na današnji avtobusni postaji v Piranu so še danes ohranjeni kamniti stebrički, ob katere so privezovali osle, vozičke z dračjem in drvmi pa so do tržnice peljali ročno. Postaji so takrat rekli *la stazion dei mus*. Na oslih so potovale jajčarice, Šavrinke, o katerih piše tudi Marjan Tomšič. Po vaseh daleč v notranjosti Istre so kupovale jajca in jih nosile v Trst prodajat. Čeprav je danes v Slovenski Istri morda le še kak osel, pa je bila ta žival v preteklosti pomemben človekov spremljevalec, s svojimi značilnimi lastnostmi pa tudi vir navdiha za razne primerjave.

Največkrat so oslovsko trmo primerjali neumnosti, tudi človeški.
*Chi xe nato mus, devi aver paron.
Farghe la barba al mus, se perdi l'aqua e el savon.
Tanti mussi se someia.
Meio un mus vivo, che un dottor morto.
(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)
Liga el mus dove el paron comanda.*

Moj najljubši pa je ta, ki pravi o študentu, da *je* (v svet, po znanje) *odšel uosu in se vrnil osel*.
*Xe anda mus e xe torna asino.
(Piran, P. Viezzoli, zap. M. Pahor, 1963)*

SLOVENSKE VASI V ZALEDJU

Pregovore v naslednji skupini so zapisali člani etnoloških ekip SEM–a med letoma 1949 in 1957. Zapisovali so jih v **slovenskih vaseh v zaledju**. Nekateri informatorji so tu in tam kak pregovor povedali v italijanskem

jeziku. V oklepaju je pod vsakim pregovorom ali skupino pregovorov naveden kraj zapisa, informatorjevo ime oziroma priimek, ime zapisovalca in datum zapisa. Podatki niso vedno popolni.

VREME

Tudi slovenski istrski kmet je bil odvisen od **vremena**, zato je veliko pregovorov vremenskih. V njih ugotavlja, od kod piha in kakšno vreme prinaša veter: bo nevihta ali *temporal*, bo dovolj ali premalo dežja? Tudi takrat so bili nekateri ljudje *vremenski*, občutljivi na vreme. Pa še praktične napotke so dajali vremenski pregovori – kratke in jedrnate, pa malo posmehljive.

Če pride dež od morske strani, je temporal.

Če pride dež od severa, je dež od burje.

Če pride od juga, zmoči za dva pluga.

Piova di montagna non bagna la nostra campagna.

(Nova vas, I. Vuk, zap. D. Vodopivec, 1953)

Če pride z juga, zmoči za dva pluga, če pride s severa, je dež od burje, če pride z murja, bo temporal.

(Sveti Peter, ?, zap. D. Vodopivec, 1957)

N'ben vuk ni še pojo zime!

(Krkavče, J. Petaroš, zap. ?, 1954)

K'dr se čut' tlak, je gotov dež.

(Krkavče, B. Breč, zap. D. Vodopivec, 1954)

K'dr greš v njive, vzemi jaketo s sabo, tud' če je jasno, č' pa je obl'čno, saj nêse slep.

(Krkavče, B. Breč, zap. D. Vodopivec, 1954)

Slovenski kmet je v vremenske pregovore prav tako vključeval **svetnike** ali se ravnal po drugih cerkvenih praznikih. Nekateri svetniki so odganjali ali prinašali mraz, drugi napovedovali dež ali opozarjali na primeren čas za kako kmečko opravilo. **Hudič** pa je prišel prav, ko je bilo treba povedati, kakšen hud mraz je.

Za svečnico pride jazbec pogledat, kakšno vreme je: če je lepo, je žalosten, če je slabo, je pa vesel.

Če je lepo vreme do Marije svečne, bo v prihodnje mraz.

Sveti Matija led razbija, če ga ne najde, ga naredi.

(Krkavče, J. Petaroš, ?, 1954)

Per San Martin si cerca per tutte le botte vin.

(Čentur, A. Krmac, zap. D. Vodopivec, 1954)

Sveti Jure črve vüre.

Sveta Marija glevnjena zabode glavnjico v zemljo: ali vpahne ali vsahne.

Sveti Fabjan za enih kreši dan, Sveti Valentin pa za dveh in an kvartin.

Devica Marija gora, zima fora.

San Giorgio papa, rondini passano acqua.

Sveti Grgur je šel iskat materi kožuh.

(Pomjan, J. Hlajka, zap. Z. Vatovec, 1950)

Sveti Ivan ferma čok, Sveti Peter ga potakne, Sveti Urh ga zagori.

(Sveti Peter, ?, zap. H. Pribac, 1957)

Dežja ni treba proset, z Sveti Simon bo prišel dež in petjač.

(?, ?, zap. D. Vodopivec, ?)

Tam so mrazi za hudiča.

(Pomjan, F. Bernetič, zap. Suhadolnik, ?)

Pregovori lahko napovedujejo tudi, kakšen bo **pridelek**.

Agošta pisan grozd, oktober grozd dober.

(Čentur, A. Krmac, zap. D. Vodopivec, 1954)

Tudi **luna** pove kmetu marsikaj koristnega.

Če se sadi v mladi luni, dobro raste, a ne obrodi.

Stara luna je najboljša luna.

(Sveti Peter, ?, zap. D. Vodopivec, 1957)

LJUBEZEN

Razmišljanja o **ljubezni** nam povedo, kakšen odnos so imeli do zakona, do fantov, deklet in žen.

Če jema an fênt piacer d' ane pupe, pride veje u hišo in ji še več kepe.

Pamet, kratke roke, dolge noge in predvsem veliko pamet mora imeti vsako pošteno dekle.

Jaz sem bila čista od vsega.

(?, ?, zap. D. Vodopivec, ?)

Enkrat od stariga, ko so čule dekleta, da pojejo fanti, so se poskrile, denes pa same tečejo za njimi.

(Marezige, B. Babič, zap. S. Benčina, 1950)

Lep ko ulje.

(Glem, J. Kocjančič, zap. Suhadolnik, ?)

Reče ošabno dekle: Če nisi ti, so drugi tri.

(Marezige, T. Babič, zap. S. Benčina, 1950)

Ženska dota je moška zmota.

Ženska je senca.

(Sveti Peter, ?, zap. H. Pribac, 1957)

Tako so rekli o **novoporočencih**, če sta se takoj drugi dan po poroki skregala:

Ne bojo pojeli tri polente skep.

Ne bojo pojeli eno kilo soli skep.

(Krkavče, I. Glavina, ?, 1954)

O **otrocih** pa:

Ta, ki ima botra, dobi tudi kolač.

(Sveti Peter, ?, zap. H. Pribac, 1957)

Friška ne pade del'č od debla.

(?, ?, zap. D. Vodopivec, ?)

Tudi iz slabe pšenice dober kruh!

(Sveti Peter, ?, zap. H. Pribac, 1957)

VSAKDANJE ŽIVLJENJE

Življenje istrskega kmeta je bilo trda in težka borba za vsakdanji kruh. Delali so od jutra do večera. Čeprav so bili Istrani menda zelo vraževerni, so se po pomoč zatekali tudi k Bogu. Njihove izkušnje so bile večkrat zelo trpke, vseeno pa je v teh pregovorih čutiti neko potrpežljivost in sprijaznjenost z usodo.

Če ne boš delal mlad, boš delal star.

(Tinjan, L. Bizjak, zap. B. Orel, 1949)

Treba je molit, da nam Buh i Sveti Duh požegna.

Lehko je Boga molit, še ležje je mučat.

Štiri stvari človeka: smrt, sod, peku, rej nebeški.

(Sveti Peter, T. Gorela, zap. ?, 1957)

Tak, ki ni bil še bolan, niti Bog ne ve zanj.

(Sveti Peter, ?, zap. D. Vodopivec, 1957)

Samo smrt je pravična.

(Tinjan, L. Bizjak, zap. B. Orel, 1949)

Za vsakega pride vrsta in krsta.

(Krkavče, D. Pegan, 1954)

Dobro se čaka, slabo nikdar ne uide.

(Marezige, T. Babič, zap. S. Benčina, 1950)

Nuč jema svojo muč.

(?, ?, zap. D. Vodopivec, ?)

Ano drevo se ne hiti dol z enim kolpom, tudi navadit se ne more se en bot.

(Sveti Peter, T. Gorela, zap. ?, 1957)

Koder sonce teče, kruh se peče.

(Krkavče, M. Kapel, zap. M. Krašovec, 1954)

Vsaka stvar ima z'četek in finitek.

(Krkavče, M. Deluk, zap. ?, 1954)

Z malo se žive, z neč se mre.

(Krkavče, A. Petaroš, ?, 1954)

Pregovori o **revežih in revščini** so zelo nazorni, s kančkom humorja zabeljeni. *Ker so imeli malo, so morali biti skromni.*

Oni, ki je ubog, ima samo sonce in pot.

(Krkavče, M. Kapel, zap. M. Krašovec, 1954)

Bojo jedli kamne, bodo srali drva.

(Marezige, A. Grisnolah, zap. S. Benčina, 1950)

Je vboh d' jêma v hiše kakor pred hišo.

Tako je ubog, da ima v hiši toliko kot pred njo.

(?, ?, zap. D. Vodopivec, ?)

Je ubog, da ima pred hišo kot v hiši.

(Krkavče, D. Pegan, zap. ?, 1954)

Oni, ki nima osla, je osel, oni, ki nima prašiča, je prašič.

Oni, ki nima osla, je sam osel in oni, ki nima prašiča, je sam prašič.

(Krkavče, M. Kapel, zap. M. Krašovec, 1954)

Usta so majhna, a dosti požrejo.

(Sveti Peter, ?, zap. H. Pribac, 1957)

Krpa drži kmeta gor.

(Bernetiči, I. Koren, zap. P. Štrukelj, ?)

Klobuk šerve več kot z'an dež.

(?, ?, zap. D. Vodopivec, ?)

Morda so bili tisti, ki so kaj malega **znali**, na boljšem?

Ta, ki piše, gre ven iz hiše.

(Sveti Peter, ?, zap. H. Pribac, 1957)

Kot povsod, so bili tudi tu ljudje zelo različnih značajev. Med **človeškimi lastnostmi** so Istrani najmanj cenili obrekljivost, skopost, domišljavost, hudobijo, tudi vdajanje pijači. Spoštovali pa so delovne ljudi.

Pet prstov na roki ni enakih, tako niso niti ljudje – vseh vrst jih je.

(Sveti Peter, ?, zap. H. Pribac, 1957)

Pred svojo hišo pometi smeti, pusti na miru druge ljudi.

(Krkavče, J. Reja, ?, 1954)

Ano janje superbo niti svoje matere ne zizi, ano janje ponižno pa tudi dve.

(Sveti Peter, ?, zap. D. Vodopivec, 1957)

Ta k' daleč leta, blížek pade.

(Marezige, B. Babič, zap. S. Benčina, 1950)

Je sleb d' ne bê dau Bogu nužiča z' vraga ubêt.

(?, ?, zap. D. Vodopivec, ?)

Je slab, da ne bi dal Bogu nožiča za vraga ubit.

(Krkavče, D. Pegan, zap. ?, 1954)

Ušča, una ne da hudiču nušča.

(Marezige, ?, zap. S. Benčina, 1950)

Ni dobro imeti samo grablje, treba je imeti tudi vile.

Več kot piješ, manj vidiš.

(?, zap. M. Pahor, ?)

Disciplina, disciplina zasluži kruha in vina in če jo ne držiš, sam sebe zapustiš.

(?, B. Kirin, zap. D. Vodopivec, ?)

O človeku, ki se **preveč muči**, pa so rekli, da:

Se matra z' pestet dušo.

(?, ?, zap. D. Vodopivec, ?)

Včasih se vaščani dveh sosednih **vasi** niso gledali ravno prijazno. Tako so v Marezigah nekomu, ki ni slišal dobro in je prosil, da mu besede ponovijo, imeli navado reči:

Na T'njanu se govori dvakrat.

Na Tinjanu se pove dvakrat.

(Plahuti, M. Sabadin, zap. S. Benčina, 1950)

Ko ni denarja, so dobre tudi drugačne **mere za plačilo**:

Dvakrat en trebuh vina, ene nedre fih.

(Sveti Peter, ?, zap. D. Vodopivec, ?)

Pa tudi zapestna ura ni tako zelo potrebna, kot to mislimo danes, saj so **mere za čas** lahko tudi bolj preproste:

Ko je sonce za eno kvarto visoko.

Ko je sonce za enega moža visoko.

(?, ?, zap. D. Vodopivec, ?)

Je ta stric še imel kaj **zob** v ustih? Bog ve, ali je njegova žaga rezala dobro ali slabo!

Reže kot moji zobje.

(Sveti Peter, ?, zap. D. Vodopivec, 1957)

Kaj pa **italijanski sosedje**? Na Slovence so gledali zviška, ti pa so se jim tako oddolžili:

En Avstric je šu po ceste in je puču po eni frituli od vosla in je pršu v'n Lah.

Sklep je torej več kot jasen:

Taljan je pršu iz ene fritule od vosla.

(Rojci, B. Kovač, zap. D. Vodopivec, 1950)

Časi se **spreminjajo**. Priznati moram, da teh pregovorov res ne razumem! Bo treba na teren ali pa vtakniti nos v kako knjigo.

Če je žena bosa, je juču bosa, če je mož bos, je nanič bos.

(Marezige, ?, zap. S. Benčina, 1950)

Tisti, ki dela luno, je Marko Kovač.

(Rojci, B. Kovač, zap. D. Vodopivec, 1950)

Vsak ji svoj' vüle!

(Krkavče, B. Breč, zap. D. Vodopivec, 1954)

V dobri njivi je grana.

(Sveti Peter, ?, zap. H. Pribac, 1957)

Ukradena mačka ne beži od hiše.

(Krkavče, D. Pegan, zap. ?, 1954)

PABERKI

V to skupino sem uvrstila pregovore, ki sem jih slišala mimogrede, v pogovorih z ljudmi v vaseh v zaledju ali v obalnih mestih. Večina jih je iz osemdesetih let, nekaj pa je novejših. Ker sem takrat zbirala predvsem daljše enote slovstvene folklore, se nisem osredotočila na pregovore in reke, zapisala sem le tisto, kar sem naključno izvedela. Vseeno pa je tudi ta skromna bera zanimiva.

Predvsem v obalna mesta (nekaj pa tudi v bližnje vasi) se je priselilo precej prebivalcev iz drugih krajev: iz notranjosti Slovenije, tudi iz hrvaške Istre, kasneje tudi iz južnih republik nekdanje države Jugoslavije. Tako na primer v Piranu poleg majhnega števila pripadnikov italijanske skupnosti, ki so po drugi svetovni vojni želeli ostati v svojem kraju, živijo še priseljenci iz Slovenske ali hrvaške Istre, celo iz istroromunske vasi, Štajerci, Dolenjci, Kraševci, Brkinci, Gorenjci, Korošci, pa Hrvati, predvsem Dalmatinci, Srbi, Albanci, Makedonci in Črnogorci. Če prištejemo še posamezne pripadnike drugih narodov, na primer nekaj Rusov, Francozov, Nemcev, Madžare, Američana, Iračana, Roma, Čehinjo, Azerbejdžanca, Nepalko in morda še koga, potem vidimo, da je etnična struktura Pirana zelo pisana. Vsi ti ljudje so prinesli s seboj svojo dediščino, navade svojega kraja, izročila, ki so jih poznali od doma. Seveda so se prilagodili večinski kulturi, a če bi jih le malo bližje poznali, bi gotovo spoznali, da vsak od njih v sebi še vedno nosi delček svojega prejšnjega okolja, znanja in izkušenj, ki si jih je pridobil doma.

Prav zanimivo bi bilo prisluhniti vsem tem različnim ljudem in zapisati pregovore, ki jih poznajo. Vendar je to že tema za kako drugo nalogo. Za zdaj pa naj zadostuje teh nekaj primerov, ki kljub majhni količini kažejo vsaj to, da je današnja Slovenska Istra, predvsem kraji ob morju, res postala dom ljudem od vsepovsod.

V več narečjih ali jeziki:

Ni je riti, ki ne je hiti.

Val piu una scoreza che un cucjar de medizina.

(Strunjan, D. Marušić, zap. Š. Pahor, 1984)

En prdec je za deset dohtarjev

(Piran, I. Pahor, zap. Š. Pahor, 1984)

Lep pozdrav iz Notranjske.
(Piran, G. Pahor, zap. Š. Pahor, 2004)
Se te vol imparar bestemiar, compra te la cavra.
Ku češ se naučit klet, kupi si kozo.
(Koper, A. Jurkota, zap. M. Jurkota, 1985)
Božič puli sončič, vazam puli ognjič.
Božič poli sončiča, vazam poli ognjiča.
(Strunjan, A. Marušič, zap. D. Marušič, 1984)
Noël au balcon, Pâques aux tisons.
(Piran, L. Rouse, zap. Š. Pahor, 2003)
Mi je razbijala škatle na glavi.
Kakšna rompiškatola.
Rompiscatola.
(Koper, L. Bojanič, zap. Š. Pahor, 1983)
Non rompere le scatole.
(Koper, ? , zap. M. Jurkota, 1985)
Misliš, da sem Bolafio?
(Piran, M. Pahor, zap. Š. Pahor, 1986)
»Tam so bili Mikac, pa so jim rekli *Bolafio*. *Bolafio* so rekli zato, ker je bolj bogat. In so rekli, da ima *banco di Bolafio v Trstu*.«
(Šared, V. Ivančič, zap. Š. Pahor, 1983)
Leva ruka, desni džep.
(Piran, različni, zap. Š. Pahor, 2000)
La fame viene mangiando.
Chi va piano, va sano e va lontano.
(Lucija, M. Merljak, zap. Š. Pahor, 2004)

Narečni:

Chi non piscia in compagnia, o xe ladro, o xe spia.
(Izola, Z. Marenčič, zap. Š. Pahor, 1983)
Špoža banjata – špoža fortunata.
(Koper, M. Jurkota, zap. Š. Pahor, 1986)
Vsak šparovc cirovca najde.
(Piran, I. Pahor, zap. Š. Pahor, 1983)
Si trmast ko istrijanski vosu.
(Koper, T. Krmac, zap. M. Jurkota, 1983)
Ki ne pije vina ni rakije, ne vidi Boga ni Marije.
(Koper, A. Jurkota, zap. M. Jurkota, 1985)
Duga sanja, puna ret spanja.
(Koper, M. Jurkota, zap. Š. Pahor, 1990)
Ima velika vüsta i majhen pjat.
(Piran, Z. Mužinič, zap. Š. Pahor, 1986)
Oni so tašne sorte ljudje, ki imajo velika usta za vprašat in majhno roko za dat.

(Piran, Z. Mužinič, zap. Š. Pahor, 1986)

Glad je tat.

(Izola, M. Kleva, zap. Š. Pahor, 1983)

Istroromunski:

Vreme tot venče.

(čas vse premaga)

Nigra vaka ab lapte are.

(črna krava belo mleko ima)

(Strunjan, D. Marušič, zap. Š. Pahor, 1984)

Pogovorni in knjižni jezik:

To je tudi iz riti privlečeno.

(Koper, Z. Žužek, zap. Š. Pahor, 1983)

Samo metla stoji za vrati.

(Piran, E. B. Tome, zap. Š. Pahor, 1983)

Kdor poje, dvakrat moli.

Okoli riti v žep.

Ima dolge prste.

Čez devet let vse prav pride.

Vsaka stvar je za nekaj dobra.

Jabolko ne pade daleč od drevesa.

Pesem mu je šla do srca.

Previdnost je mati modrosti.

Jezika se ne sme šparati.

Lepa beseda lepo mesto najde.

Če ne gre zlepa, tudi zgrda ne bo šlo.

Kakor si boš postlala, tako boš spala.

Počasi se daleč pride.

Svet Matija led razbija, če ga ni, ga pa naredi.

Če hitro daš, dvakrat daš.

Imaš samo velike oči.

(Piran, I. Pahor, zap. Š. Pahor, 1999)

Ne zaupati niti mrtvemu konju.

Delati s kako stvarjo kakor svinja z mehom.

Beseda ni konj.

Ne hvali dneva pred nočjo.

(Koper, M. Hrs, zap. Š. Pahor, 1999)

Od zad licej, od spred muzej.

(Piran, M. Križanec, zap. Š. Pahor, 1999)

Imeti velike oči in majhna usta.

(Piran, Z. Mužinič, zap. Š. Pahor, 1986)

Dobra roba se sama hvali.

Lastna hvala se pod mizo vala.

Hiti počasi.

Botra Klara ponoči šiva, podnevi para.

O mrtvih vse dobro.

(Piran, M. Jelerčič, zap. Š. Pahor, 1990)

Kar je dano, je v zlato zemljo zakopano.

(Piran, M. Pahor, zap. Š. Pahor, 1999)

Sem doma tam, kjer je Bog s praznim žakljem mahal.

Smola se me drži.

(Izola, M. Čerin, zap. Š. Pahor, 2004)

Imaš več sreče kot pameti.

Človek človeku volk.

Imaš krompir.

Pusti gada, ubij Kraševca.

(Piran, M. Pahor, zap. Š. Pahor, 1980)

Zaključek

Pregovori in reki so tisti del ustnega slovstva, ki je namenjen za vsakdanjo rabo: vpletamo jih v vsakdanje pogovore, ko hočemo podkrepiti svojo misel, dati nasvet, sporočiti izkušnjo, modrost. Kot taki so lastni vsem kulturam in verjetno vsem časom. Nekateri sporočajo povsod veljavne resnice, drugi so plod domačih razmer, tretji so trenutne domislice. Istrski pregovori in reki se v tem nič ne razlikujejo od drugih. Njihova posebnost je posebno narečje, medkulturni vplivi in poseben način življenja, iz katerega so se rodili: življenja ribičev, mornarjev, solinarjev in kmetov. In morda tudi iskrica humorja, ki je istrskega človeka reševala v vseh stiskah in nadlogah njegovega trdega življenja.

Veliko starih piranskih ribiških in solinarskih pregovorov najdemo le še v knjigah in rokopisnih zbirkah; novi časi so v mesta ob morju pripeljali nove ljudi z drugačno kulturo. Prav tako, vendar gotovo v manjši meri, se dogaja tudi na podeželju: po 2. svetovni vojni se je veliko kmetov izselilo v mesta in le počasi se v vasi ponovno vrača življenje, oživljajo oljčni nasadi, vinogradi in polja. Narečje, ki ga je bilo po 2. svetovni vojni v šolah celo prepovedano govoriti, zopet pridobiva na veljavi. Ljubitelji in strokovnjaki si prizadevajo spoznati in oživljati stare običaje, domačinom se vračata samozavest in ponos ob zavedanju lastnih korenin.

Nekateri pregovori, ki jih slišimo na istrskih tleh, so univerzalni in stari več tisoč let, najdemo jih na primer že v svetem pismu, v nekoliko bolj robati obliki pa so znani še danes. Tak je na primer svetopisemski: »*Boljša je zelenjavna jed, kjer je ljubezen, kakor pitan vol, kjer je sovraštvo*« (Prg, 15, 17), ki danes zveni takole: Boljše en krompir v miru, kot pa zrezke v pepiru. (Piran, M. Jelerčič, zap. Š. Pahor, 1990)

Drugi, predvsem vremenski, ki so plod stoletnega opazovanja sprememb v naravi, so bolj vezani na istrsko področje. Tako Miroslav Pahor pripoveduje v knjigi *Stare piranske soline* o solinarju, ki je takole modroval: »La sa«, je dejal, »anca questo xe un proverbio: *I nostri veci i stava cento ani col culo soto la piova, prima de far un proverbio.*« (Veste, tudi to je pregovor: *Naši stari so stali sto let z ritjo na dežju, preden so napravili en pregovor.*)

Nekateri pregovori pa se po mnenju Marka Terseglava rodijo iz trenutne izkušnje. Prav živo si zato lahko predstavljam poredne iskrice v očeh informatorja, ki po dolgem razgovoru za nekaj trenutkov umolkne, ko pa opazi, da v tem času tudi zapisovalcu zastane pero, hudomušno reče: »Ja, ja, *po molku ni kaj pisati.*«

Na knjižnih policah v knjižnicah se množijo vsakovrstne izdaje pregovorov, od tujih do domačih, celo večjezičnih. Kljub temu pa se zdi, da je modrosti, ki so skrite v pregovorih, na svetu vse manj. Tako vsaj potrjuje zaključek pogovora med devetdesetletno ženico in njeno nekoliko mlajšo vrstnico. »Ja, ja, pravijo, da *na mladih svet stoji*«, pravi ena in druga brž odvrne: »Ja, ma kako *stoji*? *Na glavi!*« Najbolj zaskrbljeni pravijo celo *mille, mai più mille* in napovedujejo konec sveta. Morda pa le ne bo tako hudo, če bomo *vzeli pamet v roke*, saj nam tudi kralj Salomon v Prg 2,11 zagotavlja: »*Preudarnost te bo varovala, razumnost te bo ohranjala.*« Potem bomo vendar lahko še kaj pisali.

Da pa ne bodo zaključki presplošni, naj dodam, da k modrosti spada tudi državniška modrost. Zaenkrat so države, če povemo čisto enostavno, še vedno bolj ali manj enotne narodne in jezikovne skupnosti. In ker v Slovenski Istri deluje kar nekaj državnih ustanov, ki naj bi vsestransko znanstveno proučevale to območje, bi morda kazalo posameznike v teh ustanovah malo podrezati, da bi del svojega časa namenili tudi raziskavam slovenske slovstvene folklore v Istri. Z njo naj bi se seznanjali tudi otroci v vrtcih in v šolah. Verjetno bosta poznavanje lastnega izročila in skrb za jezik v prihodnji skupnosti držav še kako pomembna.

Čeprav spoštujem tudi tuje kulture in jezike, pa le ne bi rada čez nekaj let poslušala in zapisovala le še, kako ljudje rečejo *mega, ful, kul, super, špon, žur*, če bi radi povedali, da je nekaj lepo, krasno, čudovito ali da se imajo dobro, v nasprotnem primeru, ko bi bili žalostni ali potrti, pa bi rekli da *so tok u depri, da b' se kar z rufa dol skenslali*. Ali kako imajo tisti, ki so rojeni pod srečno ali nesrečno zvezdo, le še *dobro ali slabo karmo*.

Viri in literatura

Viri

- Zbirka pregovorov v rokopisni zapuščini M. Pahorja (1963).
Terenski zapiski Š. Pahor in M. Jurkota (1982–1986).
Terenski zapiski etnoloških ekip SEM iz Pokrajinskega muzeja Koper (1950–1956).
Špela Pahor, *Privatno ribištvo v Piranu od konca druge vojne do danes*. Seminarska naloga. Piran, 1982.
Zapiski s predavanj dr. Marka Terseglava *Folkloristika* 1 in 2, 200?

Literatura

- Nelda Štok Vojska, *Moja deštra Istra*. Marezige, 1998.
Nelda Štok Vojska, *Istrani pravijo*. Marezige, 1998.
Miroslav Pahor, Tatjana Poberaj, *Stare piranske soline*. Ljubljana, 1963?
Stanko Prek, *Ljudska modrost trden je most*. Ljubljana, 1974.
Sveto pismo *Stare in Nove zaveze*. Ljubljana, 2000.
Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana, 2002.
Vilko Novak, *Slovenska ljudska kultura*. Ljubljana, 1960.
Milko Matičetov, *Pregovori in uganke*. V: *Zgodovina slovenskega slovstva*. Ljubljana, 1957.
Nada Morato, *Mrak eno jutrnja*. Ljubljana, 2002.
Rožana Špeh, *Šupeter je na lepa vas*. Ljubljana, 1999.
Marjan Tomšič, *Noč je moja, dan je tvoj*. Ljubljana, 1989.
Mitja Skubic, *Romanski jeziki*. Ljubljana, 1988.
Albert Pucer, *Istrska kuhinja*. Ljubljana, 2003.
Cristoforo Pasqualigo, *Raccolta di proverbi veneti* 1–3. Venezia, 1857–1858.
Pirano *un'immagine*. Pirano, 1994.
Slobodan Simič Sime, *Piran na robovih stoletij*. Piran, 2000.

Družinske zmote in zarote

Prestopnikov vsakdan skozi vire sodnih oblasti



IGOR PRESL

Izvleček

Prispevek skuša preveriti spoznavne možnosti, ki jih ima današnji zgodovinar, ki bi iz sodnih virov iz 16. stoletja želel izluščiti način življenja takratnih prestopnikov, tj. ljudi z obrobja. Na podlagi zapisnikov sodnega procesa pred koprskim sodiščem iz leta 1559 želi rekonstruirati potek kaznivega dejanja, odnose med vpletenimi, storilci in žrtvami, njihove motive, strahove in okoliščine pričevanj pred sodnikom.

Sintesi

L'autore verifica le possibilità cognitive dello storico contemporaneo, che a partire dalle fonti giuridiche del XVI secolo cerca di evincere la condotta di vita dei contrabbandieri dell'epoca, ovvero delle persone ai margini della società del tempo. Basandosi sui verbali dei processi penali del tribunale di Capodistria dell'anno 1559, l'autore si prefigge di ricostruire le dinamiche del reato, i rapporti tra i soggetti coinvolti, gli autori del reato e le vittime, le loro motivazioni e paure, come pure le circostanze delle deposizioni innanzi ai giudici.

Uvod



ot kritika makroskopskega in kvantitativnega pristopa analistov je najprej italijanska in nato španska mikrozgodovina namesto struktur oz. mehanizmov, ki bi izven subjektivnih stališč določali družbena razmerja, v ospredje postavila racionalnosti in strategije (preživetja) skupnosti, sorodstvenih skupin in posameznikov, skušala je rekonstruirati način, na katerega so posamezniki proizvajali svoj svet, povezave, odbojnosti in odvisnosti, prek katerih so povezani in ločeni. Vzporedno s premiki v sodobni umetnosti in tekstni kritiki se zadnjih nekaj desetletij tudi zgodovinopisje ne sprašuje več po »zvestobi izvirniku«, torej kako lahko reprezentacije preteklega popačijo ali zvesto posnamejo preteklost, ampak po pomenu teh reprezentacij in značilnostih konvencionalnih diskurzov, ki te pomene ustvarjajo in vedno znova aktualizirajo v specifične interpretacije dogodkov.¹ Med premiki težišča zgodovinopisnega zanimanja, ki jih je povzročil tak razmislek, je tudi zavzemanje za nova področja zgodovinskega raziskovanja, tj. za družbena obrobja, zamolčane in odrinjene skupine, spregledane in spregledljive posameznosti, »nepomembne malenkosti«, ki zlahka utonejo v morju navajenosti. Marginalne skupine tako niso več utišana množica, ki v zgodovinopisje lahko vstopa le kot anonimna statistična kategorija.

Svet zakona se sistematično ograjuje od sveta ne-zakona, zločina in prestopništva, definira robove, ločuje in uzakonja vedenjske vzorce tistih, ki so znotraj, glede na tiste, ki so zunaj. Specifične in dobro preišljene retorike, t. i. retorike deviantnosti, s katerimi v različnih družbenih okoljih opisujejo zločin in zločince, tj. ločujejo »dobro od zla«, lahko odkrivajo zapleten in pogosto protisloven odnos neke družbe do kriminalnih stereotipov. Sodna praksa, ki je podeljevala pravico in kazen, se je udejanjala z opisi zločinov in deviantnosti v kriminalnih traktatih in sodnih aktih. Na katere težave in omejitve pa naleti raziskovalec zgodovine kriminala in kazenskega prava? Zapisniki sodnih obravnav lahko razkrivajo kompleksno sliko dogajanja na področju, kjer se srečata zakon in zločin, barvit mozaik dogodkov in ljudskih usod, upanje in razočaranje, pogosto pa tudi nemoč tako obsojenca kot oblasti, ki je visela med interesom po zagotavljanju javnega dobrega, dobrega za lastne interese in represijo, ki naj bi slednje zaščitila. Tudi če bi lahko pregledali, razumeli, sistematično razvrstili in analizirali prav vse sodne spise (npr. istrskih sodnih organov iz nekega obdobja) ter bi hkrati verjeli, da je sinteza možna, čeprav je v samem predmetu raziskave ni, bi naše navdušenje kazilo dejstvo, da smo se v najboljšem primeru dokopali samo do tistega

¹ Danes naj ne bi imeli več ne (avtoritarnih) besedil ne preteklosti, razpolagamo lahko samo še z njihovimi interpretacijami (Ankersmit, 1989, 137).

drobnega dela marginalnih življenj, ki ga dokumentirajo sodne obravnave. Kako pa ga dokumentirajo? V zapisanem besedilu pravne retorike, tj. v jeziku, ki pa je sistem znakov z arbitrarnim pomenom. Jezik, prav kot npr. gospodarstvo ali ljubezen, odlično deluje v praksi, a se ne izide v teoriji. Prav nobenega racionalnega razloga ni, da bi imel raje *ljubico* kot *amante*, ali da bi se raje vozil na *motornem kolesu* kot na *motorbikeu*. Prav kot ni preverljivega navodila za ustvarjanje pomena besedil, ki jim pripisujemo vrednost zgodovinskega vira. Verodostojnosti nobenega zgodovinskega poročila ne moremo preveriti neposredno na preteklosti, ampak le s primerjavo z drugimi poročili in interpretacijami. Ni nobenega temeljnega besedila, ki bi verificiral vse druge, ni enega korektnega besedila, ki bi imel več variant, ampak so vsa besedila zgolj variante. Preteklost pride do nas vedno že kot »zgodba«, ki je ne moremo zaobiti, da bi preverili, če ustreza »resnici v preteklosti«, saj realnost predstavljajo prav te »zmeraj že dane« zgodbe.² Preteklost je vedno dojeta prek predhodnih plasti interpretacij in načinov »branja« in kategorij, razvitih v prejšnjih zgodovinskih diskurzih. Kako torej doseči vednost o dogajanju v preteklosti in kakšno težo lahko tej vednosti pripišemo, ne da bi zašli v spor s samim seboj (mrtev rokav, ki bi ga marsikdo interpretiral kot norost)? Kako bi dosegli največjo verjetnost, da naše branje in interpretacija preteklosti delujeta kot najboljši prehod od prejšnjih zgodovinskih diskurzov k naslednjim? (Zgodovinopisje kot metagovorico morda lahko najbolje opišemo kot niz prehodov, plasti, ki jih povezuje neka stopnja konsistence.) Po eni plati bi se lahko oprli na sodobni termin mehke logike, ki rešuje nekatere zagate determinizma, in rekli, da je zgodovinarjeva razlaga samo nek verjetni približek tistega, »kar je v resnici bilo«, – skromnost naj bi namreč bila najvišja etična vrednota zgodovinopisca (prim. Spiegel, 2001, 261–262; o »mehkem« preseganju tega semantičnega brezna tudi nekaj strani kasneje, 265 itn.). Bralec naj presodi, če bi to bilo le nostalgичno spogledovanje z deskriptivno–determinističnim zgodovinopisjem, ki bi se mu prav v tem razmisleku radi izognili. Če se po drugi plati zato lahko odločimo, da konsistenca nekega prehoda med zgodovinopisnimi diskurzi ne more počivati na verjetnosti, je tak prehod možen samo prek nekega vmesnega sveta, v katerem v prehod *verjamemo*. V tej točki, *veri, čisti možnosti vsega*, moramo izgubiti distanco do samega sebe, se pravzaprav izničiti, pozabiti racionalno pripadnost določeni tradiciji, ki bi bila npr. boljša od katerekoli druge tradicije (prim. Herga, 2008, 413).

Če priznamo, da je »pretekla sedanost« dosegljiva le prek besedil, ki jo želijo organizirati, si jo podrediti ali celo zastopati, moramo po drugi strani

² O nevarnosti take zaprte reflektivnosti jezika, razkroja materialnosti verbalnega znaka za »tradicionalno« zgodovinopisje v: Spiegel, 1995, 55.

verjeti v zapis besedila, ki zgodovinopiscu (prek njemu lastne hermenevitične logike) omogoča povezavo s preteklostjo. A listine oz. dokumente napačno imenujemo zgodovinske, saj niso bile ustvarjene z namenom, da bi bodočemu zgodovinarju nudile (verodostojne) podatke, ampak za doseganje sočasnega političnega konsenza in so neposredno vpletene v ideološke in propagandne sisteme. Arhiv je v isti meri skladišče zapisanih sledi preteklosti kot tudi literarnih besedil (LaCapra, 1989, 55). Dokument pa je tudi spomenik, ki ga družba postavi kot lastno sliko, kot navodilo za to, kaj naj si o njej misli prihodnost (LeGoff, 1978, 38–48). Ker napačna interpretacija vodi v popolno nerazumevanje besedila, celo tega, kaj je sploh »podatek«, zgodovinopisje ne sme biti razvajeno z lahkotno brezbriznostjo, zgodovinopisec pa ne naiven – odprto se mora spraševati o lastni vlogi ter se zavedati možnosti in negotovosti pri »branju« (procesiranju in prezentaciji) izdelkov preteklosti. Dokumenti (sodnih) oblasti so namreč v vseh fazah postopka zapisani v jeziku elite, s pozicije družbene moči, izjave obtoženih in prič so pogosto izsiljene, prikrojene, prevedene, izrečene v smrtnem strahu, pisarju nerazumljene ipd. Mnoge so se ohranile le v (več lahko tekstualno različnih) prepisih ali celo natisih. Upravičeno lahko zato domnevamo, da bomo prek takih dokumentov v najboljšem primeru spoznali le delček sveta, v katerem so živele družbene elite in kakšno umevanje tega sveta so posredovale naprej.³

Zakon in okolica

Evropa je v t. i. modernem obdobju (16.–18. stoletje) poznala mnogo oblik razbojništva, ki pa so navadno delovale organizirano, množično in v daljšem času. Podeželje se je v 16. stoletju začelo korenito spreminjati zaradi demografske rasti, drobljenja zemljiške posesti in davčnih pritiskov, kar je povzročalo različne oblike nasprotovanj in odpora – razbojništvo sodi med oborožene in nasilne odgovore ter pogosto zadobi razredni značaj, saj izhaja in se postavlja v bran zatiranega, navadno kmečkega

³ Emmanuel Le Roy Ladurie si je v delu Montaignou od etnografije izposodil prijeme, ki podeljujejo avtoriteto terenskemu raziskovalcu kot »neposrednemu udeležencu«. Kot vir za »neposredno pričevanje« o vaškem življenju v južni Franciji v 14. stoletju si je vzel inkvizicijski zapisnik. Predpostavil je, da je inkvizitor bil zelo natančen in prizadeven zbiralec »ljudskega blaga«, ne pa cerkveni oblastnik, ki je želel, da obtoženi priznajo svoje zmete. Morda je inkvizicijo razumel skozi zgodovino prava, ki ji priznava korak naprej v racionalnosti preiskovalnega procesa (Preto, 2006, 15–16, 19)? Zgodovinski vir je povsem ločil od okolja njegovega nastanka (morda vpliv novega kriticisma, popolne odsotnosti avtorja?), zapisnik inkvizitorja je samo še »objektivno poročilo«, ne pa zapisani odgovori posameznikov na vprašanja sodnika v konkretni situaciji. S tem je zagrešil tudi t. i. polifonijo, pričevanjem in lastnim besedam je pripisal enako težo. Obtoženci so govorili oksitansko, kar so pisarji sprti prevajali v latinščino, kar je zgodovinar prevedel v sodobno francoščino (prim. Rosaldo, 1986, 78–82).

stana, s tihotapstvom pa ustvarja vzporedno ekonomijo, ki zna ponuditi cenejše izdelke in ubežati visokim davščinam (cestninam, mostninam ipd.), ki naj bi omejile kmečko in meščansko trgovino.

V Istri (tako na beneškem kot avstrijskem ozemlju) je med 16. in 18. stoletjem prihajalo do razbojništva zaradi vojn, slabih letin, špekulacij z žitom in drugim. Istrsko prebivalstvo je doživljalo mnoge vzpone in predvsem padce, vzroki za množična umiranja, izseljevanja in opuščanje kmetijskih površin pa so se periodično ponavljali oz. se med seboj pogojevali v začaranih krogih revščine. Beneške osrednje in lokalne oblasti so z velikimi projekti, davčnimi in drugimi ugodnostmi želele opustošena področja ponovno naseliti (med drugim tudi iz varnostnih razlogov, saj sovražnik lažje osvoji nenaseljeno ozemlje, prek takega pa se lažje tudi tihotapi, kar poleg utaje davkov prinaša tudi živalske in človeške epidemične bolezni). Novi naseljenci različnih kultur so vstopali v že občutljivo istrsko kulturno okolje, ki pa tudi ni bilo homogeno. Srednjeveška komunalna zakonodaja ni mogla preprečevati konfliktov, ki so se reševali in poglobljali na pogosto brutalen način, s posledicami in sankcijami pa se je moralo soočati beneško pravo, ki pa, po mnenju mnogih, zaradi svoje občepravne tradicije in politične kulture ni bilo najprimernejše za klasifikacijo v interpretativne in komparativne abstraktne kategorije. Zaradi specifičnosti svojih institucij, aristokratskega vladajočega sloja in temeljne diahronije med dominantnim mestom in provinco Serenissima ni mogla konsolidirati lastne države z asimilacijo perifernih elit vred (prim. Povolo, 2007, 244–246). Usoda republike je bila tako tesno povezana z institucionalno in mitološko zgodovino njenega patriciata, da je po svojem padcu postala bogat vir za politična, pravna in zgodovinopisna razmišljanja.⁴

Pridni in zli

Četrtega novembra leta 1559 so bili Bastian, Mathio, Andrea in Mocor na koprskem sodišču obsojeni na triletno izgnanstvo iz Koprca, koprške občine in iz območja petnajstih milj okoli njenih meja. Če bi jih v tem času zalotili na omenjenem ozemlju, bi bili kaznovani z veslanjem na galeji celih osemnajst mesecev. Plačati bi morali vsak po 200 lir za procesne stroške in za škodo, ki so jo bili storili v vinogradu, in za telesne poškodbe čuvaja, ki so ga bili kamenjali. Bili bi tudi prebičani in odrezana bi jim bila

⁴ Več o nasprotujočih si zgodovinopisnih, političnih, literarnih itn. razpravah, ki jih je povzročil padec Beneške republike, v: Preto, 2004, 597–611; Preto, 2006, 187–190.

oba uhlja, da bi vsi vedeli, da so tatovi. Sodbo je podpisal koprski kapitan in podestat Vido Moresini.⁵

V ozadju tega procesa pa se odkrije mnogo spletk, tožb in obsodb, katerih cilj je bilo kopičenje bogastva ali pa zgolj maščevalno nagajanje sosedu. Sprta sta bila Valengo in Marquardo de Appollonio oz. njuni družini. Pripadala sta piranski plemiški rodbini Appollonio, ki je bila po vplivnosti in številčnosti takoj za Petroniji – imela je namreč 22 članov v piranskem Velikem svetu (Pahor, 1972, 31). Valengo se je zaradi epidemije kuge (verjetno leta 1557) odselil iz Pirana in od tedaj bival v Sv. Onofriju (danes Krog). Klobčič se je začel odvijati na procesu proti Marquardu, čigar živina naj bi s pašo na koruzišču povzročila Valengu škodo. Kaže pa, da sta se družini tožarili že prej, saj je Valengo očital Marquardu, da je preganjal in tožil Valenga in njegovega očeta Marquarda že triindvajset let. To naj bi, po Valengovih besedah, počel samo zato, ker je Valengova družina bila revna, Marquardova pa bogata in vplivna. Družini sta med seboj obračunavali na različne načine, s krajami, povzročanjem škode na poljih, v vinogradih in gozdovih in s pohabljanjem živine. Sedmega marca leta 1561 je Valengo zalotil Marquardovo živino (dve kobili in žrebe) na svoji njivi koruze na ozemlju Sv. Onofrija severovzhodno od svoje hiše, ki je stala poleg cerkve. Povračilo škode je zahteval prek piranskega sodišča, ker pa je teritorij Sv. Onofrija ležal na meji piranske in koprške jurisdikcije, se je sodišče ukvarjalo predvsem z dokazovanjem pristojnosti sodišč. Marquardo je sicer priznal, da je njegova živina naredila škodo na Valengovi njivi, a trdil je, da le-ta spada v pristojnost koprškega podestata in se proces ne sme odvijati na piranskem sodišču. Valengo naj bi ga tožil le iz zlobe, saj se je že zgodilo, da je rezal noge Marquardovi živini. Sicer pa naj bi ga Valengo hotel le preganjati, in če bi ubral pravo pot, bi že zdavnaj dobil povrnjeno škodo (ki pa naj bi bila malenkostna – *quelli quattro quattrini*). Valengo naj bi samo mešal štrene, da bi na svetu zavladal nered (... *perche il mondo si riducesse in uno Chaos* ...), da lastniška razmerja ne bi bila več jasna, in ko bi se posest ponovno delila, bi njemu pripadel večji del. To pa je, kot pravi Marquardo, proti božji volji, volji Njega, ki je tako pravično in z redom razdelil vse, hoteč, da je vsakdo na določenem mu mestu, poslušen in si ne želi imetja bližnjega. Valengo pa, zopet po Marquardovih besedah, si je hotel le prilastiti njegovo živino, saj je bilo v tretji točki tožbe zapisano, da se živina zapleni, če sodišče ugotovi Marquardovo krivdo.

⁵ Prispevek sloni na listinah iz družinskega arhiva koprskih družin Grisoni–Sabini, ki sta prepise sodnih pričevanj in odločitev verjetno hranili za dokazovanje precedensov v zemljiških in dednih zadevah. Za beneški sodni in politični sistem, ki sta bila tesno povezana, je bilo namreč značilno, da sta bila zaradi pomanjkljivega pravnega znanja nagnjena k uporabi koncepta precedensa (prim. Povalo, 2007, 272).

Vsekakor pa se tudi Marquardo, čeprav že bogatejši od Valenga, ni branil večjega bogastva. Ukrenil je marsikaj, da ne bi izgubil lastne posesti, a bi si po možnosti prisvojil kaj tujega. Tako je, kot kaže, podkupil Cornelia, glasnika piranskega Velikega sveta (*Comandador*), da je dan pred procesom »prijateljsko svetoval« Valengu, naj pred sodiščem izjavi, da je bila škoda storjena na zemljišču izven pristojnosti piranskega sodišča. Podobna spletkarjenja si je Marquardo, vsaj po Valengovi izjavi, lahko privoščil, saj je bil bogatejši in je lahko vlekel proces in plačeval odvetnike *in eternum*, Valengo pa bi na ta način medtem propadel. Trditev je podkrepil z opisom nekaj let starega dogodka, ko si je Marquardo bojda nezakonito prisvojil del občinskega zemljišča za izgradnjo solnih fondov. Takrat je bila pritožba popularov zavrnjena, saj so v tem času že upravno močni sindiki⁶ odločili v korist ugledne plemiške družine. V tem primeru v zapisih ni sledi o kakem podkupovanju ali grožnjah, kot je npr. »prijateljsko svetovanje«, ker pa zgodovinopisec ne sme biti naiven, naj bere tudi »med vrsticami«.

Marquardovi odvetniki pa so odkrivali Valengove grehe. Obsodbo na triletno izgnanstvo s koprškega teritorija si je Valengo prislužil leta 1561, ker ni hotel odstopiti posesti, ki jih je dobil za doto 5. avgusta 1543, ko se je priženil v družino Foia iz Pirana. Za doto je dobil, kot sam priznava, naslednja bogastva:

- pet kavedinov v solinah Fontanigge,
- vinograde v Carbonaru in Grivnu,
- oblačila in pohištvo,
- hišo s skladiščem in pritiklinami v Piranu poleg hiše ženinih staršev.

Družina Foia je bila manj številna in manj vplivna od družine Appollonijev, saj je v Velikem svetu imela le dva člana (Pahor, 1972, 31). Ko je leta 1557 v Piranu razsajala kuga, so v hiši družine Foia umrli: Piero sin Mathia, ki je bil zdravstveni providur in kot tak bolj izpostavljen okužbam (oporoško je bil naredil že leta 1552, a kot kaže, se je takrat rešil), njegova žena Maria, nečak Nicolo z materjo Sofio in sestro Mario. Slednji je umrla tudi hči, ki bi, glede na sintakso stavka v poročilu sanitarne

⁶ Najvišji komunski finančni uradniki, ki so morali vsaj enkrat letno pregledati knjige komunskih blagajnikov, nadzorovali so prodajo soli, ponekod so imeli enake pristojnosti kot sodniki. Funkcije, pristojnosti in odgovornosti so se spreminjale s časom in prostorom (prim. Bonin, 2005, 83). Povsem možno pa je tudi, da je Marquardo imel dovoljenje za izgradnjo solnih fondov. Do pritožbe popularov, na podlagi katere sedaj sklepamo, da je Marquardo nezakonito širil svojo posest, pa je lahko prišlo tudi zato, ker ljudstvo ni vedelo za prejeto dovoljenje.

komisije o smrti družine Foia, lahko bila tudi Nicolova. Kakorkoli že, nekaj let kasneje je omenjena Franceschina, hči Nicola Foie, ki se je, bojda zarotniško, povezala s Francescom Appolloniom, Marquardovim sinom. Z njegovo pomočjo naj bi prišla do dela zapuščine za kugo umrlih sorodnikov, ki je bila kot dota izročena Valengu. V ta namen so že od 31. maja 1560 tožarili Valenga. Uspeha niso imeli, čeprav naj bi, po Valengovih besedah, podkupili notarja piranskega sveta petindvajsetih Battista Pizzonija, da je založil ali izgubil neke dokumente (iz sodnega zapisnika ni jasno, če jih le ni hotel najti ali pa je napisal druge; vsekakor ga Valengo imenuje *squarzafigli*). Leto kasneje pa naj bi Marquardo, spet po Valengovi navedbi, naročil Antoniu Truculu, naj toži Valenga, češ da je bil kradel grozdje Antoniu Cigalla iz Kort nad Izolo, Antoniovemu plačanemu hlapcu (*famelio salariato*). Takrat je na Valengovo prošnjo sicer posredoval piranski podestat in zahteval od koprskega, naj v Piran pošljejo vse dokumente Valengove zadeve, a koprsko sodišče ga je medtem že obsodilo na izgnanstvo. S tem naj bi vso posest, ki jo je dobil za doto, dobila Franceschina Foia. Kot kaže, pa ji kljub zvitosti to ni uspelo, saj Valengo izjavlja, da so mu na ta način le hoteli odvzeti doto.

Marquardovi odvetniki so z navajanjem precedensov še naprej zavračali pristojnost piranskega sodišča za ozemlje, kjer je njegova živina naredila škodo. Opozorili so, da je koprski podestat Francesco de Mulia leta 1518 pismeno opozoril piranskega kolega Joannesa Benedicta Nanija, naj piranski poljski čuvaji nikar ne hodijo v Albucan, saj je to *territorio et Jurisdiction de Iustinopoli*. V zaključku pisma je za podkrepitev dodal, da se bodo Pirančani še kesali, če ne bodo spoštovali meja. Valengovi odvetniki pa so navajali nasprotno primere, npr. prošnjo iz leta 1432, ko je nekaj prebivalcev Pirana zaprosilo za dovoljenje za zidavo na tem področju.⁷

Marquardovi odvetniki so se opirali predvsem na proces proti tatovom grozdja v Valengovem vinogradu, ki naj bi dokazoval, da je za njegovo posest bilo pristojno koprsko sodišče. Ker so vinogradi, nasadi oliv in solni fondi bili merilo bogastva in dejanske blaginje, so posestniki še kako pazili na omenjene pridelke posebej v času zorenja. Več posestnikov je skupaj najelo enega ali več čuvajev⁸ (ali jih je postavil komunski Veliki svet), ki so nepoklicanim morali preprečiti dostop v nasade oz. pravici izročiti tatove dragocenih sadežev. V nasprotnem so morali lastniku sami povrniti

⁷ Sporne so bile meje Albucana s kaštelskim in bujskim ozemljem, verjetno pa tudi z izolskim in koprskim. Piranska oblast je imela tu težave tudi s kolonizacijo (prim. Mihelič, 1985, 22; Pahor, Šumrada, 1987, LIV; Bonin, 2005, 115–116).

⁸ Med letoma 1568 in 1573 je bil v Kopru ustanovljen t. i. Urad za zaščito posesti, ki je skrbel za varovanje komunske ter privatne lastnine pred tatovi in povzročitelji škode na njivah, v vinogradih, gozdovih itd. (Bonin, 2005, 97–98).

nastalo škodo. Michel Medos iz Kort nad Izolo je bil čuvaj albucanskega ozemlja, ki je bilo v lasti več Pirančanov, med drugim tudi Marquarda in Valenga. Ker so bile tatinske skupine navadno številne in oborožene, se je čuvaj dogovoril s posestniki, da v primeru kraje lahko pokliče na pomoč gospodarja in hlapce. Tudi v noči sv. Matija, med 21. in 22. septembrom leta 1559, čuvaj ni bil sam, saj je Valengo po večerji poslal v vinograd hlapca Joannesa Crovatinja iz Padne in Cusmo, sina kolona Ivana, ki je vinograd obdeloval. Pred tatovi naj bi varovali voz grozdja, ki so ga bili nabrali prejšnji dan. Noč je bila jasna in v mesečini so okoli treh zjutraj opazili šest postav, ki so stopile iz gozda in v Valengovem vinogradu začele nabirati grozdje. Čuvaj Michel je brž stopil do hiš lastnika Valenga in kolona Ivana, ki se je s puško takoj napotil proti vinogradu, Michel z Valengom pa za njim. Kolon Ivan iz Malije je na cesti srečal še svojega sina Cusmo in hlapca Joannesa. Vseh šest tatov so našli pod jablano, kolon Ivan pa je vprašal, *Chi e la, chi e la*, a oni so ga začeli kamenjati in vpiti *amazza, amazza!* Hlapec je preplašen zbežal, Ivan pa je hotel ustreliti s puško. Na sodišču je izjavil: ... *Volsi dar fuoco al schiopo, ma dio non volse* ... Tako je puško izročil sinu, mu vzel sulico in z njo planil nad najbližjega zlikovca. Nekaj časa sta se prerivala, saj je tudi slednji bil oborožen s sulico. Ko so tatovi opazili še Valenga in čuvaja Michela, so začeli bežati. Valengo jih je razjarjen zasledoval in ujel najmlajšega, ki je po nerodnosti ali iz straha padel v luknjo z blatom, iz katere se ni mogel zlahka rešiti. Verjetno za kazen, ker je zbežal pred kamenjanjem, je hlapec Joannes moral vztrajati do jutra v vinogradu, drugi pa so odvedli ujetnika v Valengovo hišo. Naslednjega dne so ga izročili koprskim stražnikom. Ujeti mladenič je bil Michiel Zugna, sin Mathia iz Bezovice, sicer pa hlapec pri Sebastianu Smerliachu v Kaštelu.

Zasliševanja in pričanja so se na koprskem sodišču začela 24. septembra. Kolon Ivan iz Malije je izjavil, da je s sulico ranil napadalca v roko, njega pa so s kamenjem zadeli dvakrat, prvič v stegno leve noge, drugič v prsi. Zaradi rane je naslednje jutro pljuval kri (... *la mattina seguente spudai sangue* ...), bolelo ga je še v času procesa, posebej ko se je v postelji segrel (... *et quando che son in letto che son scaldato mi duol piu, et mi duol anco dentro* ...). Občinski kirurg Joannes Antonio de Cathelis ga je pregledal in ugotovil, da rane niso nevarne. Ivan iz Malije je zahteval pravično kazen za napadalce, saj če Valengo in čuvaj Michel ne bi prispela pravočasno, bi ga bili zagotovo ubili.

Ujetemu Michielu Zugni so na sodišču najprej zagrozili z mučenjem, če ne bi povedal vse resnice. Bržkone je bil zelo preplašen, saj so si njegove izjave nekajkrat nasprotovale. Valengova družčina ga je opisala kot golobradega, še ne osemnajstletnega. Poimensko je poznal nekatere pajdaše, vedel je, da so bili oboroženi, opisal pa je tudi potek dogodkov.

Gospodar Sebastian Smerliach naj bi mu je zvečer, ko se je vrnil s pašnika in povečerjal, naročil, naj gre z njegovim svakom Mathiom po grozdje (... *va con loro, va per uva, et mi mando con Mathio suo Cugnado* ...). Na pašniku sta ju čakala Sebastianov ovčji pastir Andrea in Mocor Luchetich iz Kaštela (... *trovassemo li Andrea pastor delle piegore di esso mio patron et Mocor Luchetich de Castelvenere* ...). Pridružila sta se jim še dva neznanca z dolgima bradama (... *homeni fatti con le barbe longe* ...). Proti Valengovemu vinogradu so se napotili skozi gozd ter se domenili, da če srečajo več čuvajev, se bodo branili, če enega samega, ga bodo zvezali in tudi ubili, če bi bilo treba. Mocor je bil oborožen s sabljo in okroglim ščitom, pastir Andrea s sulico, eden od bradatih neznancev je nosil sabljo, vsi pa so imeli kamenje in vreče za grozdje. Po Michielovi izjavi so bili oboroženi zato, ker so se hoteli samo braniti (sic!). Svoj pobeg in padec v blato pa je opisal tako: ... *ma essendo poi scoperti doi altri guardiani da una altra banda li miei compagni si messero a fuggir per il Bosco et io diedo loro, ma zappai in un buso che era fango* ... Do mučenja je morda vseeno prišlo, a zapisnik v prepisu ni ohranjen. Po daljšem zaslišanju je Michiel namreč priznal, da so v isti zasedbi že večkrat kradli, enkrat v Valengovem vinogradu, dvakrat pa nekje pod Bujami. Na koncu je tudi priznal, da ga gospodar Sebastian ni ravno prisilil, da se je pridružil tatinski skupini, ampak se je z njegovo vednostjo sam odločil. Na vprašanje, če je že kdaj kradel živino, pa je odgovoril, da je še premlad za kaj takega (očitno je to bil posel za izkušenejše). Priče so ga opisale z *adolescent* in *sbarbato*. Po zaslišanju so ga odvedli v zapor, Sebastian Smerliach pa doma v Kaštelu tudi ni več dolgo užival sladkega grozdja in vina, saj ga je doletela enaka kazen kot neposredne storilce.

Opisani dogodki so značilni za čas, ko meje med komuni severne Istre niso bile jasno določljive, ko je prihajalo do pogostih ozemeljskih sporov med zemljiškimi lastniki in med občinami samimi.⁹ Pri tem je bil ekonomski interes vsekakor pomemben, ne pa edini vzrok, ki je gnal pripadnike aristokratskih družin v neskončna tožarjenja, saj so pogosto odvetniki zaračunali več, kot je bilo vredno zemljišče ali povračilo škode. Seveda si je hotela vsaka stran z bolj ali manj umazanimi in prepovedanimi triki priboriti prednost in pahniti nasprotnika v bedo in pogubo. Kot smo videli v Marquardovem primeru, sta ponos in maščevalnost imela v večletnem tožarjenju odločilno vlogo. Zaradi malenkostne škode (*quattro quattrini!*) pa so tako Marquardovi kot Valengovi odvetniki izbrskali vso genezo razmejivte med koprsko in piransko komuno na ozemlju Albucana.

⁹ Podrobneje o mejnih sporih koprške, izolske in piranske komune v: Bonin, 2005, 113–119.

Epilog

Sedaj se lahko vprašamo, kaj smo o vsakdanjem življenju izvedeli iz sodnih aktov. Lahko celo predpostavimo, da vpleteni posamezniki niso posebne izjeme v načinu življenja in da so njihove navade morda značilne za nek širši krog prebivalstva. A kaj smo storili z viri? Dokument ni dokaz/priča preteklega ali sočasnega pravnega, političnega ipd. dejanja, slednje mu je zunanje, njemu ne–lastno. Je pa priča nečesa, kar mu je popolnoma lastno in notranje, tj. procesa svojega nastanka. Samo s poskusom rekonstrukcije procesa dokumentacije lahko začenjamo razumevati zapletena razmerja med besedilnim dokumentom in dogodki, ki so sprožili proces dokumentiranja (v diplomatiki to odgovarja vezi med dogodkom in dokumentom) (Petrucci, 1995, 239). Fizičnih dejanj, dogodkov ipd., ki so se (ali pa ne) zgodili v preteklosti, torej ne moremo raziskovati ne rekonstruirati, v najboljšem primeru razpolagamo z dokumenti, ki so posledica, rezultat besednih dejanj ideološkega jezika – prva oz. poglobljena, če ne edina skrb zgodovinopisca naj bi torej bila rekonstrukcija tega jezika (prim. Liverani, 1979). Listina je namreč lahko bila zapisana tudi pred (pravnim) dejanjem, na katerega se je nanašala – npr. prošnje, vloge za podaljšanje najema, napovedi dogodkov, ki se lahko tudi niso zgodili, dovoljenja ... Zaradi ugodnosti za prosilca so tovrstne listine pogosto bile prirejene, ponarejene ali drugače niso odražale resničnega stanja. Pristojni urad pa je nato izdal dovoljenje, tj. novo listino, ki je bila natančen prepis vloge, saj navadno ni imel niti tehničnih možnosti za ugotavljanje dejanskega stanja. Taka listina je torej maksimalno avtoritativna in lažna hkrati.

Viri in literatura

Arhivski viri

Pokrajinski arhiv Koper (dalje PAK), Družinski arhiv Grisoni–Sabini, t. e. 9/7.

Literatura

Ankersmit, F. R. (1989): *Historiography and postmodernism*. History and theory, 28, 2. Middletown, 137–153.

Bonin, F. (2005): *Vloga beneških funkcionarjev v primorskih mestih v 16. in 17. stoletju*. Izola, [F. Bonin].

Herga, T. (2008): *Razmišljanje nekega anti-filozofa, shizoanalitika in prijatelja konceptov*. Predgovor k magistrskemu delu. Borec, 60, 652–656. Ljubljana, 403–416.

LaCapra, D. (1989): *Soundings in critical theory*. Ithaca, London, Cornell University press.

Le Goff, J. (1978): *Documento/monumento*. V: *Enciclopedia Einaudi*, Vol. 5. Torino, Einaudi, 38–48.

Le Roy Ladurie, E. (1980): *Montaillou: cathars and catholics in a French village 1294–1324*. Harmondsworth, Penguin.

Liverani, M. (1979): *Dono, tributo, commercio: ideologia dello scambio nella tarda età del bronzo*. *Annali dell'Istituto italiano di numismatica*, 26. Roma, 9–28.

Mihelič, D. (1985): *Neagrarno gospodarstvo Pirana od 1280 do 1340*. Ljubljana, SAZU.

Pahor, M. (1972): *Socialni boji v občini Piran od XV. do XVIII. stoletja*. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Pahor, M., Šumrada, J. (1987): *Statut piranskega komuna od 13. do 17. stoletja*. Ljubljana, SAZU.

Povolo, C. (2007): *Pravni sistem Beneške republike: Benetke in njihov teritorij (XV.–XVIII. stol.)*. *Annales, Series hist. sociol.*, 17, 2. Koper, 241–276.

Preto, P. (2004): *I servizi segreti di Venezia*. Milano, Il Saggiatore.

Preto, P. (2006): *Persona per hora secreta*. Milano, Il Saggiatore.

Rosaldo, R. (1986): *From the door of his tent*. V: Clifford, J., Marcus, G. E. (ur.): *Writing culture: the poetics and politics of ethnography*. Berkeley, University of California press, 77–97.

Spiegel, G. (1995): *Za teorijo srednjega dosega: zgodovinopisje v času postmodernizma*. *Filozofski vestnik*, 16, 1. Ljubljana, 53–63.

Spiegel, G. (2001): *History and postmodernism*. V: Jenkins, K. (ur.): *The postmodern history reader*. London, Routledge, 260–273.

IZ MUZEJSKEGA DELA

Pouk zgodovine v Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« Piran



BOJANA TURK

Pouk zgodovine v osnovni šoli se kot samostojen predmet prične v 6. razredu in traja štiri leta do 9. razreda. »Med temeljne namene osnovnošolskega pouka zgodovine sodi vzbujanje učenčevega interesa za spoznavanje preteklosti in zanimanja za novosti. Učenci se seznanjajo z najpomembnejšimi dogodki, pojavi in procesi posameznih obdobj človeške zgodovine.« Zgodovina je torej tisti predmet, ki na osnovi spoznavanja dogajanja v različnih dobah in bogatih zgodovinskih izkušenj prejšnjih generacij uvaja učence v temeljno razumevanje življenja, dela, miselnosti in ustvarjalnosti v preteklosti, obenem pa nudi orientacijo za življenje v sedanjosti in prihodnosti (Repe, 2000, 5).



Učenci šestega razreda so spoznavali zgodovinske vire in njihovo ohranjanje. Učno uro je izvedla etnologinja Bogdana Marinac.

Da učitelji dosežemo cilje, ki so zastavljeni v učnem načrtu za zgodovino v osnovni šoli, moramo upoštevati, da so danes zelo lahko dostopne raznovrstne informacije, kar lahko med mladimi pripelje do majhnega interesa za vsebine, ki jih ponuja šola. Ob tem velja opozoriti, da se, posebno na svetovnem spletu, pojavljajo tudi nepreverjene in nekakovostne informacije, zaradi česar bi se morali učenci naučiti izbirati prave. Mladi potrebujejo vedno nove izzive, da jih lahko pritegnemo v učni proces. Pri pouku se zato poslužujemo različnih oblik in metod dela, uporabljamo različne vire in učence navajamo k samostojnosti pri iskanju kvalitetnih podatkov.

Eden izmed načinov, zelo primeren za učenje zgodovine, je tudi učna ura v muzeju. Na OŠ Cirila Kosmača že več let sodelujemo s Pomorskim muzejem Sergej Mašera iz Pirana. Sodelovanje poteka na različne načine: obiščemo muzej in si ogledamo zbirke, sodelujemo v ustvarjalnih delavnicah v muzeju, velikokrat, ko učenci potrebujejo pomoč pri raziskovanju zgodovine domačega kraja, jim strokovnjaki, zaposleni v muzeju, z veseljem priskočijo na pomoč.

Za izvedbo učnih ur zgodovine v muzeju sem se z gospo Snježano Karinjo, Bogdano Marinac, Nadjo Terčon in Duško Žitko dogovorila že v šolskem letu 2008/09. Delo smo načrtovali in pripravili skupaj. Dogovorili smo se o vsebini, načinu izvedbe ter uskladili časovne termine. Kot učiteljico zgodovine so me zanimale vsebine, ki sem jih lahko povezala in uskladila s tistimi, ki jih obravnavamo pri pouku. Ob tem sem želela, da vsaj enkrat letno vsi učenci predmetne stopnje obiščejo muzej in tako spoznajo življenje v mestu v različnih časovnih obdobjih. Pouka zgodovine v muzeju so se zato udeležili vsi učenci šestih, sedmih, osmih in devetih razredov. Vsaka skupina učencev je spoznavala učno temo, predpisano v učnem načrtu.

Učencem je predstavila delo v muzeju, pomen ohranjanja zgodovinskih virov in pomoč virov pri raziskovanju zgodovine. Pokazala jim je nekaj posebno zanimivih predmetov. Nekaterih so se lahko tudi dotaknili. Predvsem dečke je pritegnila sablja, vsi so se lahko dotaknili krmila, pogledali skozi daljnogled, ogledali so si film, spoznali nekaj zanimivih predmetov, ki so varno hranjeni v vitrinah, in še marsikaj drugega.



Učenci sedmega razreda so v arheološkem oddelku muzeja spoznavali rimsko obdobje na ozemlju današnje Slovenije, predvsem ostaline v piranski in izolski občini.

Učno uro je vodila arheologinja Snježana Karinja. Učenci so si preko svojih obuval nadeli velike copate in se usedli na steklena tla, ki simbolizirajo gladino morja. Ogledali so si ostaline, ki so jih arheologi našli v morju in na kopnem.

Učenci osmega razreda so spoznavali Piran v času beneške oblasti. Umetnostna zgodovinarica Duška Žitko je učencem predstavila mesto v tistem času: arhitekturo, slikarstvo, življenje Pirančanov, tudi njihove tegobe. Zgodovino Pirana so spoznavali v občinski palači, kjer je razstavljena veličastna slika Piranski mestni možje, delo Domenica Tintoretta. Skozi zanimive zgodbe so prisluhnili načinu življenja v 16. stoletju. Nato so si ogledali najpomembnejše stavbe in arhitekturo na Tartinijevem trgu in nazadnje v prostorih Pomorskega muzeja še zbirko ladijskih polen in votivnih podob, model galeje iz Gruberjeve delavnice in maketo piranskega pristanišča oziroma današnjega Tartinijevega trga po izgledu izpred 200 let.

Učenci devetega razreda so se ob pomoči zgodovinarke Nadje Terčon »preselili« v čas, ko je Piran spadal pod dunajsko oblast. Za vsako učno uro smo izdelali učne liste, ki so jih učenci izpolnjevali v muzeju. Odziv učencev je bil pozitiven. Učna ura v muzeju jim je bila všeč. V obdobju štirih let bodo tako vsi učenci spoznali vse izbrane vsebine iz zgodovine Pirana in si ogledali predmete, razstavljene v piranskem muzeju. Zelo pomembno se mi zdi, da preko takšne oblike pouka zgodovine lahko

učenci povežejo znanje, ki so si ga pridobili pri pouku z dejanskim dogajanjem v mestu nekoč in danes.

Tako osvojeno znanj je bolj globoko kot tisto, ki je pridobljeno skozi klasične oblike pouka. Poleg tega mladi razvijajo pozitiven odnos do ostalin iz preteklosti in ob tem tudi do svojega mesta. V sklopu pouka je v ospredju nacionalna zgodovina. Zaželeno je, da jo učencem približamo na primeru lastnega kraja. Prav zato se zdi pomembno delo na terenu. Učenje z izkušnjami je zelo učinkovito, saj pri tem delujejo vsa otrokova čutila, tako sluh, vid, otip, voh. Prav izvedba pouka zgodovine v muzeju je učencem omogočila, da so se še nekoliko bolj približali pomenu, ki ga ima poznavanje lastne zgodovine za razvoj mladega človeka.

Med muzejem in OŠ Cirila Kosmača Piran pa potekajo tudi drugačne oblike sodelovanja. V soboto, 6. novembra 2010, smo na šoli organizirali kulturni dan. Z veseljem smo se odzvali na povabilo ge. Nadje Terčon in si ogledali razstavo o Cirilu Kosmaču, po katerem nosi naša šola ime. Del kulturnega dne je bil namenjen ogledu razstave, ki so jo v sodelovanju s Tolminskim muzejem postavili v Apollonijevo hišo v Piranu.



Ogledali smo si odlomek filma Na svoji zemlji.

Ker je bil Ciril Kosmač tudi scenarist prvega igranega slovenskega filma, so si na razstavi učenci ogledali tudi odlomek filma Na svoji zemlji, v šoli pa film v celoti. Sledila je delavnica, v kateri sta upokojena učiteljica slovenskega jezika, ga. Mira Zorc, in upokojena dolgoletna ravnateljica

piranske knjižnice, ga. Marjana Lenassi, pripovedovali svoje spomine na Cirila Kosmača. Učenci so jima prisluhnili in se tako za trenutek približali preteklosti.

S prijaznostjo in strokovnim znanjem zaposlenih je učencem, ki obiskujejo našo šolo ponujena možnost, da spoznajo zgodovino kraja, v katerem živijo na prijazen, zanimiv in drugačen način. Prepričana sem, da je takšna oblika učenja zelo učinkovita, saj se večina učencev tako nauči veliko novega o svojem mestu, predvsem pa v muzeju, ob avtentičnih zgodovinskih virih podoživijo »kanček« preteklosti.

Prav zaradi vseh prednosti, ki jo ima sodelovanje med obema institucijama, lažje presežemo težave, ki so predvsem organizacijske narave. S to obliko sodelovanja in poučevanja zgodovine si želim nadaljevati in upam si trditi, da tako tudi učenci.

Viri

Repe, B. et al. Učni načrt: program osnovnošolskega izobraževanja. Zgodovina. Ljubljana, MŠŠ in ZRSS, 2000, str. 5.
Fotografije: Arhiv OŠ Cirila Kosmača Piran Fototeka Pomorskega muzeja Piran.

Učna ura v Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« Piran



SONJA BIZJAK

Izvleček

Članek skuša na konkretnem primeru »učna ura v muzeju« predstaviti pomen učenja v avtentičnem okolju. Metodiki pouka zgodovine pravijo, da je delo z zgodovinskimi viri ena najuspešnejših metod za razvijanje intelektualnih sposobnosti. Poudarek takšnega učenja je povezati znanje, pridobljeno v šoli, z znanjem na muzejskih delavnicah. Pričakovani dosežek učne ure je poročilo o materialnim ali pisnem viru. Zgodovinski vir o družini izberejo dijaki sami, obdelajo ga kot kustosinje na delavnici. Članek predstavlja splošne učne cilje po učnem načrtu za zgodovino v gimnazijah, pričakovane dosežke, potek dela v več korakih, učni list in kriterije ocenjevanja poročila.


Sintesi

L'articolo cerca di esporre l'importanza dell'apprendimento in una situazione autentica attraverso un esempio concreto di »un'ora di lezione al museo«. I metodici di storia sostengono che il lavoro e la ricerca con fonti storiche sia il metodo migliore per sviluppare le competenze intellettuali. L'elemento fondamentale di questo tipo di apprendimento e' il collegamento tra il sapere acquisito durante le ore di lezione a scuola con il sapere acquisito al museo. Il risultato atteso e' un rapporto di una fonte materiale o scritta. La fonte storica di famiglia viene scelta dagli stessi studenti e poi da loro elaborata seguendo l'esempio delle custodi al museo. L'articolo presenta gli scopi generali secondo il piano di apprendimento per storia nei ginnasi, i risultati aspettati, lo svolgimento graduale del lavoro, scheda educativa e i criteri per la valutazione del rapporto.

Uvod

Norost je vedno znova početi stvari na enak način in pričakovati boljše rezultate.

A. Einstein

odobni pouk zgodovine od učitelja zahteva organizacijo, zaradi katere bodo dijaki poleg znanja pridobili tudi večšine zbiranja in izbiranja, analize, sinteze, uporabnosti ter interpretacije podatkov, oblikovanja samostojnih sklepov in mnenja o zgodovinskih pojavih ter stališč do njih. Metodiki pouka zgodovine pravijo, da je ena najuspešnejših metod za razvijanje intelektualnih sposobnosti delo z zgodovinskimi viri. Omenjena trditev in nova pridobljena vedenja o učnem procesu ter načinu načrtovanja učnega procesa, preverjanja in ocenjevanja znanja so v veliki meri vplivali na odločitev, da se pri obvezni širši temi v 1. letniku, »Uvod v zgodovino«, odločim za sodelovanje s kustosinjami Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« v Piranu.



Med učno uro v Pomorskem muzeju Piran z mag. Nadjo Terčon

V veliki meri je na tako odločitev vplivalo tudi dejstvo, da dijaki novo snov oziroma utrjevanje snovi lažje razumejo, če jo osmislimo (načelo nazornosti). Tako sodelovanje med šolo in muzejem v celoti upošteva načelo nazornosti, ki je pri pouku zelo pomembno. Dijaki spoznajo pomen

muzeja, se seznanijo z delom kustosov in z zgodovinskimi viri, delajo z njimi in pridobljeno znanje pri pouku zgodovine uporabijo v praksi.

Novi učni načrt za zgodovino v 1. letniku kot prvo obvezno širšo temo navaja vprašanje »Zakaj je pomembna zgodovina?«. V njenem okviru dijaki spoznajo različne zgodovinske vire in njihov pomen, ugotavljajo vzroke za nastanek različnih interpretacij posameznih zgodovinskih dogodkov, se seznanijo z vlogo muzejev, razlikujejo med objektivnim in subjektivnim mnenjem oziroma interpretacijo.

Zgodovinske vire najpogosteje hranijo v muzejih, arhivih, knjižnicah. V Sloveniji imamo več tovrstnih institucij, ki so vse nacionalnega pomena, vendar imajo nekatere državni, druge pokrajinski ali lokalni status. Najpogostejše zbirke v muzejih so arheološka, etnološka, umetnostnozgodovinska, zgodovinska ... Specialni muzeji so tehnični, gospodarski in tudi muzeji na prostem, arheološki parki, rojstne hiše, spominske sobe. Slovenski muzeji so predstavljeni v publikaciji Vodnik po slovenskih muzejih in galerijah (glej poglavje Literatura).

Dijaki 1. letnika Gimnazije Piran že dobrih pet let na začetku šolskega leta, predvidoma septembra ali oktobra, obišejo Pomorski muzej »Sergej Mašera« v Piranu. Zakaj pa ravno Pomorski muzej »Sergeja Mašera« v Piranu?

- ✓ Prvič, ker hrani bogato zbirko pomorske arheologije, zgodovine pomorstva z umetnostnozgodovinsko in etnološko zbirko ter etnološko solinarsko in etnološko ribiško zbirko. Z obiskom uresničujemo misel, da nas domače okolje obdaja, vključuje, spodbuja in nam daje življenje.
- ✓ Drugič, ker s svojim pestrim pedagoškim programom uresničujemo cilje pri pouku zgodovine, ki jih opredeljuje učni načrt.
- ✓ Tretjič, ker kustosinje, zgodovinarica mag. Nadja Terčon, arheologinja Snježana Karinja, prof., in etnologinja Bogdana Marinac, prof., s svojo strokovnostjo ter nazornostjo dijakom pokažejo način dela z različnimi zgodovinskimi viri, jih vodijo in usmerjajo pri delu z njimi.

SPLOŠNI CILJI, PRIČAKOVANI DOSEŽKI IN POTEK DELA

Splošni cilji

S takšnim načinom dela pri zgodovini uresničujemo cilje, ki se nanašajo na znanje in razumevanje zgodovinskih dogodkov, pojavov ter procesov; cilje, ki se nanašajo na razvijanje spretnosti in veščin, ter cilje, ki se nanašajo na razvijanje odnosov, ravnanja, naravnosti, stališč.

Cilji, ki se nanašajo na znanje in razumevanje zgodovinskih dogodkov, pojavov in procesov

Dijaki:

- ✓ spoznajo in ocenijo pomen različnih vrst zgodovinskih virov za zgodovino,
- ✓ ob konkretnih primerih spoznajo način dela kustosa (zgodovinarke, arheologinje in etnologinje) v muzeju,
- ✓ seznanijo se z zgodovinsko terminologijo in jo znajo uporabljati,
- ✓ razlikujejo med objektivnim dejstvom ter subjektivnim mnenjem oziroma interpretacijo in se glede na to učijo kritične presoje uporabnosti informacij iz različnih zgodovinskih virov.

Cilji, ki se nanašajo na razvijanje spretnosti in veščin

Dijaki:

- ✓ gradijo proceduralno znanje, tako da se učijo zbirati in izbirati pomembne ter uporabne informacije,
- ✓ razvijajo različne miselne procese, npr. sklepanje, argumentiranje,
- ✓ oblikujejo samostojne sklepe in razvijajo sposobnost pisne oblike komunikacije.

Cilji, ki se nanašajo na razvijanje odnosov, ravnanja, naravnosti, stališč

Dijaki:

- ✓ razvijajo zanimanje za zgodovinsko preteklost lastne družine,
- ✓ ustvarjajo do zgodovine osebni odnos, zgodovina postane praktična in dokazljiva,
- ✓ razvijajo odgovoren odnos do ohranjanja kulturne dediščine,
- ✓ spoznajo pomen obstoja institucije, kot je muzej,
- ✓ spoznajo pomen ohranjanja in načine hranjenja virov.

Pričakovani dosežki

Kakor so kustosinje obdelale zgodovinski, materialni ali pisni vir, dijaki, obdelajo izbrani vir, ki priča o preteklosti vaše družine.



Dijaki Gimnazije Piran med učno uro ob razstavi Rex – blišč, propad, obujeni spomin (foto Igor Presl)

Potek dela

Splošne cilje in pričakovani dosežek smo dosegli tako, da smo delo organizirali v več korakih. Najprej je bilo delo v razredu, temu sta sledila obisk muzeja in samostojno delo doma.

1. KORAK – v šoli

Pri pouku zgodovine so dijaki pridobili oziroma utrdili osnovna znanja o zgodovini kot družboslovni znanosti, spoznali so način dela zgodovinarja/raziskovalca, poglobili znanje o pričah preteklosti/zgodovinskih virih. Pozornost smo posvetili institucijam, npr. muzejem, ki hranijo vire (zlasti premične predmete), jih zbirajo in skrbijo

zanje (hranijo, proučujejo) ter predstavljajo javnosti. Ugotavljali so, katere institucije, ki skrbijo za ohranjanje kulturne dediščine, delujejo v Piranu. Sledil je razgovor o pomenu obstoja takšnih institucij pri ohranjanje kulturne dediščine.

Dijakom sem napovedala obisk Pomorskega muzeja »Sergeja Mašera« v Piranu in jih seznanila s cilji našega obiska ter pričakovanim dosežkom (glej poglavje Splošni cilji in pričakovani dosežek). Po dogovoru s kustosi so se dijaki pred obiskom muzeja razdelili v tri skupine. Kriterij delitve je bil interes dijakov: eni so se odločali za sodelovanje na delavnici z zgodovinariko, drugi z etnologinjo, tretji z arheologinjo.

Pred obiskom muzeja so dijaki dobili učni list (glej prilogo 1), ki jim je bil v pomoč pri obisku muzeja in pisanju končnega poročila. Seznanjeni so bili tudi s kriteriji ocenjevanja (glej prilogo 2). Del razgovora je bil namenjen obnašanju v muzeju.

2. KORAK – delo v muzeju

V muzeju so nas sprejele kustosinje zgodovinarica mag. Nadja Terčon, etnologinja prof. Bogdana Marinac in arheologinja prof. Snježana Karinja. V muzejski sobi nam je zgodovinarica mag. Nadja Terčon predstavila zgodovinski razvoj Pomorskega muzeja v Piranu (ustanovitev muzeja), muzejske zbirke in oddelke muzeja (Tonina hiša, Sečoveljske soline ...). Predstavila nam je tudi Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD), ki od najditelja zahteva, da o najdbi predmetov nemudoma obvesti pristojne organe, npr. Zavod za varstvo kulturne dediščine, muzeje ipd.

Frontalnemu uvodu je sledilo delo v skupinah, v katerih so kustosinje na nazoren način prikazale svoje delo od trenutka, ko materialni ali pisni vir pride v muzej, do končnega hranjenja in predstavitve vira. Pri zgodovini so dijaki spoznavali način obdelave pisnega vira (npr. razglednice Sergeja Mašere), pri arheologiji materialni vir (amfore) in pri etnologiji (značilnosti mornariških uniform in drugo ...). Delo v delavnici je potekalo tako, da so dijaki aktivno sodelovali pri prepoznavanju virov, njihovem pregledovanju, prebiranju in sklepanju o pomenu. Sledil je samostojen obisk muzeja (če je čas to dopuščal), kjer so si dijaki ogledali razstavne predmete.

3. KORAK – delo doma (pisanje poročila)

Kakor so kustosinje obdelale zgodovinski, materialni ali pisni vir, so dijaki obdelali izbrani vir, ki priča o preteklosti njihove družine. Poročilo je vključevalo uvod, osrednji del (jedro) in zaključek. V uvodu so dijaki

predstavili izbrani vir in utemeljili svoj izbor. V osrednjem delu so po zgledu kustosinj obdelali vir in pri tem posvetili pozornost sledečim kriterijem; nahajališču vira, opisu predmeta, zgodovini predmeta, dataciji predmeta (glej navodila v učnem listu – Priloga 1). Poročilu so dodali fotografijo ali skico obdelanega vira. V zaključku so s sklepom utemeljili pomen izbranega vira za njihovo družino.

Evalvacija učne ure

V članku sem poskušala prikazati pomen povezovanja šolskega znanja s praktičnim delom. S tako načrtovanim in izvedenim poukom pri obravnavi obvezne širše teme »Uvod v zgodovino« lahko povečamo zanimanje dijakov za odkrivanje preteklosti družine, posledično se lahko poveča zanimanje za zgodovino. Dijaki si ustvarijo poglobljeno znanje o pomenu muzeja, delu kustosa, utrdijo zgodovinsko terminologijo. Poleg vsebinskega znanja dijaki izgrajujejo tudi proceduralno znanje z razvijanjem spretnosti dela s pisnimi in materialnimi zgodovinskimi viri, s samostojnim iskanjem dodatnih podatkov, socialne spretnosti, spretnosti oblikovanja sklepov, zaključkov, mnenj in stališč pri pripravi poročila o obisku muzeja.

Odziv dijakov za takšen način dela je zelo dober. Iz evalvacije je razvidno, da so navdušeni nad dejstvom, da so njihovi domovi pravi zakladi različnih virov. Iz poročil je razvidno, da jih navdušujejo zlasti zgodbe o najdenih virih (zgodovina predmeta). Vse navedeno pa je razlog, da bomo s takim načinom dela nadaljevali.

Literatura

- Kunaver, V. (et. al.) (2008): Učni načrt. Zgodovina: gimnazija. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport: ZRSS.
- Trškan, D. (2007): Lokalna zgodovina – učenje z odkrivanjem. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Terčon, N. (2008): Predmet kot dokument in vir informacij, delo z materialnim virom. Zdravje in olika: kaj je primerno nekoč in kaj danes: zbornik prispevkov za mentorje zgodovinskih krožkov, Ljubljana, 10–20.
- Brodnik, V. et al. (2010): Posodobitve pouka v gimnazijski praksi. Zgodovina. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 57–75.
- Vodnik po slovenskih muzejih (2001). Ljubljana, Mladinska knjiga.

PRILOGA 1: UČNI LIST Z NAVODILI

Vloga muzeja pri ohranjanju kulturne dediščine

GLAVNI CILJI OBISKA MUZEJA, KNJIŽNICE (DOMOZNANSKI ODDELEK).	<ol style="list-style-type: none"> 1. Spoznati vlogo in pomen muzeja. 2. Seznaniti se z različnimi zgodovinskimi viri, hranjenjem virov. 3. Spoznati pomen zbiranja, varovanja in proučevanja zgodovinskih virov. 4. Uporabiti pridobljeno znanje pri izdelavi domače naloge in pouku zgodovine. 5. Navaditi se na samostojno, kreativno razmišljanje. 6. Rešiti učni list. 7. Razvijati pisno izražanja (jasnost, natančnost, izvirnost). 		
Ime in priimek:	Razred:		
USTANOVA (naslov, telefonska številka, faks, elektronska pošta, delovni čas, cena vstopnice).			
DAN OBISKA:		URA OBISKA:	
PREDSTAVITEV USTANOVE (zbirke, pedagoške dejavnosti, slikovno gradivo, predstavitev spletne strani).			
<div style="border: 1px solid black; height: 200px; width: 100%;"></div>			

Vloga muzeja pri ohranjanju kulturne dediščine

OBKROŽI KATERI VIDIK PREDSTAVITVE TI JE BIL NAJBOLJ ZANIMIV.	A. ZGODOVINA (UVODNA PREDSTAVITEV)	B. ARHEOLOGIJA	C. ETNOLOGIJA
Utemeljitev:			
Kratek opis predstavljenega dela muzejskih kustosinj.			

Na način, kakor so kustosinje obdelale zgodovinski materialni ali pisni vir, obdelajte izbrani vir. Vir naj priča o preteklosti vaše družine.

POROČILO (zgradba, kaj vključuje)

Sestavlja **uvod** kjer utemeljite svoj izbor (Zakaj ste se odločili da boste obdelali izbrani vir? Kaj ste izvedeli novega o vaši družini? Kaj vas je presenetilo, navdušilo ... ob izboru vira?). **Osrednji del** kjer po zgledu muzejskih kustosinj obdelate vir. **Zaključek s sklepom**, kjer ocenite (posredujete svoje mnenje) izbran vir za poznavanje preteklosti vaše družine.

Sestavni del poročila je tudi izpolnjen učni list, ki ste ga dobili ob obisku muzeja.

Nalogo oddati: 1. a - 12.10.2010

Osrednji del mora vključevati:

- *ime predmeta »vir«,
 - *datum obdelave predmeta,
 - *fotografijo predmeta/ risba predmeta,
 - *kraj in datum najdišča predmeta, hranitelj predmeta
 - *starost (opišite kako ste določili starost vira),
 - *vrsta materiala,
 - *stanje predmeta (zelo izčrpno opišite predmet),
 - *mere: širina, dolžina, višina,debelina, teža, premer,
 - *zgodovina predmeta (od kdaj je v vaši družini, kako je prišel v vašo družino, njegova uporaba,...)
 - *predmet obdelal (navedite če vam je kdo pomagal oz. s čim ste si pomagali pri obdelavi).
- Vir tudi opišite (napišite podrobno vsebino predmeta, bodite čim bolj jasni in verodostojni, izhajajte iz kratkega pregleda in podrobno osvetlite njegove značilnosti in pomembne prednosti).

POGLED NAZAJ (česa sem se naučil / nova vedenja,
kaj mi je bilo všeč/ni bilo všeč; zapisuj v povedih).

LITERATURA (glej »Spletna stran Gimnazija Piran«, spletna učilnica, Zgodovina, Splošna navodila,
navajanje literature).

PRILOGA 2: KRITERIJI OCENJEVANJA POROČILA

Področja spremljanja	Zelo uspešno (3)	Uspešno (2)	Manj uspešno (1)
Opis vira	Prepričljiv in jasen opis, utemeljitev izbora in ocena vira.	Skromen in delen opis, pomanjkljiva ocena in utemeljitev za izbor vira.	Površen in nejasen opis, neutemeljena ocena in izbor vira.
Obdelava vira	Vir je obdelan sistematično, objektivno in zajeti so vsi vidiki obdelave.	Vir je zadovoljivo obdelan, upoštevana je večina vidikov obdelave.	Vir je pomanjkljivo obdelan, ni zajeta večina vidikov, subjektivna obdelava.
Učni list	Učni list je v celoti izpolnjen.	Učni list je delno (75 %) izpolnjen.	Pomanjkljivo izpolnjen (50 %) učni list..
Zgradba poročila in upoštevanje navodil.	Zgradba je smiselna logična, vsebina je jasna, slikovna opremljenost je ustrezna in utemeljena. V celoti upošteva navodila (navaja vire in literaturo, upošteva vse vsebinske elemente, oblika, rok oddaje).	Zgradba je razvidna, vendar tu in tam zgubi logiko, vsebina je skromna, slikovna opremljenost je primerna, vendar ni utemeljena. Delno upošteva navodila.	Zgradba je neustrezna ali pomanjkljiva, vsebina je skromna in nejasna. Slikovna opremljenost je neustrezna, neutemeljena, ali pa je ni. Ne upošteva navodil.

Nobena naloga ne bo ocenjena z nezadostno oceno, učitelj lahko nalogo, ki ne izpolnjuje minimalnih zahtevanih kriterijev zavrne. Točkovnik za ocenjevanje:

Število točk	7,8	9,10	12,11
Ocena	Dobro	Prav dobro	Odlično

ZAPISI IN POROČILA

Razstava »Med valovi in oblaki«

Med idejo in realizacijo



BOGDANA MARINAC



azstava *Med valovi in oblaki*, ki jo je Pomorski muzej »Sergej Mašera« junija 2010 postavil v pritličnih prostorih matične stavbe, je še ena iz niza razstav, ki dopolnjujejo stalno razstavo o slovenskih pomorščakih. Vse predstavljajo slovensko pomorsko dediščino, kar sodi v koncept Pomorskega muzeja Piran. Želja, da bi z različnimi občasnimi razstavami natančneje predstavili teme, ki so nakazane na stalnih postavitvah, se je avtorici Bogdani Marinac porodila že pred otvoritvijo stalne razstave *Slovenski pomorščaki 1918–1945* leta 1996. To se ji je zdelo nujno, saj zaradi pomanjkanja prostora vsebine stalne razstave ni mogla predstaviti tako, kot bi želela. Poleg tega pa so v depozu ostali številni zanimivi predmeti. Posebno obsežna je bila zbirka uniform, ki pa se je z leti še povečevala. Prav zato je že leta 2001 postavila občasno razstavo o mornariških uniformah *V modrem in belem*. Na njej je bil s pomočjo uniform, ki so jih nosili slovenski pomorščaki in govorijo o njihovi vlogi v mornarici, prikazan razvoj uniformiranja in način oblačenja v mornaricah tistih držav, katerih del je bilo slovensko etnično ozemlje. Zaradi pomanjkanja prostora razstava žal ni bila postavljena v Piranu. Gostovala je na Internautici v Portorožu, kasneje pa razširjena v Mestnem muzeju Ljubljana in v Dolenjskem muzeju v Novem mestu. Sledila je razstava *Spomini od popotovanja na njegovega veličanstva ladji Saida*, ki je skozi dnevnik mornariškega pisarja Ivana Rupnika predstavila življenje pomorščakov na potovanjih okoli sveta na ladjah avstro–ogrske vojne mornarice. Leta 2007 je s soavtorjem Urošem Hribarjem postavila razstavo *Podmorničar*, na kateri so bili natančneje predstavljeni razvoj podmorničarstva, način življenja podmorničarjev in vloga Slovencev na podmornicah Avstro–Ogrske in obeh Jugoslavij. Na razstavi *Med valovi in oblaki* pa so posebej izpostavljeni hidroletalci vojne mornarice Kraljevine Jugoslavije. Prav med podmorničarji in hidroletalci so bili namreč Slovenci zastopani v največjem številu. V povprečju jih je bila kar tretjina.

Zamisel za razstavo o hidroletalcih se je avtorici porodila že pred več leti. Povod zanjo je bil avtoričin dolgoletni informator Ivan Konte, častnik in hidroletelec, kasneje pa lektor na oddelku za germanske jezike Filozofske fakultete v Ljubljani. Med številnimi obiski ji je precej natančno opisal življenje v mornarici, zlasti med hidroletalci in svojo življenjsko pot. Poleg tega je muzeju podaril več svojih osebnih dokumentov in avtobiografij. Ob spoznanju, da je bilo med hidroletalci zelo veliko Slovencev in da je muzej že prej hranil predmete in fotografije hidroletalcev, se je zdela razstava o hidroletalcih logično nadaljevanje zastavljenega cilja.



Del razstave *Med valovi in oblaki* (foto I. Presl, 2010)

Kljub temu, da so na vseh omenjenih razstavah v ospredju ljudje – pomorščaki in da so na vseh razstavah upoštevana njihova pričevanja, je bila vsaka razstava zasnovana nekoliko drugače. Z razstavo *Med valovi in oblaki* je želela avtorica s pomočjo oblikovalke Vesne Vidmar obiskovalcem ponuditi poleg vojaškoinstitucionalne in tehnične zgodovine pomorskega letalstva Kraljevine Jugoslavije tudi in predvsem socialni in kulturni vidik življenja. S pomočjo osebnih izjav je želela približati pogled skozi oči hidroletalcev samih. V ospredju ni razvoj institucij in hidroletal, temveč ljudje, hidroletalci, njihova družbena vloga, njihov način življenja in kultura, njihove življenjske zgodbe, zgodovinski spomin in pogled na življenje. Skozi njihove oči lahko obiskovalci spoznavajo življenje pomorščakov in hidroletalcev v službi in prostem času. Spoznavajo lahko njihovo identiteto (kako so se sami opredeljevali) in imago (kako so nanje gledali drugi) v določenem obdobju. V njihovem načinu življenja lahko opazajo preplet kulture in načina življenja v mornarici s tistim, ki so ga prinesli iz domačega kulturnega okolja. Njihove življenjske zgodbe pa

pripovedujejo med drugim tudi o tem, iz kakšnega okolja in zakaj so odšli v mornarico ter kam jih je pozneje vodila življenjska pot. Prav zaradi tega se razstava ne prične z nastankom jugoslovanske Kraljeve mornarice in se ne konča z njenim razpadom. Zasnovana je tako, da obiskovalca vodi skozi življenjske zgodbe častnikov in podčastnikov hidroletalske stroke od njihove zgodnje mladosti do smrti oziroma do današnjega časa. Na ta način opozarja na vpliv zgodovinskega dogajanja na življenje posameznika. Hidroletalce je tako kot druge pomorščake jugoslovanske vojne mornarice poklic zaznamoval in odločilno vplival na njihovo življenje tudi po razpadu mornarice – med 2. svetovno vojno in po njej. Vplival je na njihovo poznejšo usodo pa tudi na kulturo, način življenja in način razmišljanja. Tako kot so od doma prinesli v mornarico nekatere navade, so nekatere navade iz mornarice ohranili tudi po izstopu iz nje.



Hidroletalci 20. hidroeskadrilje na hidroletalu do–d v Kumborju leta 1928
(Fototeka PMSMP, iz zapuščine Huberta Jeločnika)

Na razstavi, ki pripoveduje v prvi vrsti o hidroletalcih slovenskega rodu oziroma iz tistega dela slovenskega etničnega ozemlja, ki je bil tedaj del Kraljevine SHS oziroma Kraljevine Jugoslavije, je še posebej izpostavljena življenjska zgodba Ivana Konteja, zgodba, ki je rdeča nit razstave. Ko obiskovalci potujejo skozi njo in se ustavljajo v obdobjih, ki so bila ključnega pomena v njegovem življenju (šolanje na Pomorski vojni akademiji, obdobje na ladjah, obdobje v jugoslovanskem hidroletalstvu ter obdobje med 2. svetovno vojno in po njej), spoznavajo tudi druge hidroletalce – častnike in podčastnike. Spoznavajo njihovo vlogo in način življenja ter njihov način razmišljanja in čustvovanja. Na razstavi se s

pomočjo ustnih, pisnih in materialnih virov prepletajo subjektivne in objektivne resnice. Prepletajo pa se tudi življenjske zgodbe častnikov in podčastnikov, ki so imeli zaradi poklicne in socialne diferenciacije v mornarici različen način življenja in kulturo ter različen osebni pogled na življenje. Kljub temu, da so oboji živeli v istem okolju in da so številni tudi po razpadu mornarice doživljali podobno usodo, so v njihovih pričevanjih razlike. Vsak subjekt je unikum. Na njegov osebni spomin vplivajo najrazličnejši dejavniki: od družbenih in socialnih okolij, v katerih je v različnih obdobjih živel, narodnost, religija in izobrazba ter družbene in politične spremembe v svetu, mediji, literatura in drugi vplivi okolja. Zaradi tega se razlikujejo tudi pričevanja ljudi, ki so imeli v mornarici podobno vlogo. Pogosto pa se razlikujejo tudi pripovedi iste osebe v različnih časovnih obdobjih.



Skupina jugoslovanskih hidroletalcev med zavezniškimi enotami Royal Air Force v Egiptu leta 1941 (Fototeka PMSMP)

Namen razstave je osvetliti vlogo in pomen določene poklicne skupine v nekem obdobju. S pomočjo življenjskih zgodb posameznikov, tako tistih, ki so življenje izgubili med 2. svetovno vojno, kot tistih, ki so to preživeli, pa želi opozoriti tudi na krivice in črne lise v preteklosti naše družbe ter zlasti s pomočjo življenjske zgodbe Ivana Konteja promovirati temeljne človekove vrednote in etična načela, kot so delavnost, vztrajnost, načelnost, poštenje, pravičnost, solidarnost in druga. Ivan Konte si poklica ni izbral sam, a ga je kljub temu opravljal z vso vnemo in tudi na tem področju dosegel visok položaj. Kljub temu, da okolje do njega ni bilo vedno prijazno in je doživljal vzpone in padce, ni obupal in se je do konca boril za doseg ciljev, ki si jih je zastavil že v zgodnji mladosti. In kljub

velikim krivicam, ki so se mu zgodile, je ostal zvest ideji o pravični družbi. Verjel je v dobro človeka in spoštoval moralne in etične vrednote.

Poleg življenjske zgodbe Ivana Konteja so tudi v tem pogledu pomembne življenjske zgodbe drugih hidroletalcev. Nekateri so imeli v življenju več sreče, drugi manj. Nekateri so imeli podobne izkušnje kot Ivan Konte, drugi pa povsem drugačne. Vsak hidroletelec je na svoj način krojil svojo usodo, ki je bila pogojena s številnimi zunanjimi dejavniki. Zato so si njihove življenjske poti na nekaterih mestih podobne, na drugih pa se razhajajo.



Del razstave *Med valovi in oblaki* (foto I. Presl, 2010)

Vsebina razstave je dvoplastna in skrita tudi v njenem naslovu *Med valovi in oblaki*. Ta po eni strani opozarja na delovni prostor hidroletalcev, ki so se v službi gibali med morjem in nebom in se hkrati izobrazili za pomorski in letalski poklic. Po drugi strani pa opozarja na življenjske zgodbe hidroletalcev, ki so zaradi svoje vojaške izobrazbe in zgodovinskih dogodkov v svojem življenju doživljali vzpone in padce, se v določenem obdobju gibali v visokih družbenih krogih, pozneje pa živeli v slabih življenjskih razmerah ter doživljali ponižanja v taboriščih in zaporih.

Z razstavo je avtorica skušala ogovoriti in zadovoljiti različne skupine obiskovalcev, tako poznavalce kot laike, otroke in odrasle, tiste, ki jih zanima tehnični razvoj v hidroletalstvu takratnega obdobja, tiste ki jih zanima zgodovinski razvoj dogodkov in njihov vpliv na posameznika, kot

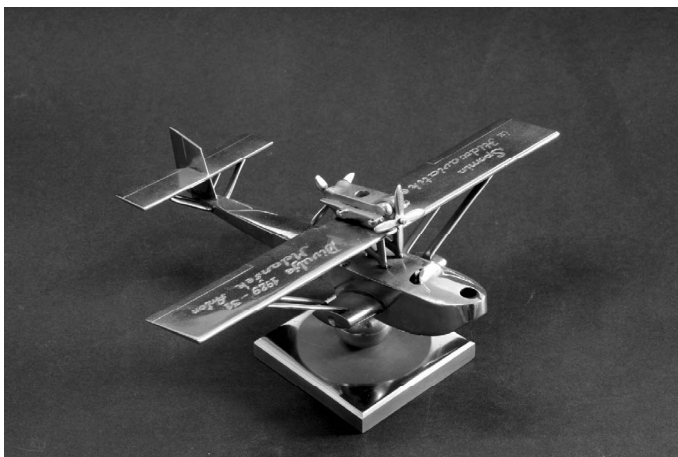
tiste, ki želijo izvedeti več o načinu življenja in življenjskih zgodbah posameznikov. Obiskovalci, ki ne želijo brati vseh besedil ali si želijo razstavo ogledati le na hitro, se lahko osredotočijo le na nekatere razstavljene eksponate ali besedila. Vendar pa lahko dobijo popolno sliko o vsebini razstave le s primerjavo vseh besedil, fotografskega gradiva in razstavljenih eksponatov. Uvodna besedila, ki so nastala s primerjavo različnih virov in literature, podajajo splošna spoznanja o hidroletalstvu Kraljevine Jugoslavije in partizanskem letalstvu oziroma o vlogi hidroletalcev med drugo svetovno vojno in po njej. Ta besedila pomagajo umestiti razstavljene predmete in izjave hidroletalcev v zgodovinski okvir, v kraj in čas dogajanja ter podajajo zaključna spoznanja razstave. Vendar pa so morda še bolj zanimive izjave hidroletalcev. Te so sicer subjektivne, a zato nič manj vredne. Osebne izjave (ustne in pisne) govorijo o željah in namenih posameznikov, o njihovem vrednotenju in razumevanju posameznih dejstev ter o njihovih čustvih. Ustna pričevanja podajajo tudi odgovore na vprašanja, ki jih v pisnih virih ni. Pisne vire dopolnjujejo ali celo korigirajo.

Na razstavi so nekatere izjave na ogled v pisni obliki. Med temi so tako tiste, ki izhajajo iz pisnih virov (dnevnikov, spominov, pisem), kot tiste, ki izhajajo iz ustnih virov. Življenje Ivana Konteja in način življenja v mornarici pa pomagajo obiskovalcem razstave razumeti tudi zvočni posnetki pripovedi Ivana Konteja, s katerimi je opremljena razstava. To so izvlečki intervjujev, ki jih je avtorica posnela med obiski Ivana Konteja, predvsem pa iz posnetkov, na katerih pripoveduje o svojem življenju od rojstva do upokojitve. Ivan Konte je imel v mornarici pomembno vlogo, a ni bil najpomembnejši. Njegova življenjska zgodba je izredno zanimiva, ne moremo pa trditi, da je najbolj zanimiva. Za glavnega protagonista na razstavi torej ni bil izbran zaradi teh dveh razlogov, pa tudi ne zato, ker bi bila njegova zgodba najbolj značilna. Izbran je bil predvsem zato, ker je bil avtoričin dolgoletni informator in je bilo o njem zbrano veliko gradiva. Njegova osebna pripoved je zelo kompleksna in natančna, zaradi njegove široke razgledanosti in izobrazbe pa tudi dokaj objektivna. Njegova avtobiografija ima kljub temu, da gre za ustno pripoved, vrednost pisnega vira, saj jo je najprej napisal in nato prebral. Nekatere podatke je pred zapisom preveril z drugimi pisnimi viri in literaturo. Na nek način pa so preverjene tudi izjave, ki jih je posnela avtorica s pomočjo intervjujev. Med številnimi obiski mu je večkrat zastavila ista vprašanja. Njegovi odgovori nanje pa se zelo pogosto niso razlikovali kljub daljšim časovnim presledkom. Pozneje je njegove izjave primerjala še z izjavami drugih hidroletalcev in pomorščakov, pisnimi viri in literaturo.

Vsebina razstave je poleg z besedili prikazana tudi s pomočjo slikovnega gradiva in predmetov. Vsi razstavljeni predmeti in fotografsko gradivo ter

besedila so na razstavi razporejeni tako, da se med seboj dopolnjujejo in skupaj tvorijo zaključeno zgodbo. Razstavljeni predmeti, dokumenti in fotografije pojasnjujejo in dopolnjujejo besedila in izjave hidroletalcev ter hkrati potrjujejo njihovo verodostojnost. Ob medsebojni primerjavi pa se dopolnjujejo tudi razstavljeni predmeti in fotografije.

Skoraj vsi razstavljeni predmeti in gradivo pripovedujejo več zgodb. Ker izvirajo iz zapuščin hidroletalcev, pripovedujejo o posameznikih, hkrati pa tudi o mornarici oziroma pomorskem letalstvu Kraljevine Jugoslavije. Del letalskega vijaka iz ponesrečenega šolskega hidroletala tipa *fizir* pripoveduje o podčastniku Ivu Koroši, ki je preživel nesrečo hidroletala in si za spomin shranil razstavljeni predmet. Hkrati pa opozarja na nesreče, ki so se v tistem obdobju v hidroletalstvu kar vrstile. Uniforme s pripadajočimi čini in oznakami pripovedujejo o vlogi posameznih hidroletalcev (Leopolda Ankona, Avgusta Grošlja, Pavlina Zuleta, Vinka Petriča in Rafaela Perhauca), hkrati pa tudi o načinu oblačenja in o sestavi mornarice.



Model hidroletala dornier wal – spominek Antona Melanška (PMSMP)

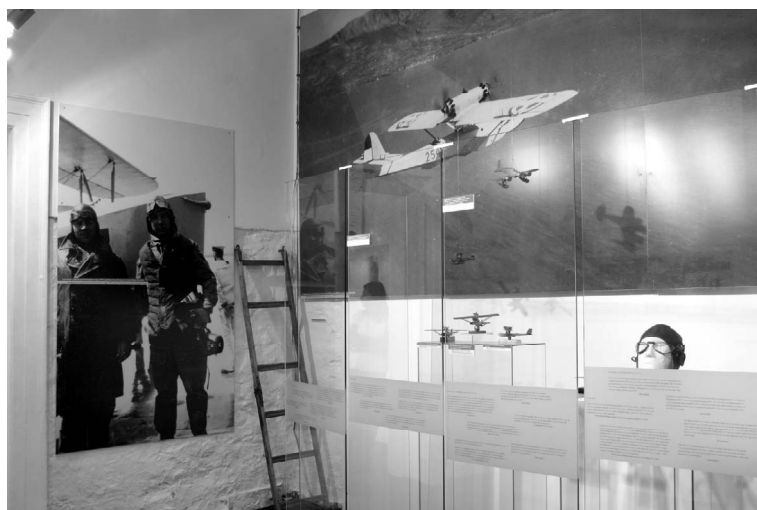
Modeli hidroletal pripovedujejo o tipih hidroletal jugoslovanske kraljeve mornarice, s katerimi so hidroletalci leteli, hkrati pa tudi o modelarskih veščinah hidroletalcev in navadah obdarovanja med njimi. Nekateri hidroletalci, kot na primer Feliks Sterle, so namreč v prostem času zase in za znanca izdelovali modele, zaradi česar so jih potem drugi, kot na primer Milan Malnarič, dobili v dar. V tem kontekstu je še posebnega pomena model hidroletala Antona Melanška, ki ga je izdelal sam in nanj vgraviral napis z datumom služenja v Poveljstvu pomorskega letalstva v Divuljah. Podobno velja tudi za dokumente. Osebni dokumenti ne pripovedujejo le o

posamezniku, temveč tudi o mornarici, strokah, šolskem sistemu, privilegijih in drugem.

Predmete ter pisno in slikovno gradivo za razstavo so muzeju posredovali nekdanji hidroletalci, njihovi sorodniki ali potomci. Pri tako zbranem gradivu so se ohranili podatki o izvoru in uporabniku, kar vrednost predmeta še poveča. To pa pogosto ne velja za predmete, ki jih prodajajo različni posredniki, kot na primer starinarnice ali preprodajalci na sejmih starin, kjer provenienca predmetov ni znana. Zbiranje gradiva o hidroletalcih poteka sočasno z zbiranjem gradiva drugih pomorščakov od nastanka Pomorskega muzeja dalje. Muzej že vrsto let hrani dele zapuščin Rafaela Perhauca, Leopolda Ankona, Antona Grošlja, Igorja Berana, Milana Malnariča, Vinka Petriča, Pavlina Zuleta, Franca Koroše, Otona Miklavčiča, Oskarja Bizjaka, Antona Melanška ter posamezne predmete ali fotografije številnih drugih hidroletalcev. Poleg pisnega in slikovnega gradiva, modelov hidroletal in delov uniform je bilo zbranih tudi nekaj kosov zaščitnih oblačil ter različni drugi predmeti, ki so si jih nekdanji hidroletalci shranili v spomin na življenje v pomorskem letalstvu. V zadnjih letih, predvsem pa v času priprav na razstavo *Med valovi in oblaki*, je bilo zbranih še več materialnih virov. Pridobljene so bile zapuščine Ivana Konteja in Huberta Jeločnika ter dopolnjena zapuščina Milana Malnariča. Ker so ljudje pogosto navezani na gradivo, ki ga hranijo, si je kustosinja nekatere predmete tudi izposodila, dokumente in fotografije pa skenirala. Na ta način je med drugim pridobila obsežno zbirko kopij fotografij Ivana Konteja, Feliksa Sterleta in Milana Malnariča. Predmete, ki so bili v slabem stanju, je restavriral konservator in restavrator Pomorskega muzeja Piran Ciril Bratuž. Da bi razstavo še obogatili, je muzej odkupil večji model hidroletala *dornier do-d*, ki ga je izdelal mladi modelar Marko Bergamasco iz Izole, iz Jugoslovanske kinoteke Beograjskega filmskega arhiva pa je odkupil tri minute arhivskih filmskih posnetkov jugoslovanske kraljeve mornarice. S pomočjo posnetkov, ki prikazujejo letenje hidroletal in delo hidroletalcev v bazi, se obiskovalci lažje vživijo v čas, o katerem pripoveduje razstava.

Zaradi velikega števila zbranega gradiva je bila tako pri slikovnem gradivu kot pri predmetih in izjavah hidroletalcev potrebna stroga selekcija. Preveliko število razstavljenih eksponatov je preobremenjujoče in lahko odvrne pozornost obiskovalca od njih. Najpomembnejša kriterija pri izboru sta bila pripovednost predmeta in njegov uporabnik, vendar pa je bilo treba upoštevati tudi kakovost in ohranjenost. Izbrani so bili predvsem tisti predmeti, ki so jih uporabljali hidroletalci slovenskega rodu. Kljub temu, da so hidroletalci nosili mornariške uniforme (od ostalih pomorščakov so jih ločili le čini in oznake), in kljub temu, da muzej hrani zelo obsežno zbirko mornariških uniform jugoslovanske kraljeve mornarice, so na

razstavi poleg posameznih delov uniform in oblačil na ogled le tri kompletne uniforme, tiste, ki so jih v resnici nosili hidroletalci slovenskega rodu. To se je zdelo smiselno tudi zaradi pomanjkanja razstavnega prostora in zaradi dejstva, da so nekatere uniforme razstavljene že na stalni postavitvi *Slovenski pomorščaki 1918–1945* v drugem nadstropju stavbe. Poleg tega pa zahteva sestavljanje celotne uniforme oziroma oblačilnega videza precejšnjo pozornost in natančnost ter dobro poznavanje predpisov. Nepoznavalci na lutkah pogosto pomešajo kose oblačil različnih činov (na primer kapo višjega častnika s suknjičem, ki ima rokavne čine nižjega častnika), iz različnih obdobj ali za različne priložnosti, lahko pa jih tudi napačno oblečejo. Če v zbirki ni vseh ustreznih kosov za sestavo celotne uniforme, je bolje kose razstaviti posamično. Napačna informacija je neresnica in zavaja javnost.



Del razstave *Med valovi in oblaki* (foto I. Presl, 2010)

Selekcija je bila potrebna tudi pri izboru dokumentov in drugega pisnega gradiva za razstavo. Na razstavi so na ogled zlasti osebni dokumenti hidroletalcev in drugo pisno gradivo, ki pripoveduje o različnih obdobjih njihovega življenja. Razporejeni so v več skupin. Prvi pripovedujejo o šolanju hidroletalcev (spričevala, diplome, šolski zvezki, sezname gojencev, potrdila o opravljeni specializaciji ...), drugi o njihovi karieri v vojni mornarici (knjige službe, knjige letenja, letalski podatki, častniške legitimacije, osebne vizitke, dokumenti o prerazporeditvi na drugo delovno mesto, dokumenti o pridobitvi višjega čina, odlikovanja ...), poseben sklop pa predstavljajo dokumenti, iz katerih izvemo več o družbenem in socialnem statusu hidroletalcev ter o njihovem življenju izven delovnega časa. Med temi so plačilne liste, izkaznice za popust pri železniških

vozovnicah, dovoljenja za uporabo državne lastnine v zasebne namene, dokumenti o najemu službenega stanovanja in naročila drv, potrdilo o nezaposlenosti žene ter dokumenti, ki govorijo o aktivnosti hidroletalcev zunaj službe, na primer nagrade za dobro uvrstitev v posameznih športnih disciplinah. Zelo veliko pripovedno vrednost imajo knjige službe, ki razen o šolanju in vojaški karieri hidroletalcev pripovedujejo tudi o dopustu, kaznih in pohvalah, prevzemu uniform, porokah in o drugih podatkih hidroletalcev, ki so bili za mornariško oblast pomembni. V posebno skupino sodijo osebni dokumenti iz obdobja med 2. svetovno vojno in po njej, ki pomagajo spoznavati življenjske poti hidroletalcev v omenjenem času. Med temi dokumenti so med drugim partizanske knjižice, izkaznice britanskega letalstva Royal Air Force (RAF) ter pomorske in druge službene knjižice iz obdobja po 2. svetovni vojni. Tu so tudi pisma iz taborišč, iz partizanskega letalstva in iz RAF, potrdila o službi, sezname internirancev in njihovi podpisi, risbe iz taborišč, sporočila o smrti in drugo. Kriterij lastništva je bil tudi pri izboru dokumentov uporabljen tako, da so bili na razstavo uvrščeni različni dokumenti čim večjega števila hidroletalcev. Če je bilo na razpolago več istovrstnih dokumentov različnih oseb, je imel pri izboru prednost dokument hidroletalca, katerega manjše število predmetov in dokumentov je bilo v izboru.

Enaki kriteriji so bili uporabljeni tudi pri izboru fotografij. Izbrani so bili motivi, ki kažejo različne prvine načina življenja v mornarici. Prva skupina fotografij predstavlja oporišča, ustanove, šole, ladje in hidroletaletala, to je delovni prostor. Druga skupina so skupinski in posamični portreti hidroletalcev ob različnih priložnostih. Ti predstavljajo hidroletalce, njihovo vlogo in položaj v mornarici, kar je med drugim razvidno tudi iz njihovih uniform. Pripovedujejo pa tudi o zunanjem videzu in načinu oblačenja ob različnih priložnostih. Najobsežnejša je skupina fotografij hidroletalcev pri delu in v prostem času, med katerimi so tudi fotografije iz obdobja šolanja. Izbor te skupine je zelo širok predvsem zaradi raznolikosti. Te fotografije pripovedujejo o najrazličnejših segmentih načina življenja. Pomagajo spoznati delovne in bivalne prostore, likovno obzorje, način oblačenja, prehrano, šege in navade, praznike in slovesnosti, šport in zabavo, način druženja in medsebojne odnose, vero in verske obrede, nenazadnje pa tudi glasbo, ples ter druge načine preživljanja prostega časa. Zaradi lažjega razumevanja so bile fotografije, ki prikazujejo hidroletalce pri delu, ločene od tistih, ki prikazujejo njihovo preživljanje prostega časa. Kljub temu, da ima vsaka fotografija svojo pripoved in se nam zdi, da je ne bi smeli izločiti, je bila preudarna selekcija nujna. Izbrane so bile fotografije s čim bolj različno pripovednostjo in iz zapuščin različnih hidroletalcev, saj so bile lahko tudi na ta način predstavljene različne osebe. V zadnja dva sklopa so bile uvrščene fotografije iz obdobja med 2. svetovno vojno in po njej. Za čas med 2. svetovno vojno je zaradi vojne fotografskega gradiva

precej manj. Za nekatera obdobja kvalitetnih fotografij celo primanjkuje. Kljub temu so bile zbrane fotografije, s katerimi lahko ob sočasnem opazovanju drugih razstavljenih predmetov in besedil spremljamo življenjsko pot hidroletalcev v tem obdobju. Sorazmerno majhno število fotografskega gradiva hidroletalcev pa hrani muzej tudi za obdobje po 2. svetovni vojni. Vzrok za to je dejstvo, da so kustosi do nedavnega zbirali predvsem tisto gradivo nekdanjih hidroletalcev, ki se navezuje na njihovo življenje v mornarici, manjšo pozornost pa so posvečali njihovem življenju po koncu službovanja v mornarici.



Del razstave Med valovi in oblaki (foto I. Presl, 2010)

Posebnega pomena je bila selekcija izjav hidroletalcev. Izjave, ki so bile prepisane in v pisni obliki vidne na razstavi, imajo različen izvor. Manjše število izjav izvira iz dnevnikov, spominov in pisem pomorščakov, večje število pa predstavljajo ustne biografije ter druge izjave, ki so bile posnete na terenu s pomočjo intervjujev pri informatorjih – hidroletalcih. Zaradi take raznolikosti je tudi čas nastanka izjav različen. Izjave iz pisem in dnevnikov so nastale večinoma v obdobju, o katerem pripoveduje razstava. Nanje ni vplival čas, ki bi zabil ali popačil spomin, ohranile pa so se tudi izjave tistih, ki že dolgo niso več živi. Posebne pomena pa so tudi zato, ker izražajo misli in čustva hidroletalcev v času, ki nas zanima. Iz njih lahko spoznavamo tiste vsebine, ki so se jim zdela v tistem trenutku pomembna. Na žalost pa v njih ni odgovorov na vsa vprašanja, ki nas zanimajo. Do teh je lažje priti s pomočjo intervjujev s še živečimi hidroletalci. Ti pomagajo najti odgovore tudi na vsa tista vprašanja, o katerih ni pisnih virov, hkrati pa dopolnjujejo in korigirajo pisne vire.

Kustosinji so informacije posredovali predvsem nekdanji hidroletalci Ivan Konte, Feliks Sterle in Herman Girandon ter sorodniki hidroletalcev, zlasti žena in hči Ivana Konteja Ivica Konte in Manja Pečenko in hči Milana Malnariča Eva Gspan. Ker lahko spomin kdaj pa kdaj zataji, je pri zbiranju ustnih informacij še pomembnejša kritika virov in medsebojna primerjava. Izjave, ki so v pisni obliki na ogled na razstavi, govorijo o različnih temah iz življenja hidroletalcev. Popolnega pogleda na način življenja in kulturo na razstavi seveda ni mogoče podati. Avtorica je izbrala tiste izjave hidroletalcev, ki so se zdele najbolj reprezentativne in najboljše opisujejo življenje hidroletalcev, možne vzroke za njihove odločitve ter njihov način razmišljanja, hkrati pa so se s pomočjo komparacije različnih virov izkazale za najbolj verodostojne. Ker izjave niso lektorirane, lahko iz njih spoznamo tudi jezik, ki so ga hidroletalci uporabljali v času, ko so nastale.



Značka hidropilota jugoslovanske kraljeve mornarice Avgusta Grošlja
(PMSMP)

Pomorski muzej Piran je ob razstavi izdal zloženko k razstavi, namesto klasičnega kataloga razstave pa nekaj mesecev pred odprtjem razstave knjigo *Med valovi in oblaki, O življenju mornariškega častnika, hidroletalca in profesorja Ivana Konteja*, avtorice Bogdane Marinac. Besedilo je lektoriral Igor Presl, povzetek sta v italijanski in angleški jezik prevedla Ivan Marković in Marko Korošec, knjigo pa je oblikoval Dušan Podgornik. Knjiga, ki je ob predstavitvi napovedovala razstavo, je zasnovana nekoliko drugače kot razstava. Kot pove že njen podnaslov, je v njenem osrednjem delu predstavljena življenjska zgodba Ivana Konteja, o hidroletalstvu Jugoslovanske kraljeve mornarice in drugih slovenskih hidroletalcih pa izvemo več v uvodnih poglavjih ter s pomočjo seznama častnikov hidroletalske stroke Jugoslovanske kraljeve mornarice slovenske narodnosti oziroma iz slovenskega etničnega ozemlja. Tak koncept knjige se je zdel spričo kompleksnosti življenjske zgodbe Ivana Konteja najbolj

smiseln. Vendar pa s tem raziskava in namen avtorice, da bi predstavila način življenja in kulturo slovenskih hidroletalcev, še nista zaključena. Ker je v osrednjem delu knjige predstavljena življenjska zgodba enega samega hidroletalca, predstavnika skupine častnikov, bo treba v prihodnje tudi v pisni obliki in bolj natančno predstaviti vsebino, ki jo nakazuje razstava, to je predstaviti življenjske zgodbe hidroletalcev različnih činov ter njihove subjektivne izpovedi. Slednje bi bilo treba tudi ovrednotiti. Čeprav je Ivan Konte imel občutek za sočloveka in se je želel vživeti tudi v vlogo podčastnikov in navadnih mornarjev, ter da je nanje gledal s sočutjem, je dobro poznal predvsem življenje častnikov. Pogled na nekatere segmente načina življenja in razmišljanja podčastnikov mu je ostal skrit. Z objavo življenjske zgodbe enega od slovenskih podčastnikov hidroletalske stroke bi to pomanjkljivost deloma odpravili. Ker pa so fantje v mornarico prihajali iz različnih vzrokov in različnih okolij ter imeli od nje tudi različna pričakovanja, so mornarico doživljali na različne načine. Razlikoval se je tudi njihov način razmišljanja in razumevanja. Na njihov osebni spomin pa je vplivala tudi družba. Zaradi tega knjiga in razstava kar kličeta po objavili spominov čim večjega števila hidroletalcev, njihovi primerjavi in interpretaciji. V bodoče pa bi morali zgodbe hidroletalcev primerjati tudi s pripadniki drugih strok. Dela na tem področju je torej še veliko.

Nove ideje se ves čas porajajo tudi za občasne razstave. Vendar pa občasne razstave s temami, ki sodijo v ožji koncept muzeja, kljub nekaterim prednostim ne morejo in ne smejo biti edini cilj. Na občasnih razstavah je razstavljanje izposojenih predmetov lažje. Ponujajo tudi možnost gostovanj po drugih muzejih in tako širjenje vednosti o pomorskih temah zunaj matične ustanove. Vendar pa bi morale biti nekatere teme bolj predstavljene tudi na stalnih razstavah. Tako podmorničarji kot hidroletalci, pomorščaki avstro-ogrske mornarice in drugi pomorščaki si zaslužijo več prostora na stalnih razstavah. Enako velja tudi za ladjarje, ribiče, ladjedelce in vse druge, ki so bili pri svojem delu ali kako drugače tesno povezani z morjem. Še bolj bode v oči dejstvo, da na stalnih razstavah ni predstavljeno obdobje po 2. svetovni vojni. Žal pa vse to zaradi današnjih utesnjenih prostorskih zmogljivostih muzeja ni mogoče. Upamo lahko in se angažiramo za to, da bo kmalu prišel čas, ko bo tudi Pomorski muzej dobil primerne prostore, v katerih bi lahko predstavil celovit razvoj slovenske pomorske dediščine in dediščine obalnega pasu današnje slovenske Istre. Dotlej pa lahko dragoceni predmeti čakajo v prenatrpanih depojih, ki celo ovirajo pridobivanje novih muzealij.

Razstava Ciril Kosmač in film Na svoji zemlji

Sodelovanje med kulturnimi in izobraževalnimi ustanovami



NADJA TERČON

Med osnovne dejavnosti slovenskih muzejev sodi poleg interpretiranja premične kulturne dediščine ter predstavljanja pridobljenega gradiva javnosti tudi njihovo medsebojno sodelovanje, ki se odraža na različne načine. Največkrat gre za javnosti skrito strokovno sodelovanje med posameznimi kustosi in drugimi strokovnimi službami. Razstave in gostovanja razstav pa so tiste oblike, ki so zaradi svoje odmevnosti v javnosti in bolj bogatih in privlačnih vsebin veliko bolj prepoznavne. Poleg tega pa posamezni muzeji prav prek gostovanj razstav prenašajo muzejske vsebine in popularizirajo svoje delovanje iz svojega ožjega okolja v širši slovenski pa tudi mednarodni prostor. Sodelovanje dveh muzejev, Tolminskega muzeja iz Tolmina in Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« iz Pirana, poteka na strokovnem področju že skoraj dve desetletji, še bolj intenzivno pa je postalo prav zaradi razstave Ciril Kosmač in film »Na svoji zemlji«, ki je pravkar zaključila svoje gostovanje v Piranu. Tako se je tudi Pomorski muzej na svoj način vključil v praznovanje Kosmačevega leta.

Razstavo Ciril Kosmač in film »Na svoji zemlji« je pripravil Tolminski muzej iz Tolmina, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran pa je organiziral njeno postavitve v Piranu in spremljevalne dogodke ob njej. Razstava je nastala ob 60. obletnici prvega slovenskega zvočnega igranega celovečernega filma Na svoji zemlji, ki je bil posnet po literarni predlogi Cirila Kosmača, režiral pa ga je legendarni slovenski režiser France Štiglic. Z razstavo smo počastili piranski občinski praznik, s katerim obeležujemo 15. oktober, ko je bil daljnega leta 1944 ustanovljen Mornariški odred Koper, prva večja organizirana partizanska enota na tem področju. Zato je bila razstava terminsko programirana in postavljena v okviru prireditev ob občinskem prazniku Občine Piran.

Vsebina razstave govori o evforičnem in pionirskem času snemanja tega slovenskega filma, ki je potekalo leta 1947 na Tolminskem. Osnovna zgodba filma je zgodba tolminskega in primorskega človeka v času fašistične okupacije in boja za »stoletne pravice na svoji zemlji«. Snemanje je zbudilo veliko zanimanja in začudenja med domačini, ki so filmarjem pomagali z nasveti pri pisanju snemalne knjige, sodelovali so pri postavljanju scen in pri izbiri kostumov ter zaigrali v množičnih vaških prizorih. Pripoved o Očku Orlu, ki simbolizira boj Primorcev za svobodo, še vedno sodi med najbolj gledano in priljubljeno slovensko filmsko klasiko.

Leto 2010 je Kosmačevo leto. Razstava sovpada s 100–letnico rojstva in 30–letnico smrti pisatelja Cirila Kosmača (28. 9. 1910, Slap ob Idrijci – 28. 1. 1980, Ljubljana). Avtorica razstave Karla Kofol je uvodnem odstavku publikacije Ciril Kosmač in film »Na svoji zemlji« zapisala¹: »Leto 2010 smo Primorci posvetili pisatelju Cirilu Kosmaču, ki se je pred sto leti rodil na Tolminskem, na Slapu ob Idrijci. Dolina, v kateri je odrasčal, in ljudje, ki so tu živeli, so mu vtisnili trajen pečat in mu bili glavni vir pisateljskega navdiha. On pa jih je v svojih delih s čisto, zvenečo, žlahtno slovensko besedo, na edinstven način oživil in povečal ter jih postavil v sam vrh slovenske literature.«

Pisatelj Ciril Kosmač je vezni člen med tolminsko in piransko občino. Na Tolminskem se je Kosmač rodil, preživel svojo mladost in jo za vedno obeležil s svojim pisanjem. V piranski občini, v svoji hiši v Portorožu, za katero skrbi Mestna knjižnica Piran, pa je preživel velik del svojega življenja. Prav zato so se v Piranu po njegovi smrti odločili, da novozgrajeno piransko osnovno šolo poimenujejo po njem.

Odprtje razstave je potekalo 13. oktobra 2010 v prostorih palače Apollonio v Piranu. Udeležilo se ga je veliko gostov. Posebej mnogo je bilo članov Združenja borcev za vrednote narodnoosvobodilnega boja občine Piran, ki je s svojim množičnim obveščanjem pristopilo k sodelovanju in veliko pripomoglo k promociji tega kulturnega večera. Vsebino razstave je na izredno zanimiv in privlačen način predstavila avtorica, kustosinja Tolminskega muzeja, Karla Kofol. Nanizala pa je tudi številne drobce o tem, kako je film nastajal. Direktorica Tolminskega muzeja Damjana Fortunat Černilogar pa je v svojem nagovoru številnim navzočim predstavila vlogo in pomen Tolminskega muzeja ter njihove razstave, publikacije in druge aktivnosti, ki so jih v zvezi s Kosmačem opravili v

¹ Kofol Karla: Snemanje filma »Na svoji zemlji« ; Ciril Kosmač in film »Na svoji zemlji« = Ciril Kosmač ed il film »Na svoji zemlji« (Sulla propria terra), posebna izdaja ob 100–letnici pisateljevega rojstva in 30–letnici smrti, Tolmin, 2010.

Kosmačevem letu. Za kulturni program je poskrbel Komorni moški zbor Karol Pahor Piran, ki je skladno z vsebino razstave ubrano zapel Vstajenje Primorske in Bella ciao. Posebno pozornost pa je vzbudil slavnostni govornik, slovenski rojak iz Trsta, književnik Marko Kravos, ki je razstavo tudi svečano odprl.

Razstava je bila odprta mesec dni, do 12. novembra 2010. Na njej so si obiskovalci lahko ogledali tudi več filmskih obzornikov na tematiko osvobodilnega boja med drugo svetovno vojno iz proslave o Prekomorcih, ki jih je ljubeznivo posodil Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije. Na dan svečanega odprtja razstave ter na pedagoških delavnicah pa so si obiskovalci lahko ogledali film Na svoji zemlji, ki ga je z dovoljenjem Slovenskega filmskega sklada in pristankom dedičev filmskih ustvarjalcev prav tako posodil Slovenski filmski arhiv.



Utrinek z razstave o Cirilu Kosmaču z gostjema Marjano Lenassi in Miro Zorec

V razstavnem projektu je sodelovala tudi Osnovna šola Cirila Kosmača iz Pirana. Ob razstavi je 6. novembra potekal pedagoški program za učence 7. in 8. razreda. Šola je namreč v skladu s predhodno dogovorjenim programom ta dan določila za kulturni dan in učenci vseh razredov višje stopnje so si film ogledali v Tantadrujevi dvorani v šoli. Kot osrednjo osebnost projekta smo v Piranu poudarjali Cirila Kosmača in njegovo delo. Namesto odsotne avtorice Karle Kofol je o razstavi in filmu spregovorila Nadja Terčon. Sodelovali pa sta dve zanimivi gostji: Marjana Lenassi,

upokojena dolgoletna ravnateljica Mestne knjižnice Piran, in Mira Zorec, upokojena učiteljica slovenskega jezika na Osnovni šoli Piran. Učencem sta spregovorili o Cirilu Kosmaču. Predstavili sta ga kot pisatelja in človeka ter obudili zanimive spomine nanj. Posebej sta naglasili pomen Kosmačevega literarnega ustvarjanja in učence opomnili, naj bodo ponosni, ker obiskujejo šolo, ki nosi ime po tako velikem pisatelju. Učenci so jima z zanimanjem prisluhnili in gostjama s ponosom povedali, da imajo v šoli Tantadrujevo dvorano, ki nosi ime po enem najprepoznavnejših likov iz Kosmačevih literarnih del – Tantadruju.

Po dolgem času so se v Piranu lahko obiskovalci, ki sicer žive na narodnostno mešanem ozemlju, srečali z zgodbo primorskega človeka v času fašistične okupacije in boja za *»stoletne pravice na svoji zemlji«*. Sama razstava s spremljevalnimi dejavnostmi pa je pokazala, kako zelo pomembno je sodelovanje med kulturnimi ustanovami ter zaradi prenašanja znanja na mlade še posebej s šolami in njihovimi učenci. Pri teh izobraževalno–pedagoških delavnicah in učnih urah poskušamo muzejski delavci mladim pokazati pot, kako pridobivati in poglobljati znanja iz zgodovine ter kako spoznavati in oblikovati odnos do kulturne dediščine. Obenem pa so tovrstni dogodki odlična priložnost za promocijo muzejskega dela med mlado generacijo.

Ker je slavnostni govornik iz Trsta, pesnik Marko Kravos, s svojim nagovorom, spomini na pisatelja Cirila Kosmača in osvetlitvijo njegovega lika in dela navdušil številne prisotne, smo ga zaprosili za objavo besedila v muzejskem zborniku *Izvestja* ter ga ob tej priliki objavljamo v celoti, vsem sodelujočim pa se hkrati še enkrat lepo zahvaljujemo.

Ciril Kosmač



MARKO KRAVOS

Razmeroma odmaknjeno je Ciril Kosmač živel v kulturni zavesti Slovencev kar nekaj časa. Vse do letošnjih obletnic – stoletnice rojstva in 30–letnice smrti, pa tudi 80–letnice njegovega sojenja na prvem tržaškem procesu pred posebnim sodiščem za zaščito države. Tedaj je kot mladoletnik spoznal zapore, zasliševanja in ustrahovanja v sodnih postopkih, ki so se končali s smrtno obsodbo bazoviških žrtev.

Ta travmatična doživetja, ki so bila skupna številnim Primorcem tedanje dobe in njegove generacije, so zaznamovala njegovo pisateljsko in človeško pot: odtlej, od leta 1930, je postal prebežnik in nomad s Tolminskega: najprej v Ljubljani, nato križem po svetu: v Parizu, Barceloni, Londonu. Trdo se je prebijal skozi viharni čas, si reševal življenje, se pehal za skorjo kruha, za možnostjo dela, pisanja in objavljanja. Zaradi politične, deloma tudi osebne zgodbe, mu je šlo hudo za nohte tudi še po osvoboditvi, v petdesetih letih v Ljubljani – ko si je našel svojo oazo – vrt in hišo – v Portorožu.

Svoje izkušnje mi je omenjal v poznih šestdesetih in v sedemdesetih letih, ko sva si bila približno petnajst let tesno blizu: nekaj let sem bil tajnik DSP, v času, ko je on predsedoval našemu stanovskemu društvu in pozneje Zvezi jugoslovanskih književnikov – vmes in pozneje pa še, ko je z veseljem zahajal v Trst in Gorico vsakič, ko se je tam dogajalo kaj literarnega ali gledališkega. Seveda se je zvrstila tudi obilica obiskov na domu – pri njem pod portoroškim Belim križem ali pri meni pri Sv. Ivanu in pri Mariji Magdaleni v Trstu.

Bilo je obdobje, ko je bilo vse hudo že za njim – a tudi vse dobro, kar je ustvaril: novele, črtice iz Sreče in kruha, obsežnejši prozni teksti Pomladni dan, Balada o trobenti in oblaku, Tantadruj; vmes je zapisal še kako pravljico (škoda bi bilo ne omeniti njegove Kamen in njiva!); pa scenarij za imenitni – celo najuspešnejši slovenski film vseh časov – Na svoji

zemlji; in prevedel je kup svetovnih klasikov: Wilda, Camusa, Steinbecka, Wilderja, Pirandella, celo Plauta iz latinščine.

Govoril mi je, kako je navsezadnje za poklicnega pisatelja še malo napisal, »A kaj, ko pišem za svoja zbrana dela, da ne bo treba izbirati in odbirati za mano!« se je ironično izgovarjal. In se obenem sam pred sabo opravičeval, kako mora biti kot pisatelj zahteven do sebe: glede jezika in stila, glede motivnih in tematskih izbir, glede inovativni pristopov in soočanja s sočasnimi proznimi tokovi v svetu.

Veliko je vedel, veliko izkusil in tudi nekaj mojstrov in je dotlej že ustvaril – od tega se je navzel modrosti in samozavesti. S to trdno orientacijo v sebi se je razvil v imenitnega govorca, *pripovednika* v prvotnem pomenu besede – ustvarjalca na izust! Vsakič znova je očaral omizje, za katerega je sedel. Na sestankih pisateljskih združenj v Sloveniji, Jugoslaviji in v svetu je njegova beseda postavljala pike in klicaje. In pri javnih nagovorih je navzočim njegova izbrušena misel v prvinskih podobah segla pod kožo: do srca in do jedra pameti. Tudi zato, ker ni bila nič patetična, sentimentalna ali umetelno intelektualistična – teh skaz se je pri sebi najbolj bal – in jo je večkrat pretkal z ironijo ali poetičnim utrinkom. Res, le votel zven in razčustvovanost sta bili Kosmaču nadvse zopni ...

Po vsej verjetnosti zato, ker je njegova mladostniška izkušnja s civilizacijo (črno in samozvano – dvatisočletno, seveda!) silovito trčila, ko se je v dvajsetih letih speljal iz Baške grape v svet, prav ob propagandno bombastiko obmejnega fašizma na eni strani in ob samopomilovalno omrtvičenost žrtev nasilja, se pravi primorskih ljudi v času med obema vojnama.

Njegova govorna kultiviranost, besedna obvladanost in očarljivost so mu utirale pot in utrjevale ugled bodisi pri ustvarjalni književni eliti v Ljubljani bodisi v svetu, kjer je bil izredno cenjen sobesednik tako Ivu Andriću kot Heinrichu Böllu pa Gunterju Grassu, Pablu Nerudi in Miguelu Asturiasu ali Mariu Vargasu Llosi, če naj omenim samo književnike – nobelovce, s katerimi se je srečeval na slovenskih ali jugoslovanskih tleh, ko sem bil sam zraven. No, znal je tudi njihove jezike, seveda, saj je obvladal italijanščino, francoščino, angleščino, ruščino, nemščino, španščino ... In s čim je pri meni Ciril Kosmač označen, zakaj imam občutek, da mi je blizu in hkrati neponovljivo gostosevna osebnost?

Ker se je – na kratko rečeno! – skliceval in se držal **svojega**: četudi se je na prvi pogled to zdelo še tako neznatno in nepomembno v velikem svetu in v velikem zgodovinskem dogajanju, je bil ponosen na svojo Baško grapo in Tolminsko, saj da so v njej vsi razponi človečnosti – od moralne

dileme – zvestobe življenju ali dostojanstvu človeka, do norih ljubezni pametnih in predane norosti »ubožnih«. Od skrbi za kruh do opojenosti ob mavrici življenja ...

»Vse, kar je v velikem svetu, je tudi v moji ozki Grapi,« je pogosto poudarjal sam Kosmač. In vse, kar je človeške izkušnje v svetovnih, samozvanih velikih jezikih sveta, je tudi v mojem jeziku. »Ko sem na svojem, na svoji zemlji, v svojem jeziku, sem svoj in sam sebi izobilje« – tako nekako sem srkal iz njega njegovo razlago, kako se mu je posrečilo ohraniti svojo izvirnost, svojo celovitost, svojo samozavest in svojo človečansko orientacijo v času lažnih odrešenjskih idej, v času velikih pravovernosti, v času ogroženosti posameznika in njegove posebnosti in zasebnosti. Na svojem – kratka!

Na svoji zemlji je naslov filma, kar je bilo tudi pisateljevo vodilo: domovino ti predpišejo in vsiljujejo, ji določajo državne meje in mednarodno težo, jezik ti osvobajajo in sproščajo, z znanjem te oblegajo, upehajo te ob lovu za uspehom in ujamejo te na odvisnost od družbenih konvencij. A človek ne živi samo od kruha, predvsem pa so pojmi kot svoboda, narod, domovina, družbeni napredek, pravovernost in svetla prihodnost predmet vsakršnih zlorab in iznakaz. Svetinje postanejo le za človeka, ki živi iz svojega in za svoje – uglašen z okoljem in sam sebi zvest in lep.

Kosmač je bil na svoji zemlji ob tolminskem porečju Idrijce, Bače, Trebuše, Soče pa vse do Istre in piranskega razgleda na morje: tu je gojil svoj radič in bil z njim in s kolesom tolminskega sira ponosen gostitelj svojim znancem svetovne slave ali le odprtega srca: Slovencem in bližnjim in daljnim sosedom. Za svoji mesti je imel Gorico in Trst – kljub zoprniji, ki jo tam doživel –, ker je poudarjal, da je narodni organizem najbolj občutljiv prav tam, kjer je najbolj izpostavljen. Da te nič manj ne boli, če te nekdo s kladivom po mezincu, kot če te s komolcem pod rebra. In ker sta bili ti dve mesti, Trst in Gorica, Primorcem okni v svet, se jima ne kaže kar čez noč odreči!

Vsekakor pa je Ciril Kosmač vedno modroval, da je le njiva lastnega srca tista, na kateri mora obroditi zrnje besed in morajo dozoreti sadeži literature: teh se ne da v žaklju prenesti iz sveta ali si jih prisvojiti kot uspeh trženja na veleseljnih založnikov, medijskih žonglerjev, filozofov, ideologov, politikov.

Domovino zlahka razžrejo prisvajanja od znotraj, jezik lahko klecne pod medijskimi zlorabami ali zaradi lagodnosti, s katero prehajamo k velikim občilnim zabojujnikom, kakršen je angloamerikanščina. Čut za pravičnost se

je znašel na cesti, s tesnobno skrbjo za skorjo kruha in za varno starost; družbene vezi so začrtane v pesek in jih briše veter nato–paktov in paktov evro–stabilnosti. Smisel za lepo in skladno je muha enodnevnica, trendovsko poljubna in začasna, brez starožitnega izročila in ambicije, da bi tešila željo po zaziranju v globoke tolmune človeške duše.

Biti na svojem, vzdihnem ob Kosmačevem liku in delu, zavezan svoji odgovornosti, svojemu čustvovalnemu nareku in svoji pameti. To je tista zemlja, ki je Kosmaču tudi v Parizu, Beogradu, Londonu, Ljubljani, Moskvi, Barceloni ali kje drugje narekovala držo in ravnanje. Čas in prostor, ki ju opredeljujejo prvinske izkušnje in sanje človeka, njegovo veselje in njegova zvestoba do njih.

Na svoji zemlji – prvi polnokrvni scenarij našega velikega ustvarjalca nosi torej tudi 62 let po nastanku filma, ki mu je posvečena današnja razstava, že v svojem naslovu obstojno sporočilo Kosmačevega opusa. Kliče nas k ljubosumnemu čuvanju lastnega dostojanstva, lastnega pogleda iz oči v oči drugemu človeku, čemur mora biti zavezan vsak posameznik, vsak člen človeške vrste, naseljen na planetu Zemlja!

Sezujmo si čevlje torej, da bomo z občutkom stopali *po svoji zemlji!*

Moje službovanje v Jugoslovanski vojni mornarici



VLADISLAV MLEKUŽ

Med temeljne naloge Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran sodi zbiranje, dokumentiranje, ohranjanje in predstavljanje slovenske pomorske dediščine in dediščine obalnega pasu današnjega slovenskega ozemlja. In ker zgodovina ne temelji le na predmetih, temveč predvsem na ljudeh, ki jo ustvarjajo, je zbiranje materialne dediščine in informacij o ljudeh ena od primarnih muzejskih nalog. Predmeti so le ostaline in dokazi o zgodovini in ljudeh, ki jo ustvarjajo in doživljajo. Zgodovine pa ne ustvarjajo le veliki ljudje (vladarji, politiki, znanstveniki, umetniki ...) temveč tudi mali navadni ljudje, ki tvorijo družbo, ki živijo v določeni skupnosti in ki ji tako dajo svoj pečat. V tem kontekstu zbira Pomorski muzej Piran dediščino ljudi, ki so bili kakorkoli povezani z morjem in pomorstvom. Zbira dediščino admiralov in častnikov, ki so v določenem obdobju vodili mornarice ali bili poveljniki ladij, ter premožnih ljudi, ki so posedovali ladje, pa tudi navadnih mornarjev, ribičev in ladjedelcev. Zbiranje je primarna naloga vsakega muzeja in je osnova za vsa nadaljnja dela. Brez zbrane materialne dediščine le-te ni mogoče niti dokumentirati, niti interpretirati ali predstavljati javnosti zlasti ne s pomočjo razstav. Žal pa se danes pogosto zatika že pri tej prvi nalogi. V družbi, ki je vedno bolj materialno usmerjena, je predmete vedno težje pridobiti brezplačno. Sredstev, ki so namenjena tej dejavnosti, pa je vedno manj. Zaradi tega so muzeji za vsako pridobljeno gradivo še toliko bolj hvaležni.

Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran je leta 2000 s pomočjo Jožeta Raceta, predsednika Skupnosti partizanskih pomorščakov Slovenije navezal stik z diplomanti II. klase Vojne pomorske akademije in I. klase Mornariško tehnične akademije Vojne mornarice (1947–1950 oziroma 1951) Federativne ljudske republike Jugoslavije. Namen vzpostavitve medsebojnega sodelovanja je bilo zbiranje materialne dediščine in informacij o slovenskih pomorščakah v vojni mornarici SFRJ. Pomorski častniki so se odzvali prošnji za sodelovanje in povabili predstavnike muzeja na svoje srečanje. Kustosinja Bogdana Marinac se je avgusta leta 2000 v Postojni udeležila 1. družabnega srečanja slovenskih častnikov

Vojno pomorske in Mornariško–tehnične akademije. Udeležencem je razložila namen sodelovanja in jim razdelila vprašalnike, ki sta jih pripravili s kolegico Nadjo Terčon. Po tem srečanju se je začelo zbiranje. Pomorščaki so muzeju poleg predmetov, dokumentov in fotografij iz obdobja, ki so ga preživeli v mornarici, posredovali tudi izpolnjene vprašalnike, nekateri pa tudi svoje krajše ali daljše življenjepise. V naslednjih letih sta kustosinji s častniki opravila tudi več intervjujev. V Kopru sta večkrat obiskali takratnega predsednika sekcije Vladislava Mlekuža, ki je muzeju posredoval precej obsežno avtobiografijo. V njej je opisal svojo življenjsko zgodbo, način življenja v mornarici in nekatere pomembne ali zanimive dogodke iz življenja v mornarici. Besedilo je zanimivo, ker lahko preko njega spoznamo način življenja pomorščakov vojne mornarice v določenem obdobju, hkrati pa tudi življenje posameznika, njegovo vlogo v družbi, način razmišljanja in vzroke, ki so vplivali na njegove odločitve in življenje. Ker je celoten življenjepis precej obsežen, bomo na tem mestu objavili le tisti del, v katerem pripoveduje o svojem službovanju v Vojni mornarici.

Vladislav Mlekuž se je rodil 17. 1. 1928 v učiteljski družini v Bohinjski Beli. Ker je bil oče upravitelj tamkajšnje osnovne šole, je družina z dvema sinovoma živela v šoli. Vladislav je v Bohinjski Beli naredil 4 razrede osnovne šole, leta 1938 pa se je vpisal v prvi razred ptujske gimnazije. 2. svetovna vojna je močno zaznamovala življenje družine. Nemški okupatorji so najprej zaprli očeta, pozneje pa vso družino ter jih julija 1941 izselili v Srbijo, najprej v Rakinac blizu Velike Plane, nato pa v Kupusino vas blizu Rače Kragujevačke. Tam sta z bratom nadaljevala šolanje. Vladislav je obiskoval gimnazijo v Užicah, pozneje pa v Arandjelovcu, kjer je leta 1944 maturiral. Po osvoboditvi Šumadije in nato Beograda oktobra 1944 se je družina preselila v Veliko Orašje, kjer se je Vladislav vključil v SKOJ. Istočasno se je prijavil za vpis v pilotsko šolo v Sovjetski zvezi, a je obvestilo o sprejemu prejel prepozno.

Po koncu vojne se je družina vrnila v Bohinjsko Belo. Z bratom sta nadaljevala šolanje v gimnaziji na Jesenicah, Vladislav pa je sodeloval tudi v delovnih brigadah. Leta 1945 je bil komandir brigade Jeseniškega okraja v delovni akciji pri obnovi proge Otovac–Bubnjaci v Beli Krajini, leta 1946 pa komandir jeseniške čete gimnazijcev na delovni akciji Šamac–Sarajevo. Istega leta se je prijavil za vpis v vojaško pilotsko šolo v Beogradu, na katero so ga po zdravniškem pregledu sprejeli. Ker pa je bilo kandidatov za pilotsko šolo preveč, so ga skupaj z nekaterimi drugimi poslali na Vojno pomorsko akademijo (tedaj učilišče), ki je bila tedaj v Divuljah pri Trogirju. Prva generacija povojne pomorske šole se je začela šolati v Dubrovniku, naslednje leto – septembra 1947, ko so nanjo sprejeli tudi Vladislava Mlekuža, pa so jo preselili v Divulje. Tistega leta so na

akademijo sprejeli 536 fantov, med katerimi so bili tudi pripadniki partizanske vojske. Vladislav Mlekuž je leta 1950 uspešno zaključil šolanje, diplomiral in pridobil najnižji častniški čin, to je zastavnik oziroma podporočnik. Razporedili so ga v enoto minonoscev na Lošinju, pozneje pa je služboval tudi na torpednih čolnih, motornih topnjačah, minolovcih, minopolagalcih, na pomožnih ladjah in drugih.

Po upokojitvi leta 1974 se je vrnil v Slovenijo. Na Srednji ekonomski šoli v Kopru je sprejel delo učitelja predmeta obramba in zaščite, istega leta pa je prevzel tudi vodenje formiranja mornariških enot teritorialne obrambe Slovenije. Na mestu pomočnika poveljnika Pokrajinskega štaba TO južne primorske pokrajine za pomorske zadeve je bil pozneje povišan v čin rezervnega kapitana fregate. V svoji vojaški karieri je bil večkrat odlikovan. Umrli je v Kopru 11. 6. 2007.

Objavljamo 4. poglavje njegovih spominov, ki jih je dokončal maja 2003 z naslednjimi uvodnimi besedami: »Tele "Moje spomine" pripovedujem in pišem za svoje vnuke in vse tiste, ki jih bodo želeli prebrati, da ne bi šlo vse v pozabo, pa tudi, da se bo vedelo, da ravno vsi nismo krivi za neslaven razpad Jugoslavije oziroma JLA in s tem tudi JVM.«

Urednik vsakega, posebej pa ortografsko in slovnično nekonvencionalnega besedila, mora stalno preverjati, kaj v določenem diskurzu lahko velja za resnično in kakšen pomen lahko ustvarja pri bralcu. Nепrestano niha med tekstnokritičskimi problemi (»Kaj je avtor želel povedati?«) in brzdanjem lastne »ustvarjalnosti«, ki bi lahko ohromila avtorjevo izpovednost. Vsako, tudi popolnoma tehnično prilagajanje besedila lahko vpliva na jezikovne in stilistične izbire, pa tudi na kritično misel, saj bralca vodijo proti neki določeni interpretaciji besedila in mestu, ki naj bi ga zasedlo na vrednostni lestvici. Da pri svojem izvajanju ne bi povsem »osušili« zgodbe, hkrati pa sodobnemu bralcu ponudili čimbolj razumljivo besedilo, smo skušali ohraniti nekaj izvorne slovnične strukture in slengovskih izrazov, značilnih za bivšo vojno mornarico, ortografijo pa čimbolj približati sodobni knjižni rabi. Nekatere kratice in današnjemu bralcu nerazumljive izraze smo razložili v oklepajih, nekatere pa namenoma ohranili v narečju, italijanščini ali hrvaščini. Bralec naj si ustvari sliko o temu, kako uspešno smo lovili ravnotežje med sicer udobno eklektičnostjo in vselej tveganimi, a možnimi upodobitvami preteklosti.

Za objavo pripravila Bogdana Marinac in Igor Presl



b svečani promociji v častnike JVM 10. septembra 1950 smo ob skromni diplomi dobili tudi povelje za razporeditev v bodočo enoto, kamor smo se morali javiti po letnem dopustu oziroma počitnicah. Mene so razporedili v enoto minolovcev z bazo v Malem Lošinjju. Če sem iskren, sem upal, da bom še naprej s svojimi tovariši, tako da sem bil kar razočaran. Večino mojih sošolcev, Bojana in Mitjo Tollazzija, Zdenka Kirina, Roberta Bernada–Robija, Lojzeta Golobiča, Toneta Pogačarja, Ivana Glinška, Franca Pihlerja in Jožeta Oelhoferja, so namreč razporedili v 11. divizion TČ. Precej pa tudi na rušilce Triglav, Biokovo, Durmitor in Učko.



Vladislav Mlekuž (levi) kot gojenec Vojnopomorske akademije v Divuljah
(Fototeka PMSMP)

Bili smo razporejeni na dolžnosti pomočnika komandanta ali komandirja borbenega odreda. Preden smo odšli na dopust, smo dobili tudi prvo častniško plačo, ki je znašala 3800 dinarjev. Prišla nam je zelo prav, saj smo se v Ljubljani še enkrat posloveli, in to »pošteno«. V Riu smo se zbrali vsi sošolci slovenskega rodu iz VPA in MTA. Povedati moram, da nas je garnizonska vojaška policija v zgodnjih jutranjih urah pospremila na postajo, in to celo s taxi (še danes ne vemo, kdo jih je naročil). Od tam smo nato z vlaki odpotovali vsak v svoj kraj dopustovanja. Česa »hujšega« sta nas rešila naša predavatelja, tovariš Franjo Rustja–Čanči, ki je bil takrat kapetan fregate, in Jože Pretnar. Oba sta z nami proslavljala promocijo. Dopust sem v glavnem preživel doma na Bohinjski Beli oziroma Bledu, Radovljici in Jesenicah, kjer sem imel nekaj simpatij še iz gimnazijskih let. Dobil pa sem tudi novo simpatijo, v katero sem se kar »pošteno zacopal«. To je bila znanka iz delovne akcije na progi Šamac–Sarajevo. Tukaj mi

pride na misel dogodek, ki se mi je pripetil na Bledu in dokazuje, da so nas organi varnosti spremljali stalno in povsod:

Na Bledu smo se največkrat zbirali v lokalni Kazino, kjer je bil skoro vsak večer tudi ples in kjer se je zbirala vsa blejska in okoliška mladež. Tja smo zahajali zelo radi, ker je bila pogosta navada, da so si soplesalca izbirale kar dame. Tako je nekega dne pristopilo k meni prijazno dekle in me zaprosilo za ples. Kot kavalir sem privolil v ples in beseda je dala besedo. Spraševala me je raznorazne reči, med drugim tudi o mojem šolanju. Izkazalo se je, da pozna veliko imen mojih profesorjev, šolskih ladij, vodilnih na akademiji ... Njeno poznavanje mi je postalo nenavadno in sumljivo. Na skoraj vsa vprašanja sem ji odgovarjal le z besedami, ki pa niso nudile nobenih informacij. Bila je precej uporna in me zaprosila celo, naj jo popeljem s čolnom po jezeru. Navidez sem pristal in z izgovorom, da se moram opravičiti tovarišem ter da se takoj vrnem k njeni mizi, sem odšel po tovariša. Skupaj sva se vrnila k mizi in tovariš ji je dejal: »Tovarišica, prosim stopite z menoj.« Pri tem se je legitimiral. Pogledala me je in cinično dejala: »Prasec,« ter odšla. Mislil sem, da se je epizoda s tem končala. Nekaj dni za tem dogodkom, ko sem bil ponovno na Bledu, pa me nekdo kliče: »Vlado, Vlado, živjo, kje si?« Pristopi k meni in mi čestita: »Zadnjič si me lepo zafrknil, mislila sem, da bom jaz tebe, toda bil si hitrejši in bolj zviti. Jaz delam za UJV,« se zasmeje. Bila je seveda znanka Mojca iz Kazine. Pobotala sva se in se pošteno nasmejala, pa tudi po jezeru sem jo popeljal k zvončku »želja« ...

Oktober sem nato nastopil prvo službovanje kot pomočnik poveljnika ML 120. Na dolžnosti sem ostal do konca novembra, ko sem dobil povelje, da se javim na sedežu Jugolinije v Reki. Poslali so me na šestmesečno prakso navigacije. Vkrcal sem se na parnik Užice in novo leto 1951 dočakal v Izraelu v luki Haifa. Ladja Užice je namreč plula na progi Jadran–Bližnji vzhod. Prevažala pa je v glavnem les (zaboje za južno sadje), ki smo ga vkrcali v Trstu in naših lukah ter nato izkrcali v Latakiji in Limasolu na Cipru, v luki Mersin v Turčiji, Haifi in Tel Avivu v Izraelu, ter v Port Saidu in Aleksandriji v Egiptu. Na ladjo sva se poleg štirih kadetov iz civilne mornarice (tržačana Spetiča, postojnčana Kaluže, dubrovčana Martinovića in beograščana Popovića, ki je zelo lepo igral klavir in klavirsko harmoniko) in šestnajstih »spitfajerjev« vkrcala tudi midva z Jankom Ralićem. »Spitfajerji« so bili dijaki srednje pomorske šole iz Bakra, ki so bili na praksi, tj. šolski vožnji po opravljenem prvem ali drugem letniku. Z njimi kot s celotno posadko sem se prav dobro razumel, posebno pa z »barbo« Vrankovićem, starim morskim volkom, ki me je veliko naučil, posebno glede astronomske navigacije, vodenja in poveljevanja ter uporabe sekstanta in drugih navigacijskih pomagala ... Spoznal sem vse zvezde na nebu in jih naučil »skidati s neba«, kot je on

dejal. Tako sem ob koncu prakse vrisal izračun astronomske pozicije na karto že v desetih do petnajstih minutah. Barba Vranković se je zelo čudil, da v akademiji nismo uporabljali že znanih, novih metod določanja astronomske pozicije, pač pa se držali toge in počasne Simovićeve metode. Kapitan bojne ladje Simović je pri nas predaval astronomsko navigacijo in nas učil po svoji metodi. Posebno dobro sem se razumel tudi z našim noštromom Antejem z otoka Hvara, ki pa ga v začetku nisem razumel »njanki riči« (niti besedice).

Nekoč mi je na primer dejal: »Ej ti akademik vazmi dva do tri spitfajere, pod pruvom vazmite pantiganu i pastu, te naujite sve gruje i vinče kod štiva, vinč od ankore a va buže dodajte pastu, ako je nima. Kad to finite stavite paratopi na provi i krmi.« Jaz sem ga smo gledal, saj sem razumel, da moram nekaj narediti. Pojma pa nisem imel, kaj.

Ko je videl, da ga nisem razumel, je dejal: »Ča me gledaš ka tukac? A ča su vas naučili u toj vašoj akademiji, kad njanki riči ne kapiš?« Pojasnil sem mu, da ne razumem niti besede, da ne vem, kaj je pantigana, pruva, paratopi gruja, vinč od ankore ... in mu dejal, da mi uporabljamo drugačne izraze za vse te nazive. Pozneje sva si »izmenjala informacije«, tako da sva oba spoznala vse nazive. Ob tem sva se pošteno nasmejala. Od njega, kakor tudi od ostalih članov posadke sem se veliko naučil, poleg ostalega tudi, kako čim prej ozdraviti »mačka«. Bilo pa je takole: Nahajali smo se na sidru pred luko Haifa v Izraelu, kamor smo, poleg drugega tovara, pripeljali lesene zaboje za južno sadje. Zgodilo pa se je, da so luški delavci ravno stavkali in niso iztovarjali ladij. Zato smo tudi mi imeli več prostega časa. Tedaj je v Izraelu živelo precej židov, ki so pred vojno živeli v kraljevini Jugoslaviji in so uspeli pred drugo svetovno vojno pobegniti pred Nemci ter se naseliti v Izraelu. Živeli so v tako imenovanih kibucih, zadrugah. Ena teh zadrug je bila blizu Haife. Poveljnik »Užic« in posadka so že bili tam, in ker smo imeli čas, smo šli k njim v goste. Če sem natančen, so nas židje, ko so izvedeli, da smo v luki, povabili k sebi. Razkazali so nam ves kibuc in nas gostili skoraj ves dan. To smo jim želeli vrniti in smo jih dan pred izplutjem povabili na obisk. Pripravili smo jim pester spored in pogostitev, toda jih žal njihova luška policija ni pustila na ladjo. Tako je vse pripravljeno ostalo na ladji. Ker je ostajalo veliko pijače (v glavnem piva, ki je bilo skoraj zastonj), smo kadeti in spitfajerji priredili svojo zabavo. »Odkupili« smo štiri zaboje piva, dve ali tri steklenice ruma in odšli v krmno kajuto, kjer so imeli »spitfajerji« svoj prostor. Približno v eni ali dveh urah smo vse to popili. Mešali smo pivo z rumom in takrat sem se prvič napil in spoznal, kaj pomeni imeti »mačka«. Skoraj tri dni nisem prišel k sebi. Vse zaužito sem izbruhal, pa čeprav je bilo morje mirno kot bonaca. Vsa posadka s poveljnikom na čelu se nam je režala, rekoč: »Kaj se pa delate za stare pomorščake? Če ne znate piti, raje ne

pijte.« Edini, ki se nas je usmilil, je bil naš »kogo«, šjor Dinko, ki nam je skuhal primerno kavico. Bili smo mu bili zelo hvaležni. Dal nam je še en nasvet, da v bodoče ob močnem »mačku« spijemo skodelico mlečnega mleka, da ne bomo bruhali. Tega sem se kasneje, ob neki priložnosti, spomnil – in pomagalo je. Bilo je še par takih in podobnih, toda žal sem moral prakso pred časno zapustiti, pa ne zaradi opijanja, pač pa sem v luki Haifa doživel kar težak napad slepiča. V bolnici Haifa so mi ga sicer pomirili, toda svetovali so mi, naj ga grem ob prihodu v domovino še istega dne odstraniti. To sem tudi storil.



Vladislav Mlekuž kot gojenec 3. letnika Vojnopomorske akademije leta 1950 (Fototeka PMSMP)

Maja leta 1951 smo končno prispeli na Reko in takoj sem se odločil, da grem na operacijo, pa čeprav mi slepič ni več nagajal. Mislil sem si: »Vlado, za sedaj si šel *lišo* skozi, drugič pa ne veš, kako bo!« Odšel sem v vojno bolnico v Ljubljani, ta je bila najbližja domu in tudi moji takratni puncu, ki je tam študirala. Operirali so me, pa še enaindvajset dni okrevanja po operaciji sem dobil. Naj tu opišem dogodek, ki je pozneje odločilno vplival na moje življenje: Ko sem ležal v bolnici, me je nekega dne obiskala moja takratna, bolj »platonska« ljubezen Marica, ki je študirala na učiteljskišči v Ljubljani. Sicer je bila s Koroške oziroma iz Beljaka v Avstriji. Prišla mi je povedat, da je diplomirala in da bo sedaj odšla

domov, kjer se bo zaposlila na slovenski šoli v Pliberku. Bil sem kar pošteno potrft. Naključje pa je bilo, da se je, ko je odhajala, na vratih srečala z mojo nekdanjo ljubeznijo iz Čepovana, Karmelo. Ena za drugo nista vedeli, prav tako ne, da sta priši k isti osebi na obisk, tako da ni nastala nobena aferica. Karmela, moja bodoča soproga, mi je pozneje povedala, da je naključno, po dveh ali treh letih prekinjene ljubezni, izvedela, da sem v bolnišnici. Zgodilo se je en dan pred obiskom, ko je na avtobusu iz Nove Gorice v Ljubljano k njej prisedel mlad mornariški častnik, moj sošolec, ki se je vračal z dopusa. Karmela pa je bila namenjena obiskat sestro Hermino v Ljubljani. Beseda je dala besedo in vprašala ga je, če me morda pozna. Tovariš ji je povedal, da sem v vojni bolnici v Ljubljani. Ko je to povedala svoji sestri, ji je slednja svetovala, naj me, čeravno po tolikih letih, obišče. Nisem ji povedal o Marici in obnovila se je nova – stara ljubezen. Ljubezen pa sva še poglobila, ko sem ves čas okrevanja preživel z njo na Rakeku, kjer je bila v službi.

Po uspešnem okrevanju sem se javil na Reki, na sedežu Jugolinije, da bi se vkrcal nazaj na Užice in dokončal prakso. Ladja pa je imela za priplut na Reko šele čez mesec dni. Zaradi tega sem poklical poveljstvo JVM in jim obrazložil nastalo situacijo. Dejali so mi, naj se javim v enoto, kamor sem najbolj želel, tj. 11. divizion TČTČ v Šibeniku. Razporedili pa so me za pomočnika poveljnika TČ 102, ki je bil ravno ta čas na montaži torpednih cevi na Reki. Odšel sem v podjetje, kjer se je vršila montaža, in se javil novemu poveljniku, mojemu sošolcu poročniku fregate Andru Dujmoviću. Andro je bil v četrti četi, v kateri je bilo tudi nekaj častnikov iz NOB. Naključje pa je bilo, da je tudi Andro imel deklet iz Postojne, ki jo je spoznal še kot partizan, in tako sva se ves čas baziranja na Reki (to pa je bilo skoraj tri mesece) menjavala z obiski deklet (vsak po teden dni). Tako sem novo leto 1952 praznoval skupaj s Karmelo, mojo bodočo soprogo. V februarju 1952 sem od tovariša Andra prevzel poveljstvo TČ 102. Slednji je odšel na novo dolžnost, jaz pa s TČ 102 odplul v Boko Kotorsko v Tivat na remont orožja in motorjev. To je trajalo kar pol leta. V Tivtu oziroma Hercegovnem sem spoznal precej novih tovarišev, se vključil v tamkajšnje planinsko društvo in skupaj smo prehodili vse planine Boke in zaledja, Lovčen, Orjen, Dubroštico in druge. Postal sem celo prvak Črne gore v smuku. Smučanje se je takrat šele začelo razvijati in ko so izvedeli, da sem Slovenec, sem bil diskvalificiran. V Tivat me je prišla obiskat tudi Karmela in mi naznanila, da pričakujeva otroka. Novice sem bil zelo vesel, saj sva se tako ali tako želela čimprej poročiti. Toda zaradi takratnih togosti zakonov se nisva smela vse do leta 1953. Poročila sva se, ko je imel sinek že šest mesecev. Čeravno sva živela v skupnem gospodinjstvu, toda ločeno, ona in sinek pri njenih starših na Lokvah, jaz pa na ladji, in čeprav sem priznal očetovstvo in zaprosil za otroški dodatek in ločeno življenje, sem bil namesto tega kaznovan z letom dni nemožnosti napredovanja v

naslednji čin. Pa tudi dodatka za ločeno življenje mi niso priznali vse do 18. aprila 1953, ko sva se končno poročila. Oziroma, zakonsko zvezo so mi priznali šele s 1. majem 1953. Tudi prošnjo za dodelitev stanovanja sem oddal takoj, dobila pa sva ga šele septembra 1958. Za poroko sem dobil le štiri dni dopusta. Krasno, kajne, pa tak socializem. Toda to sem nažalost ugotovil precej prepozno. O vsem tem pa pozneje.

Po montaži orožja in remontu motorjev sem se vrnil v Šibenik, kjer je bila baza 11. divizion TČTČ. Svoj TČ 102 sem predal novemu poveljniku, sam pa sprejel poveljstvo na TČ 117. Medtem se je zgodila reorganizacija divizion. Polovica TČTČ je ostala v sestavi 11. divizion, ki je bil premeščen v Pulj, med temi tudi »moj«. Druga polovica je tvorila novi 76. divizion in bila nameščena v Boki Kotorski. Osmi odred TČ pa je ostal v Šibeniku.

Kmalu zatem so vse tri enote dobile povelje, da popolnijo bojno pripravljenost in odplujejo proti Tržaškemu zalivu, kjer naj bi preprečili vpad Italijanom, Američanom in Angležem v Trst. Nastala je tako imenovana tržaška situacija. Prvič so nam dovolili odplobirati motorje in uporabiti vso moč motorjev, tj. dosegati hitrost tudi do 52 milj na uro. Tako smo se kar hitro znašli pred Benetkami, pred Benetkami pa zato, ker smo pluli ponoči in še to brez pozicijskih luči. K sreči pa smo pluli v mednarodnih vodah in ne med otočjem teritorialnih voda. Na TČ takrat še nismo imeli radarjev, razen na dveh. Bila je megla in zato smo pluli v strnjeni koloni, tako da smo videli le zatemnjeno krmno lučko čolna pred nami – če je nisi videl, si bil »v riti«. Tako se je nekaj TČ tudi izgubilo, in šele ko se je zdanilo, so se spet pridružili enoti. To pa je bilo le nekaj milj pred Benetkami, ki smo jih opazili pred nami. Ko je poveljnik divizion to opazil, je takoj ukazal obrat za 180 stopinj, bili smo namreč že v italijanskih teritorialnih vodah. Vrnili smo se ter pristali v Piranu oziroma Portorožu. Šele takrat smo spoznali vso moč naših motorjev in iznajdljivost vsakega posameznega poveljnika TČTČ. Kaj so si ob tem mislili Italijani in Anglo-amerikanci, mi ni znano?

Spominjam se še enega primera iz tega obdobja. Bili smo v privezu, t. i. četverovezu, ob pomolu v Portorožu. Šestintrideset TČ-jev, eden do drugega, z obeh strani pomola, je izvajalo bojno popolnjenost orožja in kontrolo torpedov in torpednih cevi, v katerih so bila bojna torpeda. To je bilo v zgodnjih jutranjih urah in morska meglica je še prekrivala obzorje. Kar naenkrat pa se je slišala močna eksplozija na enem od TČ-jev. Prvo, na kar smo pomislili, je bilo, da smo napadeni. Dan je bil alam in takoj so vsi TČ-ji brez predhodnega predgrevanja motorjev izpluli iz luke. Pri tem nekaterih vrvi nismo uspeli niti odvezati, pač pa smo jih kar se je dalo hitro prerezali in se oddaljili. Izpluli smo v širši akvatorij Piranskega zaliva. V

luki so na pomolu ostali le štirje TČ–ji. Po radijski zvezi so nam takoj sporočili, kaj se je zgodilo, in ukazali, da se vrnemo v pristan. Šele tam smo videli, kaj se je zgodilo. Ko smo preverjali bojno pripravljenost, je bilo treba preveriti tudi pritisk v torpedih in torpedne cevi. Vsak TČ ima dve, na levem in desnem boku za poveljniškim mostom, v katerem je bil bojni torpedo. Za pogon in izstrelitev ima torpedo zračno komoro, v kateri je zrak, stisnjen na 400 atmosfer. Ker v enem od torpedov ni bilo predpisanega pritiska, so ga morali dopolniti. Pri tem je zračna komora zaradi dotrajanosti materiala eksplodirala. »Odpihnilo« je kar polovico poveljniškega mosta in prebilo palubo. Pritisk, ki je nastal ob tem, je potisnil enega od častnikov, ki je počival na svoji postelji, prav do dna kabine. Postelja se je namreč nahajala ravno pod torpedno cevjo. K sreči je bil samo malo opraskan in pretresen. Sreča je bila tudi, da ni prišlo še do eksplozije bojne glave – konice torpeda, v kateri je približno 80 kilogramov eksploziva. Le-to je samo odtrgalo od zračne komore in padla je v morje. Zadnji del torpeda, v katerem sta pogonski motor in elisa, pa je pritisk potisnil nazaj iz torpedne cevi, ki je bila tudi popolnoma poškodovana, in del elise je ranil ravno našega divizijskega zdravnika, ki je takrat stal na pomolu. Odtrgalo mu je levo meče na nogi. Nihče drug ni bil ranjen. TČ, na katerem se je to zgodilo, seveda ni bil več sposoben za izvajanje nalog. Bil je preveč poškodovan in morali smo ga poslati na popravilo. To nalogo sem dobil jaz. Moral sem predati poveljevanje odreda (bil sem poveljnik enega od treh odredov v divizionu) in svojega TČ–ja drugemu častniku in z LR–39 odvleči poškodovanega TČ–ja v Korčulo. Tam sem nato ostal pri komisiji za sprejem novo zgrajenih TČTČ skoraj pol leta. V Korčuli je bila tedaj ladjedelnica, v kateri so gradili nove TČ–je. Tam sem sprejel tudi svoj novi TČ 163 in z njim odplul nazaj v svojo enoto. Tudi tu nisem dolgo ostal, kajti novembra leta 1954 so me poslali na specializacijo za radiozveze v Lovran pri Opatiji. Tudi od tam imam nekaj spominov, ki bi jih rad zapisal, da ne bi prešli v pozabo. Pred tem pa bi rad opisal še naslednji dogodek, na katerega so me spomnili moji sodelavci iz poveljstva OŠTO–Koper, ko sem jim omenil, da pišem spomine in katerim sem včasih pripovedoval svoje dogodivščine. Ko sem bil z novim TČ–jem na montaži torpednih cevi na Reki, smo morali le–te tudi testirati. To pomeni, da smo jih morali preizkusiti na posebnem torpednem poligonu v Reškem zalivu. To smo izvajali tako, da smo v torpedno cev potisnili torpedo s t. i. šolsko pirno glavo – konico, v kateri je namesto eksploziva voda, ki jo nato stisnjeni zrak, ki ga posebni mehanizem po določeni razdalji (4000 ali 8000 metri, odvisno od nastavitve) iztisne iz nje. Torpedo zaradi vzgona ostane na površini, tako da ga lahko dvigneš iz morja in ponovno uporabiš. Seveda ga moraš takoj po izstrelitvi zasledovati, torej pluti z določeno hitrostjo za njim in ga potem dvigniti nazaj na ladjo. Zgodilo pa se je naslednje ... Nekaj sto metrov po izstrelitvi, ko smo že začeli voziti za njim, je torpedo kar

naenkrat skočil iz morja, se v zraku obrnil narobe in začel z vso hitrostjo drveti proti nam. Takoj sem zavil iz smeri zasledovanja in obrnil, torpedo pa je le nekaj metrov pod nami švignilo mimo. Ko smo ga pozneje dvignili, je komisija ugotovila, da je bil v torpedu pokvarjen mehanizem za upravljanje, takoimenovani žirokompas. Sreča v nesreči je bila, da torpedo ni udaril v nas. Kaj bi se pripetilo, če ne bi imeli take sreče, je k sreči ostala uganka. Pa še en dogodek iz obdobja službovanja na TČTČ: Ob bivanju tovariša Tita na Brionih smo bili skupaj z gardijskim divizionom PBR na nalogi zavarovanja akvatorija Brionskega otočja. Običajno smo bazirali na SZ strani med otokoma Veliki in Mali Brioni ali pa v luki Brioni v Fažanskem kanalu. Nalogo pa smo opravljali približno takole: dan, ko si bil po povelju odrejen za odplutje na pozicijo, si z ladjo odplul tja, se zasidral ali pa tudi ne, in to za 24 ur, ter opazoval okolico, da kdo od nepovabljenih ne pride v bližino otočja. Drugi dan po tej nalogi si bil prost, tretji dan pa dežuren v enoti – tako imenovani dežurni brod enote, ko si moral biti v vsakem momentu pripravljen na izplutje oziroma intervencijo. Tovariš Tito pa ni rad videl, da ga tako varujemo in je, če je le mogel, nam je tudi kako »skuhal«. Tako je nekega dne, ko smo bili ravno dežurni, prihitel na ladjo kurir tovariša Žeželja, ki je bil takrat Titov osebni varnostnik, da moramo takoj izpluti, ker je tovariš Tito odbrzel z svojim gliserjem neznano kam oziroma proti Pulju. To jim je javila opazovalna postaja. Takoj ko so prihiteli na ladjo varnostniki na čelu s tov. Žežljem, smo izpluli. Bilo pa je strogo prepovedano ob nizki vodi pluti med otoki Veliki in Mali Brioni in ker je tega dne bila ravno oseka, smo morali naokoli. Ko smo pripluli do vhoda v puljsko luko, nas je opazovalna postaja na rtu Križ obvestila, da so opazili maršalov gliser vpluti v puljsko luko. Takoj smo se napotili tja in ob pomolu pri železniški postaji opazili Titov gliser, ki pa je bil prazen. Pristali smo ob njem in varnostniki so se takoj razleteli po Pulju iskat maršala. Približno so vedeli za lokale in mesta, kamor je rad zahajal. Ker je tov. Žeželj vedel, da bo trajalo kar nekaj časa, preden ga najdejo, je naju s pomočnikom in komandirjem VBO povabil na kozarec piva v kolodvorsko restavracijo. Odšli smo tja in kar pri šanku popili vsak svoje pivo, pri tem pa pri eni mizici opazili tudi skupinico železničarjev, ki je veselo igrala karte in debatirala – zato nanje nismo bili posebno pozorni. Vrnili smo se na ladjo. Ker pa tako varnostnikov kot poročila tudi po uri čakanja še ni bilo, smo se čez nekaj časa spet napotili na pive. Železničarji, ki so še vedno sedeli pri isti mizi, so nas to pot povabili, naj prisedemo. In glej ga zlomka: pri mizi je sedel tudi tovariš Tito, bil je ogrnjen z železničarsko bluzo, na glavi pa imel njihovo kapo in se z vsemi prisotnimi gromko krohotal. Seveda ga je tov. Žeželj takoj zaprosil, da se vrnejo na Brione, ker da so zaradi njegove odsotnosti precej zaskrbljeni. Maršal in general Žeželj sta odplula z gliserjem. Mi pa smo počakali varnostnike in se nato vrnili na Brione. Varnostniki so nam med plovbo povedali, da jim maršal večkrat kakšno

tako skuha – ker ne mara tolikšne kontrole in se rad pogovarja s preprostimi ljudmi, ker od njih največ izve.

Sedaj pa se bom s pripovedjo vrnil nazaj v Lovran, kamor so me poslali na specializacijo radiovezistov, kot sem omenil poprej. Decembra mi je mati poslala telegram, da je oče hudo bolan in je v jeseniški bolnišnici ter da me želi videti. Dovolili so mi štiri dni dopusta. Bilo je 22. decembra 1955 ravno pred božičem. Odpotoval sem na Jesenice in tam našel očeta v zelo kritičnem stanju. Zdravnik dr. Jensterle, moj nekdanji sošolec, mi je povedal, da ima raka in naj pričakujemo najtežje. Odšel sem domov k materi, v Kanal. Brat Branko je bil že tam. V poznih popoldanskih urah 24. decembra smo dobili telegram, da je oče umrl. Z materjo sva takoj odpotovala na Jesenice, Branko pa je ostal v Kanalu, da bi uredil vse potrebno za pogreb. Ker je bil že praznik, sem svojim nadrejenim takoj poslal telegram, v katerem sem zaprosil za podaljšanje dopusta, kajti pogreb smo lahko opravili šele 27. decembra. Nisem pa vedel, če so mi dopust podaljšali, toda ostal sem doma in na Lokvah pri družini do 4. 1. 1956. Zaradi tega sem bil nato klican na disciplinski postopek zaradi »samovoljnega napuščanja jedinice«. Kaznovan sem bil s partijskim ukorom, saj so trdili, da nisem nikogar obvestil o podaljšanju dopusta. Kaznovali so me kljub temu, da je, kot sem kasneje izvedel, tudi uprava bolnišnice mojim nadrejenim sporočila vest o smrti očeta. Poleg tega sem imel tudi potrjen očetov mrliški list. Zadrteži tega niso upoštevali, sam pa se nisem hotel pritožiti, ker sem bil preveč razočaran. To mi je bila še ena šola socializma.

Med specializacijo pa se mi je pripetil še en dogodek. Bila je zima in na Učki in njenih pobočjih, vse tja do Lovrana, je bilo kar precej snega. Zato sem ves prosti čas izkoristil za smučanje. Tako sva neko februarско nedeljo šla s tovarišem smučat na Učko. Smučanje pa se ni dobro končalo, saj sem nesrečno padel, tako da sem si poškodoval levo koleno in tovariš me je le s težavo privlekel nazaj v kasarno, kjer smo bivali. Ker je bila nedelja, naša ambulanta ni obratovala. Noga me je čez noč nehala boleti, zato tudi naslednji dan nisem šel k zdravniku. To pa je bila napaka. Konec aprila mi je namreč začelo levo koleno kar naenkrat otekati in vedno bolj boleti. Šel sem v ambulanto k našemu vojaškemu zdravniku, kapitanu prvega razreda Razpopoviću. Le–ta me je napotil v ortopedsko bolnišnico v Lovranu, kjer so mi punktirali koleno, saj se mi je v njem začela nabirati voda. Nogo so mi dali v mavec. To je bilo 28. aprila 1955. Ker mi je noga v mavcu vse bolj in bolj zatekala in bolela, tako da celo noč nisem zatisnil očesa, sem se takoj zjutraj javil v ambulanto, tam pa ni bilo zdravnika. Za prvomajske praznike si je vzel nekaj dni dopusta in ostal doma na Reki. Ko so moji sošolci seznanili z mojim stanjem načelnika centra, podpolkovnika Gančevića, je takoj ukazal, naj me z njegovim službenim

avtom odpeljejo na Reko k zdravniku. Zdravnik naj bi mi dal napotnico za Vojno bolnišnico v Ljubljani, saj je bila ta najbližja. Ko pa sta me šofer in bolničar pripeljala na Reko, nas zdravnik ni hotel sprejeti, češ da ga nadlegujemo in da simuliram samo zato, da bi čez praznike šel domov. Dodal je, da bo že minilo, saj so v Lovranu opravili vse, kar je bilo treba. Vrnili smo se v Lovran, kjer sem prebil še eno nevzdržno noč. Naslednji dan sem sklenil, tudi po posvetu s tovariši in upravnikom centra, da na svojo odgovornost odpotujem v Vojno bolnišnico v Ljubljano. Upravnik centra, kapitan bojne ladje Šonc, po rodu novomeščan, mi je dal svoj osebni avto in šoferja, ki me je nato odpeljal v Ljubljano. Čeprav je bilo to prvega maja, ravno za praznik, me je tam takoj sprejel kirurg, dr. polkovnik Kunc – takoj mi je odstranil mavec in naročil ponovno punkcijo, s katero so mi iz kolena izčrpali skoraj sedem decilitrov vode. V še dveh naslednjih punkcijah so mi izčrpali še približno po en deciliter. Tako sem ostal v bolnišnici skoraj mesec dni in potem še na rehabilitaciji doma in v Rimskih toplicah. Noga se mi namreč nikakor ni hotela hitro zdraviti. Dr. Pircu, načelniku oddelka, sem opisal celotni dogodek zdravljenja v Lovranu. Svetoval mi je, naj ambulantnega zdravnika in ekipo iz Lovrana tožim zaradi bolečin, pa tudi zaradi njihove napake pri zdravljenju. Povedal mi je, da bi lahko ostal hrom, oziroma koleno ne bi bilo več gibljivo. Po svoji »neumnosti« tega nisem storil, pač pa je dr. Pirc poslal ostro poročilo poveljstvu JVM. Kaj pa je to ukrenilo, mi seveda ni znano. Na ukrepe sem lahko le sklepal po obnašanju in besedah našega ambulantnega zdravnika. Ob nekem srečanju mi je grobo dejal: »Nisam očekivao, da češ me tako zajebati«. Nehal je celo odgovarjati na moje vojaške pozdrave oziroma salutiranje. Zato sem mu tudi jaz zabrusil, kar mu je šlo. Odtlej se me je izogibal, če je le mogel, jaz pa ga niti službeno nisem več pozdravljal. Zaradi bolniške in rehabilitacije pa sem moral zapustiti specializacijo in je tako nisem dokončal.

Po ozdravitvi sem bil premeščen v odred minolovcev pri poveljstvu VPS Šibenik. Odpluli smo na razminiranje minskih polj pred Boko Kotorsko in Budvo, ki še niso bila popolno razminirana. Tam smo tri mesece »orali«, na našo srečo pa nismo našli več nobene mine. Po končani nalogi smo se vrnili v Šibenik, del enote pa je bil dodeljen na razpolago šolskemu centru VPA za izvajanje šolskih voženj gojencev. Po nekaj mesecih baziranja v Šibeniku in Divuljah je bila celotna enota premeščena in dodeljena VPS–u Pulj. V tem času pa se je dogodil še en srečen dogodek. 12. marca 1955 se nama je rodila hčerka Tatjana. Klicali pa smo jo Taja. Ob njenem rojstvu sem dobil teden dni dopusta, kar ni bila običajna praksa. Po zakonu mi je zaradi ločenega življenja pripadalo le štiri dni dopusta na vsake štiri mesece. Moj poveljnik, tovariš poročnik bojne ladje Rudan, mi je dovolil dodatne tri dneve. Takoj sem odpotoval v Postojno, kjer je bila hčerka rojena. S Karmelo in Tatjano smo se usedli v taksi (drugega prevoza ni

bilo moč dobiti) in vsi trije odpotovali domov na Lokve. Zaradi obilice snega pa smo obtičali na cesti med Trnovim in Nemci. Morali smo čakati na pluzenje ceste, ki so ga izvajali domačini. Tajó smo zamotali v deke in jo na plugu, ki ga je vleklo osem konj, pripeljali domov kot kakšno princeso. Bila je sobota in spominjam se, da sem s tatom Žinetom (tako smo klicali tasta, čeprav mu je bilo ime Evgen) ter Karmelinima bratoma Tonetom in Silvom odšel v hotel na Lokvah, kjer smo pošteno »krstili« Tatjano. Domov sem prišel kar lepo nakresan, zaprosil za kozarec mlačnega mleka in se zleknil v izbo poleg Karmele. Taja je bila že v zibki, jaz pa sem smrčal in kolcal zraven Karmele, ki je samo čakala, kdaj jo bom pošteno pobruhal. To pa se ni zgodilo in vsi so se čudili. Razkril sem jim čarovnijo kuharja Dinkota. Sicer pa so mi pozneje povedali, da le nisem bil toliko pijan, da bi se pustil sleči Karmelini sestrični Pjerini, ko me je skušala spraviti v posteljo. V trenutku slačenja hlač sem se namreč uprl in nadaljeval sam. Iskreno povedano, ničesar se ne spomnim, tako da se moram zanašati na njihove pripovedi.

Po vrnitvi v Pulj so me kmalu premestili v bataljon za zveze pri VPS. Moral bi postati komandir signalnih postaj OSOJ–a in VOJIN–a, ki so bile razporejene od Debelega rtiča do Rovinja. To mi je zelo ugajalo, saj se mi je nudila tudi priložnost, da v Savudriji dobim stanovanje in tja preselim svojo družino. Toda vse je šlo po zlu, saj so našli vzrok, da so mi to preprečili. Šele pozneje sem to izvedel, in sicer od dobrega prijatelja, ki je takrat delal pri varnosti. Kot vzrok so navedli, da sem za nalogo neprimeren. To je še en dokaz vohljanja za nami Slovenci, posebno za tistimi, ki se niso vedno prilagajali sistemu ali pa imeli sorodnike na drugi strani meje. Žal me tudi to ni spametovalo. Ostal sem v Pulju na dolžnosti komandirja signalno–opazovalnih postaj ožjega puljskega akvatorija od Rovinja do otoka Suska. Stanovanja še vedno nisem dobil, tako sem živel še vedno ločeno od družine. Žena in otroci so bili pri njenih starših na Lokvah, jaz pa sem si moral v Pulju najeti sobico, kajti česa večjega ni bilo moč dobiti, pa tudi privoščiti si nismo mogli. Karmela je bila namreč brezposlena, primerne zaposlitve v Pulu pa tudi ni bilo. Med tem se nama je 3. maja 1956 rodil še sinek Zoran. V opisanih razmerah smo živeli vse do leta 1958, ko je Karmela zagrozila mojemu poveljstvu in poveljstvu VPS, da bo vse tri otroke pripeljala v poveljstvo in se ne bo umaknila, dokler ne dobimo stanovanja. Po nekaj več kot treh tednih se je le našlo novo, dvosobno vojaško stanovanje v Ljubljanski ulici v Pulju. Vanj smo se preselili in Miran je tistega leta začel hoditi v prvi razred osnovne šole. V stanovanju smo ostali pet let, nakar so nam dodelili večje, trisobno stanovanje v Mornariškem parku blizu vojne bolnišnice. Na tej dolžnosti sem ostal do 1. 10. 1962, ko so me poslali na šestmesečno specializacijo iz minerstva in torpedistike. K sreči je bilo to v Pulju, tako sem ostal s svojo družino. Po končani specializaciji sem bil razporejen na dolžnost

poveljnika odreda minopolagačev v divizionu. Dodelili so mi tudi poveljstvo DTM–117 in me povišali v naslednji čin. S postavitvijo sem bil kar zadovoljen, saj je divizion baziral v Pulju. Tako sem bil ob prostem času lahko doma.

Izgedalo pa je približno takole: Na ladji je bila po pravilih ladijske službe posadka razporejena v dve izmeni. Po tem pravilu je morala ostati na ladji vedno vsaj polovica posadke, tako imenovana službena izmena, ostali pa so bili prosti. Prvi dan po službeni izmeni od štirinajstih do sedmih in pol zjutraj, drugi dan pa od osemnajstih do sedmih in pol drugega dne. Ob dviganju zastave, ki je potekala vsak dan točno ob osmi uri zjutraj, smo morali nastopiti službo. Tega se nismo prav radi držali, zato so si nadrejeni izmislili, da nam za nespoštovanje tega predpisa odbijejo dnevni dodatek za vkrcanje, ki je znašal približno 2500 dinarjev. Mesečno je to znašalo kar 75000 tisoč dinarjev. Nekaj dni nespoštovanja predpisa se je kar lepo poznalo pri dohodku. Obvezno se je bilo tudi hraniti na ladji. Hrano smo morali plačati oziroma so nam ceno hrane kar odbili od mesečnega dohodka. Količina hrane kot tudi kvaliteta artiklov ni bila slaba, toda priprava je bila odvisna od ladijskega kuharja, ki je bil največkrat priučen mornar na odsluženju roka. Če si imel srečo in se je na kratkem trimesečnem tečaju kaj naučil, je bila hrana še kar okusna, sicer pa »o joj«. Spominjam se, da sem moral večkrat kar sam učiti kuharja, kako se kaj skuha. K sreči sem se na pripravo hrane in kuhanje še kar dobro spoznal. Rad pa sem tudi dobro pojedel, kar se mi je tudi poznalo. Parkrat se je zgodilo, da so pripravili piščančjo juho in meso s slabo očiščenim piščancem. Zaradi tega še danes ne maram piščanca, pa naj ga pripravi še tako dober kuhar. Vedno, ko mi kdo ponudi piščančje meso, rečem: »Avijacije ne maram – imel sem je dovolj na ladji.«

Tudi uniformo smo morali kupovati sami. Na ladji – oziroma ko si bil vkrcan – ti je po službeni dolžnosti pripadala le mornarska modra delovna obleka, kombinezon (tuta), zimska dolamica, zaščitna obleka proti dežju in NHB (»nuklearno–hemijsko–biološkimi«) sredstvi z zaščitno masko in seveda beretka, čelada in osebno orožje. Sam pa si moral obvezno imeti še službeno in svečano modro zimsko obleko, h kateri sta spadala pas in službena torbica, k svečani pa ešarpa. Imeti si moral tudi drap in belo častniško letno obleko, h kateri so spadale tudi posebne drap in bele srajce (vsaj po tri) z naramnicami in oznakami čina. Seveda je sem sodila tudi kapa, bele rokavice črni, drap in beli čevlji in šinjel (zimski plašč), kabanica (dežni plašč), pa častniški mornariški trenč in seveda tudi nekaj parov perila. Vsa oprema je morala biti neoporečna in morali smo jo kupovati v posebnih vojaških zadrugah, imenovanih VTP–ji (»vojno trgovačko poduzeče«).

Obvezno smo morali odplačevati tudi vse manjke, ki bi jih pri reviziji poslovanja ugotovila posebna vojaška revizijska komisija ZSNO, tudi če za primanjkljaj nisi bil kriv. Ker sem bil poveljnik ladje, sem bil odgovoren za vse, kar se je dogajalo na ladji. Celo izgubljen bokobran, ki bi se ob trenju ladje bok ob bok zaradi valov (višje sile) odtrgal in padel v morje, si moral plačati, ker si bil po dokumentih pač zadolžen zanj.

Novega, trisobnega, lepega stanovanja v Pulju nismo dolgo uporabljali, kajti maja 1966 sem bil premeščen v Šibenik. Še prej pa, kakor sem že omenil, sem opravil šestmesečni tečaj iz torpedistike in minerstva. S preselitvijo družine sem počakal do septembra, da so otroci dokončali šolanje. Miran osmi, Tatjana sedmi in Zoran šesti razred osnovne šole. Šele nato smo zamenjali stanovanje v Pulju za stanovanje v Šibeniku. Zamenjavo sem si moral priskrbeti sam in to je bilo največkrat zelo težko. Sam sem moral takoj nastopiti novo službo v divizionu minopolagačev, tudi pri tem so me povišali v čin poročnika bojne ledje. Pa še odlikovali so me z »Ordenom za vojne zasluge sa srebrnim mačevima«. Verjetno zato, da se ne bi preveč pritoževal. Čeravno bi mi po zakonu pripadal dodatek za ločeno življenje, mi ga niso priznali z izgovorom, da sem že pristal na zamenjavo stanovanja in bi moral takoj preseliti družino, ne pa čakati, da otroci dokončajo šolsko leto v Pulju. Še eno spoznanje več. Dogodek, ki se mi je pripetil med službovanjem v tej enoti, sem tudi že opisal, naj pa omenim še primer, kako se je spremljalo naše delo s strani nadrejenih »dvanajsternikov«, ki so se predstavljali kot naši dobri »prijatelji«, sošolci ali sodelavci pri poveljstvih VPS. To so bili v glavnem pripadniki srbske in hrvaške nacionalnosti, pa tudi kakšen Slovenec ali pripadnik druge nacije, »laktaš«, se je našel. Njihovih imen ne bom navajal, čeprav so mi dobro znana. Trenja so se kazala posebno po letu 1968. Dogajalo se je, da je kak tovrsten znanec ali »prijatelj« prišel k tebi na obisk na ladjo. Največkrat si je za to izbral čas kosila, tako da si ga spotoma povabil na kosilo in kozarček vinčka ali česa močnejšega. Naslednji dan pa si bil klican v poveljstvo enote ali višje instance na zagovor oziroma raport. Tam so te povpraševali, zakaj kak mornar ni znal odgovoriti na razna vprašanja bodisi iz pravil ladijske službe bodisi iz njegove specialnosti, zakaj je bilo določeno orožje nekoliko nečisto in podobni zakaji in zakaji. Vsega tega mi je postalo kmalu dovolj in kot poveljnik ladje sem z vso pravico, ki mi jo je dajal zakon in pravila ladijske službe, zapovedal posadki, posebno kontrolno–dežurni službi, ki je na »sizu« (to je mesto vstopa s kopnega na ladjo) morala preverjati, kdo in zakaj prihaja na ladjo, da brez moje odobritve ali posebnega pisnega dovoljenja instance, s katere prihaja v kontrolo, ne smejo nikogar spustiti na ladjo. Zaradi te odločitve, kakor tudi tega, da se nisem pustil »jahati«, sem imel precej nevšečnosti in metanja polen pod noge. Vse to me je privedlo do tega, da sem takoj, ko sem po zakonu izpolnil pogoje za upokojitev, zanj tudi zaprosil. Toda prošnja je

bila završena že na prvi instanci z ugotovitvijo, da sem še perspektiven. Edina sprememba je bila, da so me postavili na novo dolžnost upravnika torpedo–mingskega skladišča. Pred nastopom te dolžnosti pa so me poslali na šestmesečni tečaj politične ekonomije, sociologije, psihologije, andragogike in pedagogike v Split. S tega tečaja imam lepe spomine. Naučili so nas precej, posebno doktor političnih znanosti, psiholog in sociolog polkovnik Mrdaković. Njegova predavanja so bila res poučna in zanimiva, posebno iz sociologije in andragogike. Tečaj sem uspešno končal in sprejel novo dolžnost.

Na tej dolžnosti sem ostal le leto in pol. Nanjo nimam prav lepih spominov. Všeč mi je bilo le, da sva se s sošolcem Brankom Stankovićem prav dobro razumela. Bil je namreč pomočnik načelnika uprave skladišč, zadržega in hinavskaga MT podpolkovnika Vucelića, ki je bil poleg tega še velik Srbin. Bil je pikolovec, ki je sebe smatral za vseveda. Branko je imel navado, da je vsako nalogo, ki smo jo morali opraviti, na dolgo in široko pojasneval po telefonu. Na primer: »Vlado, to naredi tako, veš, tam je tisto, iz tega pa tega skladišča ali police vzemi to in to,« in tako naprej in naprej v nedogled. Po telefonu je znal »težiti« tudi po pol ure in več. Ob neki priložnosti sem imel dovolj njegovega nakladanja in naročil dežurnemu mornarju, naj posluša in vsake toliko časa reče: »Ja, ja razumem.« Ob koncu pogovora pa naj odloži slušalko. Sam pa sem odšel z delavci skladišč izvajati nalogo. To sem storil dvakrat ali trikrat in ko je Branko za to izvedel, mi ni zameril. Bilo je celo pozitivno, saj mi od tedaj ni več dolgozvil po telefonu. Na to smo se ob naših poznejših srečanjih, ob raznih obletnicah šolanja, ko smo si pripovedovali naše dogodivščine, vsi pošteno nasmejali.

Zadnja dolžnost, ki sem je opravljal kot aktivni častnik v JVM, pa je bila operativni častnik pomočnik poveljnika odreda pomožnih ladij. To so bile ladje za oskrbo enot JVM in tudi civilnega sektorja na celotnem akvatoriju Jadranskega morja, od Debelega rtiča do Rta skoči devojka ob albanski meji. Bile so ladje PT, PV, PO, PN in druge. Bazirale so v Šibeniku, toda bili smo več na morju kot v luki. Naporno je bilo posebno poleti, ko smo dan in noč, skupaj z ladjami civilnega sektorja, oskrbovali z vodo kraje in turistična mesta ob obali in na otokih, kjer še ni bilo pitne vode. Leta 1973 sem glede na leta službovanja pridobil pravico izraziti željo, kje bi po končani obveznosti službovanja želel bivati. Bil sem v veliki dilemi, kajti prijavil sem se na izpit za čin kapetana korvete. Nisem vedel, če naj ostanem v aktivni službi še naprej in s tem izgubim to pravico, pa tudi finančni dodatek, ki sem ga prejemal za opravljanje dolžnosti nadomeščanja poveljnika, ki je bil na došolanju v VVPA. Ko sem vse pretehtal, sem se odločil. Aktivne službe sem imel dovolj. Zato sem odstopil od polaganja izpita in komandi garnizona v Šibeniku oddal

zahtevek. Načelnik stavbnega odseka je bil moj sošolec kapetan korvete Boris Defar. Zahtevek je takoj poslal v Ljubljano in že po mesecu dni sem prejel obvestilo, da mi je dodeljeno novo trisobno stanovanje v Kopru. Dobil sem štiri dni dopusta in si skupaj z ženo odšel ogledat stanovanje. Zelo nama je odgovarjalo in zato sva pristala, da stanovanje v Šibeniku oddava na razpolago poveljstvu garnizona v Šibeniku ter družino preseliva v Koper. Sam sem zaprosil za premestitev v Pulj. Po tretji oziroma že četrti prošnji za upokojitev, ki še vedno ni bila pozitivno rešena, sem napisal še peto in to podkrepil z ugotovitvijo zdravniške komisije vojne bolnišnice v Splitu.

Bilo pa je takole: tovariš, ki sem se mu potožil, da nikakor ne uspem dobiti dovoljenja za upokojitev, mi je iz svojih izkušnje svetoval, naj si ob prvem vsakoletnem kontrolnem zdravniškem pregledu, preden grem na odvzem krvi, pripravim dva decilitra goste sladkorne raztopine in košček stanjol papirja, zgnetenega v kroglico, ter oboje popijem. Nato naj izvid zdravniške komisije priložim prošnji in jo takoj, brez posrednikov, pošljem direktno na ZSNO. Izvid zdravniške komisije, na katerem je pisalo, da imam sladkorno bolezen in rano oziroma čir na želodcu, sem takoj z novo prošnjo za upokojitev poslal, tokrat brez posrednikov, direktno na ZSNO v Beograd. In glej ga zlomka, po kakšnih dveh ali treh tednih sem dobil odločbo, ki se je glasila: »Zahtevku se ugotovi – razrešiti ga dužnosti sa 31. 12. 1974 god. a do tada staviti na raspoloženje u VPS – Pula.« Odločitve smo bili doma vsi veseli, razen Taje – Tatjane, ki je tistega leta končala gimnazijo in opravila maturo z odličnim uspehom. Razlog za njeno nejevoljo pa ni bila matura, temveč njen fant iz Šibenika. Ni ji bilo po godu zapustiti prijatelje in fanta. Toda uspeli smo ji dobiti štipendijo tovarne Tomos za študij ekonomije in namestitev v študentskem domu v Ljubljani. V Ljubljani pa je bivala tudi teta Iva in stric Slavko ter njuna sinova Igor in Dragan. Pa tudi fant ji je tudi obljubil, da se bo prešolal iz Zagreba v Ljubljano. Zoran je tistega leta še obiskoval vojno gimnazijo Ivo Lola Ribar v Zagrebu. Po končani gimnaziji pa naj bi nadaljeval šolanje na vojaški akademiji. Miran je končal industrijsko šolo in uspel dobiti zaposlitev v Polimeru v Izoli, kjer sta živela Karmelina sestra Hermina in brat Toni. Tudi ženi se je po dolgem premoru nakazovala zaposlitev. Tako smo se odločili, da se čimprej preselimo. To smo 23. 6. 1973 tudi storili in postali meščani Kopra. Res je, da sem sam moral ostati v Šibeniku še mesec dni, da bi predal dolžnost. Ko sem to opravil, sem se javil na razpolago poveljniku VPS Pulj, mojemu sošolcu Dragu Štoki. Slednji pa mi je dejal: »Pojdi v Koper k družini in če te bomo potrebovali, te bomo že poklicali.« Tako se je moje službovanje v JVM praktično končalo že 25. 7. 1973, uradno pa 31. 12. 1974. Če seštejem vsa leta in beneficije, ki so mi ob tem pripadale, sem bil v aktivni službi v JLA–JVM 34 let, 11 mesecev in 21 dni. Od tega sem bil vkrcan kar 23 let, 5 mesecev

in 22 dni, tako da sem res dodobra spoznal tisto začetno: »Težak, gorki lebac onog ludog pomorca šjor Marinka,« oziroma »Hvali more – drž se kraja.« Kako prav sem se odločil, sem spoznal šele ob osamosvojitvi Slovenije. Ni mi bilo treba preživljati travm, ki so jih doživljali moji tovariši, ki so ostali še v aktivni službi do razpada JVM.



Vladislav Mlekuž kot poročnik vojne ladje v zimski uniformi slovenske Teritorialne obrambe

Pa še tole naj vam povem, kako sem bil pospremljen ob odhodu, tj. ob upokojitvi: V poveljstvu VPS-a nam je poveljnik sektorja s svojim najožjim štabom priredil skromno srečanje, kjer so nam podelili »Plaketo ZSLO« – zahvalo za dolgoletno službovanje v JLA, in nam izročili ročno uro Doxa s posvetilom poveljstva VPO–JVM. Obvestili so nas, da bomo ob odhodu prejeli tudi denarno odpremnino v višini treh bruto položajnih plač, kar je zame znašalo nekaj čez takratnih 500.000 dinarjev, ter da nam bo v delovno dobo všteto tudi triletno šolanje. Denar, ki sem ga vsa leta službovanja vlagal v Vojaški stanovanjski sklad, pa nam ni bil vrnjen. Izgovor: »Dobili ste stanovanje.« Čeprav sem moral še naprej plačevati stanarino Vojaškemu stanovanjskemu fondu JLA ... Stanovanje sem lahko po ugodni ceni odkupil, ki pa nikakor ni presegala vloženo v sklad, šele

nato v samostojni Sloveniji. Ko sem poslal zahtevek za povračilo vložnega, mi je odgovorjeno, da je to vprašanje sukcesije SFRJ – ki pa še do danes ni rešeno. Toliko, da se bo vedelo, pod kako »ugodnimi pogoji« smo bili upokojeni.

Ob zadnjem srečanju smo si obljubili, da se bomo srečevali še v naprej, toda dogodki, ki so sledili, so nam preprečili marsikatere načrte. Tako smo se sestali ob 50. obletnici le Slovenci I. in II. generacije VPA in MTA leta 2000 v Postojni ... Vedno manj nas je ... da pa ne bi šlo vse v pozabo, pišem in pripovedujem tele spomine ...

Zato naj navedem še tegale, ki ga ni pozabiti. Ko sem služboval v divizionu TČTČ leta 1952, smo poleg osnovne naloge imeli tudi nalogo kontrole in varovanja naše morske meje, kajti v tem obdobju je bilo še precej pobegov nekaterih ljudi v Italijo, italijanski ribiči pa so tudi zelo radi prihajali loviti – krast – ribe v naše teritorialne vode, tako da smo včasih prestregli – zajeli – tudi po več njihovih ladij – »koč« –, ki so nezakonito ribarile v naših vodah. Zaradi te naloge se je del divizona s poveljstvom prebaziral iz Šibenika v Vis oziroma Komižo na Visu. Tako smo nekega dne, ko smo opravljali nalogo kontrole meje blizu otoka in svetilnika Svetac, okoli 2. ure ponoči dobili s poveljstva JVM depešo, ki se je v prevodu glasila tako: »Takoj uplovite v luko Komiža, kjer vas čaka sanitetna ekipa zdravstvenega doma Vis in z otoka Jabuke prepeljite porodnico v splitsko bolnišnico. V Splitu vas pri luški kapetanji čaka ekipa bolnišnice Split. Zaradi hitrosti naloge dovoljujemo maksimalno hitrost plovbe. Vaše poveljstvo je o nalogi obveščeno. Podpisan poveljnik JVM .«

Z maksimalno hitrostjo smo zapustili patroliranje in odpluli proti luki Komiža, kjer so nas res že čakali. V ekipi je bil tudi naš štabni navigator in referent sanitete major dr. Marjan Terseglav, brat mojega profesorja zgodovine na jeseniški gimnaziji, kot sem pozneje ugotovil (le-ta je bil pozneje upravnik vojne bolnišnice v Pulju). Ko so se vkrcali, smo takoj odpluli proti otoku Jabuka in tam prevzeli porodnico in njenega moža, ki je bil svetilničar na otoku, in z vso hitrostjo odpluli proti Splitu. Morje ni bilo prav mirno, tako da nas je tiste, ki smo bili na palubi, tj. poveljniškem mostu, prav do kože zmočilo. Porodnico smo namestili kar v mornarski prostor pod premcem, kjer ji je sanitetna ekipa kar na mizi priredila porodniško posteljo in nudila vso potrebno pomoč. Okoli pol tretje ure zjutraj pa smo na mostu zašlišali otroški jok in nato čez približno pol ure še enkrat. Vse pa so preglasili še veseli kriki iz podpalubja. Dr. Marjan in babica zdravstvenega doma Vis sta nam takoj sporočila, da je porodnica povila krepkega fantiča in nato še punčko ter da porodnica še kar dobro prenaša vožnjo. Bilo je to tik pred vplutjem v luko Split. Kmalu nato smo pristali in predali porodnico in dve štručki v oskrbo ekipi porodnišnice v

Splitu. Vse se je srečno izteklo in mi smo odpluli nazaj na izvajanje novih nalog. Komandi mornarice in svojim nadrejenim smo poslali telegram – radio depešo: »Zadatak izvršen. Jugoslavija ima dva člana više. Na brodu rodjena dečak i devojčica. Porodilja b. o. Sve u najboljem redu. Vraćamo se u bazu.«

Približno čez teden dni ali nekaj več pa smo dobili v poveljstvo vabilo oziroma prošnjo, da postanemo otrokoma krstni botri. Prošnjo smo z veseljem sprejeli in se skupaj s člani poveljstva divizionu TČTC udeležili krsta. Otrokoma smo na željo staršev dali ime Marjan in Dragana (po našem dr. Marjanu in Draganu, komandirju VBO na TČ, ki je skrbel za brezhibnost motorjev in snel plombe z njih, da smo lahko vozili z maksimalno hitrostjo 48–50 vozlov – namreč zaradi varčevanja z gorivom so imeli vsi TČ-ji plombirane motorje in so lahko dosegli samo ekonomično hitrost). Obvezali smo se tudi, da bomo skrbni botri in otrokoma omogočili primerno šolanje. Tako je Marjan postal inženir strojništva, Dragana pa višja medicinska sestra. Seveda smo se med tem še večkrat srečevali in obujali spomine na doživeto.


Kapitan in njegov Petek

Nadaljevanje potovanja z Mirkom Bogičem



SAVINA GORIŠEK

Jadrnica Maištral

 adrnica vrste L5 je 5 metrov dolga in 1,50 m široka, zadostuje pa za dve osebi. Leta 1972 je bila najina L5 še odprta in smo jo pokrivali s cerado. Na ta način nama je nudila zavetje ponoči in v dežju, čeprav mi je voda kapljala na obraz enako kot pri srednjeveškem mučenju. Po dolgotrajnem celodnevem jadraniu sva vedno trdno spala. Greła naju je vreča, napolnjena s senom, ki sva ga menjala enkrat letno, vsak večer pa premešala. Spomnim se, da sem prišla na barko tako utrujena od šolske rabote v razredu, da sem zaspala kar na golih rebrih tako trdno, da jih nisem niti čutila. Na barki nas vedno zibljeta morje in tišina.



Mirko Bogič na jadrnici Maištral

Kuhala sva najprej na špiritnem kuhalniku. Špirit je tedaj bilo težko dobiti. V Šibeniku nama ga je iz lekarniške zaloge odstopil Mirkov šolski kolega. Na koncu otoka Murter pa naju je pričakala nevihta in izlila polovico vsebine. Križarjenje do bližnje Vrgade je bilo neskončno in kuhanje v varnem zalivu tudi, ker je s špiritom šlo počasi. Kakšno olajšanje je bilo kuhanje na plin. Šlo je hitro. Pol ure in že je tu kosilo. Bombola je čepela med nogami in hrana pri roki na nasprotnem sedežu. Toda na plovbi iz Zadra proti Šibeniku je val nagnil barko in vrela mineštra je pljusnila po kolenu dol do stopala. Pomoč je bila takojšnja, ker je barka nizka in morje na dosegu roke. V morju sem zmočila brisačo in do Šibenika menjavala obkladke. Učinkovito zdravilo, a tisto leto je noga ostala vijoličasta. Nič hujšega kot to. Toda od tedaj nisem nikoli več kuhala med vožnjo. Vedno samo v varnih in mirnih lukah. V najinih poletnih dneh je bilo kuhanje v mali kabini pravi junaški podvig. Pri vsakem kuhanju sem bila sama tako skuhana, da nisem mogla jest. Ležala sem na premcu dolgo uro, dokler se nisem ohladila. Skočiti v morje? Ni govora! V lukah je bilo morje praviloma umazano. Kuhati pa se mora. Mirko je dejal: »Brez kuhane hrane morje ni več modro, nebo ni več jasno in ženska ni več lepa.« Zato se je v Mirkovi barki vedno kuhalo, medtem ko so drugje jedli konzerve. Prvi recept je bil njegov: »Šalša iz paradižnika.« On pa jo je delal po spominu na mamo in je naučil vse nas, ki smo pluli z njim. Na olje dam najprej sesekljan česen. Preden zasmrdi, dodam olupljene narezane paradižnike. Dolivam vodo, da nastane omaka. Solim in dodam baziliko (ali pa tudi ne). Seveda mora to biti domači paradižnik, ki se lepo stopi v kremno omako, ne pa uvoženi, plastični, ki se ne bo nikoli zmešal. V to omako se lahko vrže krompir in tedaj nastane »žvagacet« po šibeniško ali krompirjev golaž po naše. V vročih dneh je to poslastica, ker ima paradižnik vitamin A in tudi juha krasno paše. Za Mirka sem vedno spekla zrezek in vsako jutro popekla, da se tudi štiri dni ni pokvaril. V barki ni prostora za hladilnik. Ravno zato sem rada delala namaz iz melancan, ki ga ohranja olivno olje. Debelo melancano položiš na plin in jo obračaš, da se speče do mehkega in malo okadi, da diši po dimu. Ohlajeno olupiš in stlačiš z vilicami (doma to delaš z mikserjem), dodaš en nasekljan reženj česna, sol, kanec kisa in veliko olivnega olja ter dobro zmešaš. To je romunski recept. Če pa vsega zmanjka in ostane samo moka, voda in olje za cvrtje, so odlične tudi »pispalje«, palačinke revnih Šibeničanov. Najcenejše kosilo sva jedla prva leta, ko so bili zalivi okoli Šibenika še polni školjk dagenj. Reka Krka mimo Šibenika nosi veliko hrane in tam so školjke debele in mastne. Samo stopil si z barke in nabral toliko, kolikor ti je duša, ne želodec, dala. Jedla sva rižoto s »pidoči« tri dni, potem mi jih je bilo čez in čez zadosti in še čez, ko sem se zastrupila z »buzaro z datuli«. Driska in bruhanje, to me je spremljalo od Dugega otoka do Šibenika. Teden dni sem kuhala zelje, pila zeljno juho in ribana jabolka. Tudi Grki so vedeli, da je zelje zdravo in je tudi meni pomagalo. Mirko je jedel

zabeljeno zelje in bil zadovoljen z njim. Od tedaj jem vegetarijansko hrano. Mirko pa svoj zrezek. Ne glede na to, kaj sem skuhala, komplicirano ali preprosto, vedno je prijalo. Lahko je to lasanja z melancano, sirom in paradižnikom ali navaden krompir na solati, vedno je to kraljevska jed, kajti potovanje na barki ponuja začimbo, ki izboljša vsako hrano. To je apetit.



Savina pri kuhanju na jadrnici

Kot ste morda uganili, sva sčasoma napredovala, ko je Mirko izdelal zaprto kabino, varno pred dežjem. A po jamboru je voda vztrajno polzela na moje noge in tudi kabina me ni rešila pred tem. Vprašanje kosila pa je rešil Mirko tako, da smo na Jadriji, ki je šibeniško kopališče, hodili v restavracijo jest dobro in razmeroma poceni – 70 kun za Mirka, ki je jedel meso, in 30 kun zame vegetarijanko. To je moj najlepši spomin. V senci borov, s kozarцем domačega rose vina, ki ga je pridelal oštir Jure, in na blazini, ki jo prinese prijazna hči Nina, in nas zapelje z avtom do barke, če naliva dež. Jure je primer oštirja, kot bi ga vsak želel. Staremu možakarju ponudi kozarček, ki ne more brez njega. Skrbi za dieto bolnih in sitnih. Ne dela razlike med tujci in domačini. Njegove cene so zmerne in hrana je sveža. Žena nam speče pomfri, ko v deževnih dneh gledamo moževo televizijo. Teta me tolaži s palačinkami, ko pridem depresivna od slabega vremena. Pa mi povejte, kje na Jadranu boste našli tak biser. Najlepši spomini na šibeniško kopališče Jadrija je čas kosila. Tedaj bežimo od vročine v barki v senco Juretove gostilne. Pod širokimi krošnjami borov si oddahnemo v senci in uživamo v hrani. Tu vlada zadovoljstvo in

harmonija, skoraj tako kot zvečer, ko sediva na obali in opazujeva sonce, ki zahaja za Tribunjem in obarva vrhove hribov škrlatno rdeče. Vse drugače kot najin prijatelj Martin, ki je na Kornatih plačal 400 kun za eno ribo.



Jadrnica Maištral ob odhodu iz pristanišča

Prijaznih ljudi smo srečali marsikje. Na južni obali Žirja ob prelepem zalivu nas je priklical ribič iz Omišalja na Krku. Daroval nama je vrečo rib, rekoč, da sva maskoti Jadrana. Deloma je to bilo res. Pravo slovensko maskoto pa sva srečala na Molatu. Na barki, veliki kot najina in še malo bolj nerodni po imenu Raca, je bila sedemčlanska družina – pet otrok od osmih mesecev do petih let, v barki pa napete vrvi za sušenje plenice. Za

kosilo skleda krompirja na solato. Več čebule kot drugega, razkuhan krompir. Vsi so navalili in pospravili z užitkom, nakar je najstarejši, petletni deček, skočil v gumenjak, vžgal mali motor in švigal po zalivu počez in povprek. To je zame super maskota.

Vsemu modernemu razkošju navkljub sva vzgojila nekaj mladih ljudi, ki so vsi spali v kokpitu in ko se je iz cerade deževnica zlivala nanje, so se stisnili k nama v barko tesno kot sardele, dokler ni prenehalo. Sovražim dež na barki. V hiši mi je ljubši.

Najini učenci, popotniki, gostje

Za jadranje na barki je bilo vedno veliko zanimanje. Med različnimi sopotniki, sorodniki in prijatelji je prišla na barko trinajstletna Kristina, ko se je skregala z mamo. Hitro se je prilagodila na skromne razmere, a neprestano nekaj zahtevala in se pustila streči kot kraljična na zrnu graha. »Prosim daj mi to, prosim daj mi ono.« Vedno vljudno in zahtevno do obupa. »Prosim, mi posodiš veliko brisačo?« Ulegla se je mokra na mojo edino kopalno brisačo, ki jo je položila kar na pesek in jo vso umazala. V barki pa ni pralnega stroja, kot ga ima doma, in ni čebra sladke vode. Počakala sem teden dni, dokler nismo zapeljali v Zlarin. Ta ima izvir sladke vode, kjer domačinke perejo na kamnitih škrljih, tako kot sem sama v otroštvu prala na reki Bistrici. Kristino je ročno pranje tako očaralo, da je po vrnitvi domov očetu prala srajco kar ročno. Kaj hitro se je prelevila iz mestnega otroka v pravega jadrarca in svetovnega popotnika.

Manj uspeha sva imela s Heleno. Ta je prišla samo do Runk, najjužnejšega istrskega pristanišča. Po treh dneh vožnje je telefonirala mami, češ kako trd je les na barki, kjer ne more več sedet, in kako jo pikajo komarji, ki so bili v Runkah vedno prav posebno neusmiljeni. Zato se je izkrcala – dokončno!

Tudi Jerneja je prišla na barko kot otrok in se prilagodila nanjo hitro kot pravi tabornik. Uživala je v ostrih vetrovih in sovražila bonaco. V eni taki je krmarila barko sama, ker sva z Mirkom spala. Pred prelivom Ždrelac, med Ugljanom in Pašmanom, se je nemočno vrtela v krogu in brezupno čakala na odrešujoči piš. Vse lepša je bila vožnja ob zunanji strani Jakljanja, enega od Dubrovniških otokov, kjer nas je dolgo spremljala jata delfinov. Ali pa vožnja z Mljeta proti Pelješcu. Z Mirkom in Markom je sedela visoko na dvignjenem boku barke, na vetru in pljuskanju valov. Ko smo prispeli do Pelješca v Trstenik, so bili vsi trije beli od soli in srečni. Zame je v kokpitu zmanjkalo prostora, zato sem ostala v kabini in prišla iz nje pobruhana in bolna. Prvič se je zgodilo, da nisem zmogla kuhati. Večerjo je zmagoslavno skuhal Marko.

Jure nama je prišel pomagat, ko je Mirka zagrabil išias. Vozili smo le dva in pol dneva in noči. Mirko je iz kabine vodil Jureta pri krmarjenju. Ponoči so nam pomagali svetilniki. Obale otokov so temne in nerazločne. Posebno Lošinj je neskončno dolg in grozeč. Svetilnik na Susku stoji visoko na otoku in sveti daleč tja do Premude. Jureta je nezadržno vabil k sebi ter ga oddaljeval od Lošinja, dokler se ni Mirko zbudil in popravil kurz. Ko pa smo se že približevali istrskim mestom, nas je preplavila eksplozija luči. Celotna obala od Rovinja proti severu je razsvetljena. Med neskončnimi otočki in plitvinami nas je vodil Mirkov neverjetni spomin. Vsako čer, vsako plitvino ima v glavi. Bilo je napeto in čudežno.



Prehod čez Kvarner

Z Juretom je prihajala tudi Ester. Na skrivaj pred materjo, ki se je panično bala zanjo. Njej navkljub so jo barka, morje in sonce privabili na potovanje. Red na barki pa ni bil tako vablјiv. Kapetan ukazuje, Jure krmari, jaz kuham in zadnji prišlek pomiva. Na svojo vlogo ni pristala, dokler ji ni Mirko osebno ukazal. Mirku kapetanu se ni dalo upreti oziroma smo ga radi ubogali. Sicer se je Ester vedno znašla. V Foši, ki je najlepši zaprti zaliv sredi zadrškega obzidja, smo privezali barko tretji v vrsti, ker je pristan bil popolno zaseden. Moje večno vprašanje je, kje je med barkami našla luknjo in padla v morje. Pa jo je! Potopila se je, pa spet splezala na barko, kot da se ni zgodilo nič.

Hrvoje ni bil tako spreten. Preveč mestno vzgojen za udobje. Spal je na barki do kasnega, ko sva z Mirkom prevozila že pol načrtovane poti. Na otokih se je izgubil v raziskovanju prav tedaj, ko je bil ugoden veter za

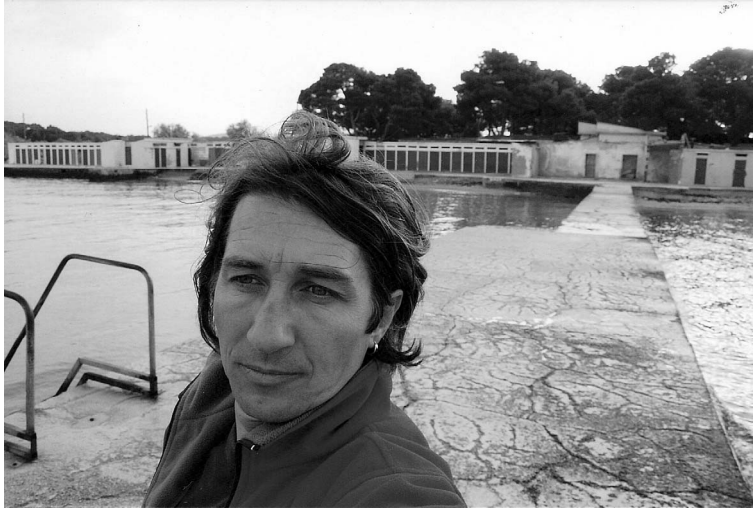
odhod. Pravilo, da pomiva zadnji prišlek, zanj ni veljalo in se je kraljevsko pustil streči. Morala sva ga izkrcati na Silbi z vsemi klobasami, ki jih je prinesel s seboj. Niso vsi srečni na mali barki.



Vnukinja Evica z nama na Kornatih

Ko sva postala že stara in tečna, naju je poprosil za vožnjo Marko. Čakala sva ga v Pulju. Kakšen šok, ko se je prikazal še s hčerko Evo in z dvema ogromnima nahrbtnikoma. Kam z njima? To je bil seveda moj problem. Odkriti še zadnjo luknjo v tej prenapolnjeni mali barki, najti stvari, ko jih rabiš, in jih tlačiti nazaj, ko jih ne potrebuješ več. To sem počela »od jutra do sutra«. Vsak večer pa je kot zanalašč deževalo. Marko in Eva sta izginila s spalkami v mesto ali v naravo in se zjutraj vračala. Izkazala sta se kot najbolj obzirna in delavna sopotnika.

Kvarner smo prevozili v soncu s pravim vetričkom in razgledom na vse okoliške otoke. Med Cresom in Lošinjem je krmarila Eva, Marko kadil, Mirko spal v barki, jaz pa sem se sončila na premcu ob odprti loputi. Kar naenkrat sta divje zavozila gliserja vsak na eni strani in zalila našo barko z mogočnim valom. S težavo sem uspela dvigniti zadnjico, da se ni zmočila, ne da bi pomislila na odprto loputo. Mirko se je dvignil moker in razjarjen kot bik napadel krmarko, ki je bila najmanj kriva. Mokri in jezni smo pristali v zalivu Zabadacki na Lošinju. Po barki in obali smo razstavili blazine in obleke, da so se posušili na soncu. Skuhala sem kosilo. Vsi so se skopali in pomirili. Ostala nam je v spominu kot ena lepših poti.



Sin Marko na kopališču Jadrija

Tudi Branimir je bil še deček, ko sta ga navdušila potapljanje in jadranje. Sorodniku je zastoj nabiral »pidoče« samo zato, ker mu je podaril plavuti, ta pa je z njegovim delom bogatel na tržnici. Z nama se je vračal v Šibenik in spotoma krmaril. Kanal Sv. Ante je zelo prometen. Krmar mora biti v stalni ostri koncentraciji, kar mladi (pa tudi stari) še ne zmore. Branimir je spregledal veliki val, ki se je zrušil skozi odprto loputo nama na glavo in posteljo. Zavpila sva in ga zmerjala. Da le ne bi! Božo, njegov oče, naju je pošteno napadel, češ kako si upava kričati na njegovega otroka! Da pa sva spala v mokri postelji, ker je bilo že prepozno zvečer, da bi se kaj posušilo, ni bilo pomembno. Sinko ni hudo trpel, saj je spet in spet navdušeno jadrал ob vsakokratnem srečanju v Šibeniku.

Danko je prišel iz Sarajeva. Tudi njega je navdušil izlet do Murterja. Mirko je celotni družbi pripravil rižoto. Najprej paradižnikova omaka – šalša. To je Danku zadišalo in zahteval jo je takoj. Mirko se je branil, saj je bistvena sestavina rižote, a moral je popustiti in dal mu je del, ki mu je pripadal. Ko je bila rižota skuhana, je Danko čakal postrežbo: »Kaj pa jaz?« »Ti si svoj delež že pojedel!« Razvajeni dečko tega ni mogel razumeti. Popustljivi stric pa se ga je usmilit. Ko je odrasel, je Danko odšel v London, kjer se je naučil težjega življenja. Ni pa pozabil strica in Jadranskega morja. Kako rad se je vračal.

Na L-petici je Mirko prevažal veliko svojih učencev. Med njimi svetovnega popotnika Jureta Šterka. Tudi on se je Mirka Bogića – tako kot vsi drugi – rad spominjal in ga s hvaležnostjo omenjal v vsaki svoji knjigi. Mnoge izkušnje z raznimi popotniki so naju poučile, da vožnja v mali

barki ni udobna za tiste, ki ljubijo udobje. Je pa privlačna za preproste ljubitelje narave. Moj sin Jure je odkril zanimivo resnico, da zadostujejo samo trije dnevi vožnje na jadrnici, da ugotovi, če je dekle pravo ...

Kako pridobiš nove prijatelje in kako jih izgubiš

Morje je široka cesta. Tam srečaš toliko starih znancev in novih prijateljev, da bi napolnil debelo knjigo. Ne se ustrašiti, le nekaj jih bom izbrala! Pravijo, da naključja ni. Pa vendar sva leta in leta srečevala mojega nekdanjega učenca Vojka, ki je zrasel, postal predavatelj na univerzi, dobil od očeta v dar lepo jadrnico in z družino potoval po Jadranu. Pričakal naju je na pomolu Prvića bradat in poskakujoč kot škrat. Povabila sem ga na »vroči sladoled«, ki ga je ponujal zdomec v prviški restavraciji. Lahko sem ga lizala, ker je mrzlo vaniljo pokrivala vroča višnja. Gostilničar nas je odganjal, ker je čakal veliko skupino italijanskih turistov. Mi se nismo dali, pa je popustil in nas porinil v kot pri WC–ju. Na odhodu se je Savo, Vojkov brat, moj zelo nagajivi učenec, zahvalil, rekoč: »Kakšna škoda, da smo nezaželeni, kajti zaradi odličnega sladoleda bi sicer radi prihajali.« Od tedaj naju je oštir pričakal kraljevsko.



Srečni trenutki na otoku Prviću

Drugič smo Vojka srečali v Molatu. Tam je živel Vojko Štajerec, ki je uspešno lovil in prodajal ulov tujim turistom. Oba Vojka sta šla ponoči lovit in prinesla bogato bero. Moj Vojko je pridno pomagal in pričakoval eno ali dve ribici kot plačilo za trud. Vojko Štajerec pa je jemal noč kot »šolo ribištva« in je prodal škarpeno za 60 mark. Mojemu Vojku je bilo to grenko kosilo.

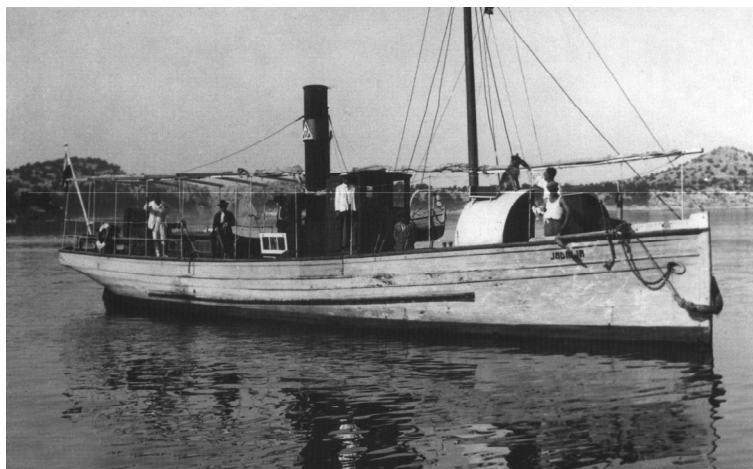
Tretjič smo se srečali v zalivu Čapljina blizu Jadrije. Tam je bilo ogromno školjk dagenj. Nabrala sem jih mimogrede in skuhala rižoto ter je ponudila Vojku. Ta je istočasno napravil isto. Na koncu smo pojedli vsak svojo košto.

Četrtrič smo ga obiskali v Kornatih v zalivu Gujak, ki je bil last Murterana Bešana. Ta je bil lastnik zemlje, ovac in zaliva, kjer je turistom drago zaračunaval jedačo in pijačo. Vojko je naročil pečeno jagnje za veliko prijateljsko družbo, ki je navkljub trdim zalogajem veselo praznovala pozno v noč. Jaz pa sem skrivala hude bolečine v prsih, ki sem jih dobila po padcu v skalovju – medtem, ko so oni vrteli raženj, sem namreč raziskovala bližnje vrhove in spodrsnila v razpoko. Še ves mesec sem spala v premcu barke, ki je toliko dvignjen, da je razbremenil moja pljuča. Mirko se je od takrat še dolgo bal, da bom šla spet na raziskovanje. Vojka sva srečala še petič in šestič, dokler ni za vedno zaspal v naročju svoje drage žene.

Đoko sva spoznala v Šibeniku. Ljubil je jadranje in objokoval, da nima moškega potomstva za ladijsko moštvo. Obdaroval naju je z grozdem in vinom iz svojega vinograda. Gostil naju je v hiši, ki jo je uspel zgraditi v samo enem letu. Potem ko je prodal prvo hišo, zgrajeno v Srimi, predaleč od civilizacije, pa prav zato ni bila vseč ženi. Bil je tudi geodet v šibeniški upravi, torej vsestransko sposoben. Samo za svojo največjo ljubezen, jadranje, ni imel časa. Priložnost se mu je ponudila, ko sem morala v službo in sem Mirka pustila samega. Đoka je prinesel vino, grozdje iz svojega vinograda in vrečo krompirja. Mirko se je ustrašil, da bo potopil barko, in ukazal, naj odnese krompir domov. Vino in grozdje je ostalo in jedla sem ga tudi jaz kasneje v Piranu. Đoka je Mirka popolnoma razbremenil. Kot geometer je odlično bral specialke in bil varen navigator. Zato mu je Mirko prepustil navigacijo in imel pravi dopust. Đoka pa je jadriral prvič tako daleč in je silno užival. Na vhodu v Kvarner je bilo slabo vreme. Spremljala sta ju oblačnost in megla. Nikjer obale, le morje in sivo nebo. Videti ni bilo niti enega otoka. Jadrjala sta po kompasu proti Kamenjaku v Istri. Biti sredi nič je srhljivo. Tedaj se je zavedal Đoka: »Kaj ne bova vozila naokoli ob obali?« »Ne! Kar počez greva! Če ti ni prav, pa izstopi,« se je znal Mirko grdo pošaliti. Đoko novinec pa ni pomislil, da je Mirko prevozil v 50-ih letih stokrat to pot. Vedno uspešno, a s strahom in spoštovanjem do morja. Ob mirnem morju se ta vožnja opravi v treh urah. Piran je Đoka popolnoma prevzel. Prehodil ga je od obale do obzidja in ga opisal v zahvalnem pismu o vožnji in mestu Piran, kot da mu je bilo to tisto, kar je v življenju najlepšega doživel. Za Đoko je bila ta pot nepozabna in neponovljiva, kajti umrl je kmalu zatem zaradi

pljučnega raka in zapustil jadrnico Čežnja komaj popravljeno in polepšano, a je ni nikoli vozil.

Nekega jutra je snemalec hrvaške televizije posnel Mirka na barki za oddajo Dobro jutro Hrvatska, ki je bila predvajana še isto jutro. Minilo je 80 let od začetkov kopališča Jadrije, kjer je bil denarno udeležen Mirkov oče in kjer se je Mirko kot otrok naučil plavati. Mirka so na proslavi posebej počastili. Prejel je sliko prve prevozne barke, ki je vozila še na premog. Najlepše darilo pa nam je dal predsednik Jadrije: njegov privez, kjer sva prvič v 40 letih varno in mirno preživela dva meseca v Mirkovi domovini. Za povrh sva srečala brata jadrjskega predsednika Špira Guberina, hrvaškega igralca, najbolj znanega v vlogi svetilničarja v nanizanki Velo misto. Njegov naziv »strikane« je prevzel Mirkov nečak Branimir, Mirko pa je njega klical »netjak«. To poletje naju je Špiro zabaval s svojim mirnim in preprostim humorjem. Ena njegova je bila, kako nam je Bog ob rojstvu dal tako noge za plesat kot roke za objemat in grlo za petje itn. Ob koncu življenja pa nam postopoma jemlje oči, da slabo vidijo, in ušesa, da slabo slišijo, in še vsa ostala čutila do seksa, tedaj pa je konec veselja in odidemo. Špiro je znal povedati tako, da smo se morali smejati. Zdaj pa to doživlja Mirko dobesedno in ugotavlja, da visoka starost nikakor ni smešna.



Prvi parnik za šibeniške kopalce na Jadriji

Gospa Irene je prihajala iz Švice in ostajala na Jadriji celo poletje z veliko družino. Gostila in stregla je invalidno hčer s posvojenima otrokoma, drugo hčer tudi z dvema otrokoma, sina z enim in še staro mater. To je potomka Šupukovih, lastnikov elektrarne na Krki, ki je pošiljala električno šibeniškimi lampijonom. V novi Hrvaški še vedno zastoj čakajo vrnitev

starega bogastva. Vsi so uživali dopust, razen nje, gospodinje za vse. Sprejemala je z vedrino in milino še številne obiskovalce in mi smo bili tudi njeni dragi gostje. Hodili smo k njej po vodo, na pranje perila, ki smo ga sušili na njenem vrtu. V času hrvaške vojne, ko je bila celotna Jadrija v popolni temi, nama je luč na vhodu njenega vikenda osvetljevala pot do najine barke. S pomočjo takih gostoljubnih Šibeničanov smo lahko res uživali po dva meseca v naši skromni barki.

K sorodnici Zorici smo prihajali na obisk vsako poletje enkrat. Na pobočju otoka Zlarina s prekrasnim pogledom na otoke in mesto Šibenik imajo počitniško hišo. Mož Joško, zobozdravnik, naju je vedno navdušeno sprejemal v goste. Mater Boženo smo vedno čakali pol ure. »Kraljica majka se oblači,« je pripomnil sin. Prišla je vsa v belem z rdečimi koraldami in lasuljo. Oglevala si me je in rekla: »A kakva si ti došla!« Bila je pasja vročina in oblečena sem bila prav zanikrno. Zagrabila me je za lase in potegnila. »Pa to so pravi lasje,« se je začudila. Sprejemali so naju spontano in s polno toplino. Ponosni, da imajo v družini znanega jadralca. Mene pa je stara gospa za vedno naučila, da moraš priti v goste lepo in spodobno urejen.

Pred štirimi leti je bilo na Jadriji pet Mirkovih sodobnikov, starih devetdeset let. Riko je čuval najlepšo vilo svoje hčere. V vrtu sama eksotična drevesa in veliko urejeno pristanišče. Naslednje leto ga ni bilo več. Obiskal je vnuke v Zagrebu, da bi jim skuhal juho, tako kot oni ne znajo, pa je obsedel na klopi v parku. Viktor, ki naju je vedno pričakal in spremljal na odhodu, je vse poletje jedel kuhano kokoš zaradi bolečin v želodcu, pa je odšel jeseni zaradi srca. Njegova Desa še vedno prihaja z berglami do morja zdraviti ožilje na nogah. Ante ne prihaja več iz Zagreba v svoj vikend. Cesto ob morju, kjer se zvečer sprehaja staro in mlado, uporabljajo tudi otroci za dirke s kolesi brez luči in brezobzirno vožnjo, kot znajo oni. Stari so živčni, »sve im smeta«. Ko se je mulec zaletel v Anteja, mu je ta zabrisal kolo v morje. Sledilo je obče zgražanje nad »čangrizavim« starcem. Nihče se ni spomnil na obzirnost do starih in nevzgojenost mladih. Zato se Ante ne vrača več.

Od devetdesetletnikov je bil Mirko Šašac najbolj duhovit. Tudi ko ni mogel več govoriti in je le momljal, je znal ustvariti svojo situacijsko komiko. Ko sva ga z Mirkom obiskala, je bil skoraj mutast, moj Mirko pa na pol gluha. Šaščeva soproga Asja, popolnoma slepa, pa je moža razumela in nama prevajala na glas. Bili so kot kitajski kipec, na katerem so upodobljene tri opice: prva gluha, druga nema, tretja slepa.



Mirko in Savina na jadrnici – zadnje bivanje na Jadriji

Leta 2008 je Mirko Bogič še zadnjič priplul do Šibenika. Od petih devetdesetletnikov, ki so prihajali na Jadrijo, je ostal sam. Zdaj so moči opešale za velika potovanja. Letos je dosegel 94. leto. Še vedno zajadrava do hrvaške obale. Okopa se in se z lastnimi močmi dvigne na barko. Vrača se srečen in utrujen. Saj bo jutri in še nekaj dni počival. In ko ne bo mogel več jadrati? Tedaj nama ostanejo te in druge zgodbe. Nekoč naju je vprašala Štefica iz Šibenika: »Da li vam ne dojadi pričati uvijek iste zgodbe?« Kje pa! Vedno so nove in sveže. Dobile so že novo patino in morda novo vsebino, ki nama razvedrijo sive in deževne zimske dni. Tu so še znanci iz Pirana, kot je Uroš, natakár iz bližnje kavarne, ki opazuje Mirka, ko vesla skozi piranski mandrač. Temu je stari jadravec tako všeč, da mu iz svojega žepa plača torto, ki jo Mirko rad je. Tako se je Mirko uvrstil med piranske »ridikule«, smešne posebneže, ki jih je veliko tod okoli in ki s svojim čudaštvom poživljajo podobo našega mesta. Domačini ga opazujejo, kako vsako leto bolj in bolj šepa, in se čudijo, ko stopi na barko popolnoma suvereno in zanesljivo. To je zato, ker hodi na vsakodnevno telovadbo na barko, da ohranja moč in spretnost. Tistega dne, ko ne bo več mogel na svojo barko, L-petico, tedaj bo zgodbe konec.

Ivan Felser

6. 12. 1907–5. 12. 1987



MARIJA PUST
ANA ARTNAK

Predniki Ivana Felserja prihajajo iz okolice Šentilja in Spodnje Kungote. Stari oče Ivan Felser je bil rojen 14. 10. 1881 v Dobrenju (Dobrengr) blizu Štrihovca, stara mama Marija Felser, rojena Baumann, pa 13.9.1885 v kraju Trate (Wiesenbach) pri Cmureku v Slovenskih goricah.

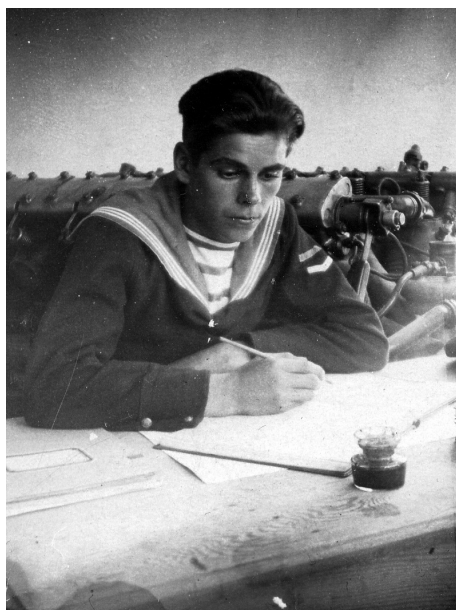
Najin oče, Ivan Felser, je bil njun prvi od skupno štirih sinov. Rodil se je 6. 12. 1907 v Mariboru. Njegov oče je bil zaposlen na pošti in leta 1914 premeščen v Zidani most, kjer je opravljal svojo službo poštnega uradnika na železniški postaji vse do leta 1947, ko se je 66-leten upokojil. Mama Marija je bila gospodinja in je skrbela za dokaj veliko družino. Ob prihodu v Radeče se je mlada družina naselila kot podnajemniki pri različnih družinah. Tekom let so se večkrat selili in končno leta 1928 kupili hišo, ki pa jo je bilo treba obnoviti in dozidati verando s stopniščem in stranišče ter urediti dvorišče in vrt z gredicami. Ta hiša je bila postavljena kot prizidek neke druge hiše in so jo uporabljali samo za prenočevanje delavcev. Stari oče je poleg službe opravljal še razna zidarska dela v Radečah, tako da je bilo življenje malo lažje. Kljub temu so živeli zelo skromno.

Med prvo svetovno vojno sta se rodila še dva sinova, Friderik leta 1915 in Maksimiljan leta 1918. To so bili zelo hudi časi za družino, kajti niso še imeli svojega doma, bili so podnajemniki in nekako odrinjeni od družabnega življenja v Radečah. Zlasti zato, ker je mama govorila nemško, jih domačini niso sprejeli. Najin oče je moral vsak dan pred pričetkom šole peš po sveže mleko v zelo oddaljeno vas Jagnjenica, ker jim radeški kmetje niso hoteli prodati mleka.

Ko so prišli v Radeče, je imel oče sedem let. Osnovno šolo je z odliko končal leta 1922. Istega leta se je začel učiti za ključavničarja pri Ivanu

Rebeku v Celju. Učna doba je trajala od 1. 5. 1922 do 19. 7. 1925, ko je opravil izpit, spet z odliko. Ker starši niso mogli plačati šolnine, so se z gospodom Rebekom dogovorili, da bo moral brezplačno delati še tri mesece. Istega leta, torej 1925, se je družini rodil še zadnji sin Hermann. Oče je sprevidel, da življenje v Radečah postaja vse težje. Zato se je odločil, da se bo priključil mornarici in na ta način pomagal družini iz finančne krize. Ko so leta 1928 kupili hišo, je sam prispeval znaten delež.

Prvega novembra 1925 se je oče vpisal v mornarico, in sicer na Strojno podoficirsko šolo, uradno »Mašinska podoficirska šola«, kot gojenec XI. klase v Kumborju. Usposabljanje je končal leta 1927. Podoficirsko šolo je končal kot podnarednik strojne smeri z odliko, prav tako je opravil izpit za čin aktivnega strojnega podporočnika in poročnika. Pozitivno je bil ocenjen za napredovanje v višji čin.



Ivan Felser kot gojenec Strojne
podčastniške šole
(Kumbor, 1925–1927)



in kot podporočnik strojne stroke
(8. 4. 1937)

Celotno obdobje v mornarici, tako v času šolanja kot kasneje službovanja na ladji, je živel zelo skromno. Večino denarja, ki ga je zaslužil, je poslal domov za odkup hiše, s preostankom pa si je moral sam kupiti uniforme, srajce in vse, kar je sodilo k opremi oficirja. Bil je zelo varčen.



Ivan Felser se na ladji Vila rokuje s kraljem Petrom (1937–1940)

Med službovanjem v Jugoslovanski kraljevi vojni mornarici je plul na različnih plovilih. Ko je bil na ladji Vila, je bil na krovu tudi kralj Aleksander I. Karađorđević z ženo Marijo in sinovi: Petrom, Tomislavom in Andrejem. Otroci so se na ladji igrali, najraje so »šofirali« rešilne čolne. Kraljica Marija je očeta ob naslednjem srečanju ogovorila z imenom in priimkom in se z njim rada pogovarjala. Oče je kraljico opisoval kot skromno in preprosto žensko, ki se je oblačila v preprosta oblačila, saj se je v njih najbolje počutila. Ko je šel usodnega leta 1934 kralj Aleksander I. v Marseille, ga je oče spremljal do Boke Kotorske, kjer se je kralj vkrcał na ladjo Dubrovnik, oče pa je ostal na svoji. Sicer pa oče o tem javno ni nikoli govoril, saj v povojni Jugoslaviji ni bilo zaželeno omenjati kraljeve družine.

Da bi ilustrirali značaj najinega očeta, povzemava nekaj opisov in ocen iz njegove uradne Knjige o službovanju, ocenjevanju in napredovanju oficirjev. V službi je bil zelo vesten, spremljal je domačo in tujo literaturo svoje stroke, nadzora ni potreboval, zanesljivo je opravljal zaupane mu naloge. Sposoben je bil za najtežje napore, ki jih je zahtevalo delo v mornarici. Obnašal se je vojaško, do nadrejenih je bil poslušen in odprt, do

podrejenih oficirjev strog in pravičen. Sicer je bil miren, iskren, ponosen, nepopustljiv, hladnokrven, tudi malo uporen, vendar je popustil, če je mislil, da nima prav. V vsem je iskal pravico. Izbiral je dobro družbo, pazil na osebno dostojanstvo in na ugled mornarice.

Mornariško življenje se je za očeta končalo ob kapitulaciji Jugoslovanske kraljeve vojne mornarice aprila 1941, kar je zelo težko sprejel. Takrat je bil v Šibeniku na torpedovki T7 kot poročnik strojne smeri, v. d. vodje strojnega pogona ter strojni referent za III. torpedno divizijo.



Torpedovka T7, na kateri je plul Ivan Felser v letih 1927–1929 in 1940–1941, med plovbo v konvoju (Fotodokumentacija PMSMP)

S pomočjo poznanstva Tone Vibiralich mu je uspelo prebroditi te kritične dni takoj po kapitulaciji, da ga niso zajeli Italijani. Tona mu je pomagala priskrbeti vozovnico za vlak, tako da se je lahko vrnil v Slovenijo. Junija 1941. leta se je z vlakom vrnil v Radeče. Strojevodja je upočasnil vlak, tako da je lahko skočil z vlaka na radeški železniški postaji. Vse, kar je imel še iz mornarice, pa mu je kasneje v velikem zaboju po pošti poslala Tona. Večino osebnih stvari, ki jih je imel na ladji, je dobil nazaj. S sestro sva velikokrat brskali po tem velikem zaboju in občudovali različne stvari, ki jih je imel. Med drugimi stvarmi (zvezki, strokovne knjige, šestila, osebne stvari) so bile tudi uniforme, ki pa smo jih predelali v krila ali kostime. V tem zaboju je bila tudi srebrna medalja s krono za usluge kraljevemu dvoru.

Očetov brat Maksimiljan je bil med drugo svetovno vojno zaposlen na Borzi dela (*Arbeitsamt*) v Brežicah. Očeta je kar dolgo časa zadrževal

doma, ker je še vedno želel navezati stike z nekom, ki je bil proti okupatorju. Njegovi tovariši iz mornarice so ga vabili v hrvaško mornarico, kar pa je odklonil in tako so se ta poznanstva in srečanja v Ljubljani končala. Odločil se je, da pod takimi pogoji ne bo šel več v mornarico. Ni želel biti z ustaši, s partizani pa ni našel stika. Maksimiljanov šef v Brežicah je hitro ugotovil, da Ivan še vedno ni razporejen na delo. Od 20. 11. 1941 do 23. 4. 1943 je tako moral prisilno delati najprej za zelo kratek čas v Tovarni letal v Mariboru – VDM *Luftfahrwerke Steiermark* (kasnejši TAM), nato pa v *Flugmotorenwerke Büssieng* v Braunschweigu. Leta 1943 je bil prekvalificiran in razporejen v *Flugmotorenwerke Ostmark* v Neudorfu pri Dunaju, kjer je bil od 1. 5. 1943 do osvoboditve 9. 5. 1945.

Ko se je po osvoboditvi vrnil domov v Radeče, nekaj časa ni dobil zaposlitve. Tudi za mornarico se ni več zanimal. Službo je dobil šele leta 1946 (od 1. 9. 1946 do 28. 2. 1950), in sicer pri Branku Maleševiču v Zagrebu, ki je kot privatnik že opravljal montažo parnih kotlov za Tovarno parnih kotlov (TPK) Zagreb.

Od 1. 3. 1950 pa do leta 1968 je bil zaposlen v TPK v Zagrebu. Vmes je bil še kratek čas zaposlen v mariborski Metalni. Opravljal je poklic vodje montaže parnih kotlov, za kar se je usposobil v mornarici. Služboval je po vsej Jugoslaviji. Predvsem je montiral parne kotle v tovarnah sladkorja, termoelektrarnah in železarnah – zadnje delovno mesto je bila železarna v Skopju.

Njegovi monterji so ga klicali Vuk, ker je bil natančen in strog. Bil je zelo delaven, kar je zahteval tudi od drugih.

Leta 1951 se je poročil z najino materjo Silvo Felser, rojeno Trink iz Njivic pri Radečah. Tudi ko je imel družino, se nekako ni mogel ustaliti v enem kraju in je vsa leta službovanja preživel na terenu. Kot oče je bil strog in dosleden – pravi vojak. Snidenje z njim je bilo redko. Ob koncu življenja je postal žrtev poklicne bolezni, saj je zbolel za rakom popljučne mreže zaradi izpostavljenosti azbestu v kotlovnica na ladjah in kasneje v času civilne službe. Umril je 5. 12. 1987, en dan pred svojim osemdesetem rojstnim dnevom, za katerega je trdil, da ga ne bo dočakal.

Vesel je bil, ko so se mu rodili vnuki: Luka Pust (1981), Miha Artnak (1983) in Žiga Artnak (1986).

Izobrazba

1914–1922	Ljudska šola v Radečah
1. 5. 1922–19. 7. 1925	Obrtno nadaljevalna šola Celje, Ključavničarska obrt Ivan Rebek
1. 11. 1925–31. 10. 1927	Mašinska podoficirska šola – mornarica – Kumbor, Vojna mornarica Kraljevine SHS, mornar, gojenec XI. klase
1. 11. 1927	zaključil podoficirsko šolo z odličnim uspehom, čin podnarednik strojne smeri
31. 12. 1930	čin narednik strojne smeri
15. 7. 1933	pooblastilo Mašinske šole mornarice Kumbor za samostojno vodenje strojnih enot na plovnihi enotah in ustanovah Jugoslovanske kraljeve vojne mornarice do moči 400 KM
12. 9. 1936	izpit za čin aktivnega podporočnika strojne smeri
11. 12. 1936	čin podporočnik strojne smeri
31. 12. 1940	čin poročnik strojne smeri
7. 3. 1941	pozitivno ocenjen za napredovanje v višji čin

Plovila


1. 11. 1927–21. 10. 1929	Kraljeva torpedovka T7, vodja turbinskega postroja, podnarednik strojne smeri
22. 10. 1929–18. 3. 1930	I. Pomorska obalska komanda, vodja strojnega pogona, podnarednik strojne smeri
19. 3. 1930–12. 4. 1932	Kraljevi brod Spasilac, vodja strojnega pogona, podnarednik strojne smeri
31. 12. 1930	narednik strojne smeri
12. 4. 1932–4. 8. 1933	Kraljevi brod Vila, vodja strojnega pogona, narednik strojne smeri
4. 8. 1933–14. 3. 1934	Školski odred Mašinske podoficirske šole – mornarica, Kumbor, tečaj za čin narednika vodnika
15. 3. 1934–10. 12. 1936	ni podatkov
11. 12. 1936–27. 2.	Kraljevi brod Spasilac, vodja strojnega pogona, podporočnik

1937	strojne smeri
28. 2. 1937–22. 4. 1940	Kraljevi brod Vila, vodja strojnega pogona, podporočnik strojne smeri
21. 10. 1937	z ukazom poveljnika mornariškega arzenala je pohvaljen za odlično izpeljano čiščenje in vzdrževanje kotla
10. 12.–31. 12. 1939	član Komisije za prehrano, vodja strojnega pogona
23. 4. 1940–13. 4. 1941	Kraljeva torpedovka T7, podporočnik strojne smeri
28. 11. 1940	sodeloval pri popravilu ladijskega vijaka na torpedovki T7 v Zlarinskem kanalu
11. 12.–31. 12. 1940	v. d. vodja strojnega pogona in strojni referent III. torpedne divizije
31. 12. 1940	poročnik strojne smeri
1. 1.–7. 3. 1941	poročnik strojne smeri, v. d. vodja strojnega pogona in strojni referent III. torpedne divizije

**Konzerviranje antičnih kamnitih predmetov iz Strunjana,
gotskega vodnjaka iz 15. stoletja in fontane iz tridesetih let 20.
stoletja v parku ob Pomorskem muzeju v Piranu**



SNJEŽANA KARINJA

 eta 2008 se je Občina Piran kot upravljavec parka ob Pomorskem muzeju lotila njegove celostne prenovе po izbranem načrtu vizualnega oblikovanja parka, ki so ga januarja istega leta pripravili arhitektka Špela Kuhar, absolvent arhitekture Andraž Kavčič in mojster vrtnar Srečo Cigale in z njim zmagali na razpisu.

Pred prenovο so v parku ob steni muzeja ležali kamniti predmeti: antična kamnita bloka, ki sta bila leta 1981 najdena v Strunjanu, in piranski gotski vodnjak iz 15. stoletja. Sredi parka pa je bil ribnik s kamnitim okroglim bazenom, izdelan v tridesetih letih dvajsetega stoletja, nekoč del monumentalne fontane na Tartinijevem trgu.

Projekt je predvideval dva zelena otoka – v enega bi namestili gotski vodnjak, v drugega bazen fontane, ob rob parka pa le še antični kamen iz Strunjana. Za en kamnit predmet ni bilo predvidenega mesta oziroma se ga je izbralo kasneje. Kamniti predmeti so bili že vpisani v inventarne knjige Pomorskega muzeja in so nujno potrebovali restavratorske posege, saj so bili v zelo slabem stanju. Muzej je več let zapored skušal pridobiti sredstva za restavriranje in konzerviranje kamnov.

Po dogovoru z Občino je Pomorski muzej prevzel restavratorska in konzervatorska dela na treh kamnitih predmetih. K sodelovanju je povabil zunanjega sodelavca Krunoslava Međimorca, akademskega slikarja in kiparja, ki ima bogate izkušnje pri restavraciji in konzervaciji kamna. S Pomorskim muzejem uspešno sodeluje že od leta 2001, ko je z arheologinjo Snježano Karinjo pripravljala novo stalno zbirko pomorske arheologije v Pomorskem muzeju. Skrbel je za zunanjo podobo in oblikovanje arheološke zbirke. Po predlogah rimskih stel, mozaikih in poslikavah v rimskih vilah, ki mu jih je pripravila arheologinja Snježana Karinja, je narisal več risb, ki so prikazovale antično plovbo in tedanje

življenje. Ob tej priliki je restavriral rimski kapitel, najden na Seči, ter rimski nagrobnik z Bernardina. Podobna restavratorska in druga dela opravlja Krunoslav Međimorec že od leta 1968: katedrala v Zagrebu, cerkev Sv. Marije Snježne v Turanju pri Karlovcu, cerkev Sv. Franje na Kaptolu v Zagrebu, kamnita skulptura Sv. Lucije v Lipiku, obnova klasicistične palače v Hebrangovi ulici v Zagrebu, aktivno je sodeloval tudi z Muzejem grada v Umagu itn.



Krunoslav Međimorec med čiščenjem površine pravokotnega kamna iz Strunjana (foto Snježana Karinja)

Restavratorska in konzervatorska dela na treh kamnitih predmetih v parku so trajala štiri tedne in so bila zaključena novembra 2008.¹ Potekala so na prostem, v parku pa so istočasno izvajali izkopna dela. Ob robu parka na pločniku sta bila restavrirana antična kamna iz Strunjana, gotski vodnjak in del fontane pa sredi parka. Potrebno je bilo odstraniti mikroorganizme in plesen, ki so prodrli v kamnite elemente, ker so bili že dlje časa izpostavljeni vremenskim razmeram.

Za čiščenje kamnitih elementov je Krunoslav Međimorec uporabil tradicionalno metodo (skalpel, ščetke, razna topila, ki niso agresivna, in mehanična sredstva). Sledilo je saniranje kamnitih površin, stabiliziranje in nevtraliziranje atmosferskih poškodb ter zaščita kamnitih površin in

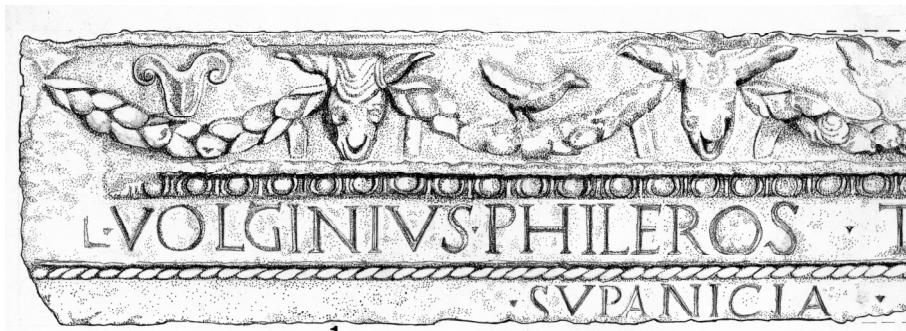
¹ Krunoslav Međimorec, Poročilo o opravljenih restavratorskih posegih, 3.12. 2008. Dopis, arhiv Pomorskega muzeja Sergej Mašera Piran.

impregnacija, da se plesen ponovno ne pojavi, pa tudi »zapiranje por kamna«. Dela so bila zahtevna, saj sta bila antična kamna po svojem odkritju skoraj tri desetletja nameščena ob steni muzeja in sta zaradi vremenskih vplivov in mehanskih poškodb s strani obiskovalcev parka bila pred pričetkom restavratorskih in konzervatorskih del v zelo slabem stanju.



Premeščanje pravokotnega kamna iz Strunjana pred konzervatorskimi deli
(foto Snježana Karinja)

1. Od kamnitih predmetov je bil najboljše ohranjen podolgovati kamen, ki je bil prvotno del 2,70 m dolgega arhitrava, ki je krasil nagrobno arhitekturo pravokotnega tlorisa. Na njem je ohranjen poleg okrasa v obliki venca iz sadežev in poljskih plodov, obešenega na rogove volovske lobanje, tudi del napisa L. Volginus. Phileros. Te (-). Supancia . T(-). Poleg čelne strani so nedvomno zanimive tudi druge strani kamna, ki kažejo sledi sekundarne uporabe. Kasneje, v pozni antiki ali srednjem veku, je bil kamen namreč predelan in uporabljen kot podstavek gredlja, lapis pedicinus, stiskalnica za olje.



Risba čelne strani dela rimskega arhitrava iz Strunjana z napisom
(risba Ilonka Hajnal; mere 147 X 46 X 28 cm)

2. Pravokotni kamen z ohranjenima kraticama S in SI na levi strani je sprva imel gladko zgornjo površino. Nad črko S je pika. Kot prej opisani kamen je bil del nagrobne arhitekture. V pozni antiki oz. srednjem veku so ga predelali v podstavek stiskalnice za olje, area. Kamna sta bila najdena spomladi leta 1981 med širjenjem cestne trase, ki je vodila iz središča Strunjana v Strunjanski zaliv. Ležala sta 1,9 m nad staro traso. Elica Boltin Tome, arheologinja v Pomorskem muzeju Piran, je antična kamnita elementa podrobno obdelala in rezultate objavila.² Oba kamna sta bila kasneje v pozni antiki ali pa v srednjem veku uporabljena pri stiskalnici za olje. Sodita v 1. stoletje, njuna predelava pa v pozno antiko oz. srednji vek. Podobni kamni so bili najdeni v Pulju in Trstu.

3. Poleg teh je bil v parku tudi gotski vodnjak z letnico 1473, ki ga je bilo treba dobro očistiti in konzervirati, saj je bil porisan z grafiti, njegova notranjost pa polna smeti. Po zaključku restavriranja gotskega vodnjaka se je pokazalo, da se vodnjak nagiba na tisto stran, kjer manjka del v bazi. Da bi preprečili nadaljnjo obremenitev baze vodnjaka, bi bilo treba narediti rekonstrukcijo manjkajočega dela, ki ima polkrožno obliko v velikosti polovice premera baze vodnjaka.

² Elica Boltin Tome, Antična kamnita elementa iz Strunjana, Arheološki vestnik, 41, 1990, str. 249–256.



Ob konzerviranju kamnitih antičnih predmetov je Pomorski muzej organiziral delavnico za učence 6. razreda Osnovne šole Cirila Kosmača, ki so z zanimanjem prisluhnili razlagam Krunoslava Međimorca. (foto Snježana Karinja)

Krunoslav Međimorec in umetnostna zgodovinarica Duška Žitko sta predlagala, da se postopek sanacije izvede na naslednji način:

- treba bi bilo nabaviti identično vrsto kamna,
- vzeti odtis in narediti kalup, ki v celoti odgovarja manjkajočemu delu,
- izklesati po meri oz. po vzorcu in ga nato postaviti na mesto ter zaščititi z zaščitnimi sredstvi za kamen.

Po restavratorskih smernicah mora biti razvidno, da gre za kasnejšo rekonstrukcijo, ki je bila narejena zaradi statičnega utrjevanja vodnjaka in zato ne sme biti trajno fiksirana (lepljena in podobno). Kljub temu, da ne gre za velik kos, pa zgoraj navedeni postopki zahtevajo več strokovnosti in večjo angažiranost zaradi manipulativnih težav. Izvedba del bi trajala okvirno 20 dni.

4. Na prošnjo Občine je Krunoslav Međimorec nadaljeval s konzervacijo še četrtega kamnitega elementa v parku. Naknadno je bilo na predlog umetnostne zgodovinarke Duške Žitko s pristojno arhitektko Majdo Škrinjar dogovorjeno, da se del fontane dopolni s spodnjim elementom, ki se je nahajal na Puntji v Piranu. Prvotna predvidena lokacija se je pokazala

za neustrezno in je zato bila fontana premeščena na drugo mesto oziroma v park pri gostilni Skarabej. Zunanji del spodnjega dela fontane je bil v dobrem stanju, v njeni notranjosti pa sta bila zemlja in rože. Sledilo je temeljito čiščenje in večkratno izpiranje, izsuševanje s komprimiranim zrakom ter mehansko čiščenje vseh umazanij, impregniranje s sredstvi za zaščito kamna (kot pri ostalih konzerviranih predmetih). Pri konzervaciji oz. impregnaciji vseh kamnov so bila uporabljena sredstva vrhunske kakovosti italijanske firme Bellinzoni.



Dviganje dela fontane, v ozadju desno gotski vodnjak (foto Snježana Karinja)

Ob zemeljskih delih pri urejanju parka je bil v več izkopih odkrit in dokumentiran zid, verjetno del stavbe, ki je včasih stala tik ob palači Gabrielli, kjer je danes muzej in je vidna na razglednicah s konca 19. oz. začetka 20. stoletja.

Po opravljenih konzervatorskih delih ter končni ureditvi parka s strani Občine se je 20. maja 2009 v parku ob muzeju sestala komisija v sestavi: doc. dr. Irena Lazar, znanstvena in muzejska svetnica, Inštitut za dediščino Sredozemlja UP ZRS, arheologinja, predsednica Slovenskega

arheološkega društva, Elica Boltin Tome, nekdanja direktorica Pomorskega muzeja, arheologinja, ki je odkrila antična spomenika, mag. Radovan Cunja, kustos, arheolog, Pokrajinski muzej Koper, Snježana Karinja, muzejska svetovalka, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran, in Krunoslav Međimorec, akademski slikar in kipar, restavrator, da bi določili smernice, ki jih je treba nujno upoštevati, saj se z ohranjanjem in primerno prezentacijo kamnitih spomenikov bogati kulturno, zgodovinsko in arheološko dediščino mesta.



Konzervirani kamniti predmeti pred dokončno ureditvijo parka
(foto Igor Presl)

Glede na to, da sta kamna bila primerno restavrirana in konzervirana, ju je treba primerno prezentirati:

1. Na obstoječo, že pripravljeno konzolo se postavi podolgovati kamen, arhitrav. Vidna bo njegova čelna stran. Kljub temu, da bo kamen visoko, ga bo mogoče lepo videti. Ne bo pa nevarnosti, da bi ga dosegli nepooblaščen.
2. Nad njim se v dogovoru z arhitekti naredi primeren nadstrešek. S tem bo zaščiten pred direktnimi padavinami. V prihodnosti se ta stena stavbe Muzeja lahko izkoristi za predstavitev še drugih kamnitih predmetov, ki jih hrani Pomorski muzej. S tem pa je to začetek lapidarija in kulturna popestritev tako parka kot mesta Piran.
3. Najbolje bi bilo, da se del klopi ob steni Muzeja odstrani in na to mesto postavi pokončno tudi pravokoten kamen. Oba kamna sta bila tako v rimskem času kot tudi v pozni antiki oz. srednjem

veku, torej v primarni in kasneje v sekundarni uporabi, del celote, zato bi ju bilo smiselno predstaviti skupaj.

4. Pravokotni kamen se postavi vertikalno, ker ga bo na tak način možno prezentirati večplastno. Vidne bodo sledi obdelave.
5. Na steno oziroma v bližini kamna se namesti tablo, na kateri bo muzeološka predstavitev kamnov v parku.

Antična kamna, ki sta bila najdena leta 1981 v Strunjanu, in gotski vodnjak iz 15. stoletja so neprecenljive vrednosti tako za lokalno kot tudi za širšo skupnost. Sedanja lokacija in postavitve nista primerni, saj so predmeti v neposrednem stiku s tlemi, na odprtem pa izpostavljeni vlagi in atmosferskim vplivom. Predmeti niso fizično zavarovani pred mehanskimi poškodbami in izpostavljeni so vandalizmu. Zato bi bilo treba kamnite spomenike v parku pred Muzejem čim prej celostno in primerno zaščititi in predstaviti.

Za kanček morja

Pogovor o odnosu Slovencev do morja skozi preteklost



NADJA TERČON



b dnevu slovenskega pomorstva, s katerim obeležujemo 7. marec leta 1991, ko je bila sprejeta Resolucija o pomorski usmeritvi Republike Slovenije, je Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran v sodelovanju z Upravo RS za pomorstvo organiziral pogovor z naslovom Za kanček morja, na katerem smo sodelujoči spregovorili o odnosu Slovencev in Slovenije do morja v preteklosti. Tudi na tem srečanju je bilo izpostavljeno temeljno izhodišče iz pomorske resolucije, ki pravi, da je bil slovenski narod v svoji zgodovini vselej pomorsko usmerjen in da naj bo tak tudi v prihodnje. Taka izhodišča so v dogovarjanjih za pravično morsko mejo in izhodom Slovenije na morje ter s perečo svetovno pomorsko problematiko na različnih ravneh zelo aktualna tudi v današnjem času in se ji poleg politikov, pravnikov in gospodarstvenikov posvečamo tudi zgodovinarji.

Pogovor s pomenljivim naslovom Za kanček morja je potekal 4. marca 2010 v dopoldanskem času v koprskem gledališču. Istega dne popoldne pa je bila prav tam tudi osrednja državna proslava ob dnevu pomorstva, ki jo je organizirala Uprava RS za pomorstvo. V gledališki avli je bila na ogled razstava Sidra našega časa: Zgodba o 55-ih letih razvoja Splošne plovbe Portorož, ki jo je postavila Splošna plovba. Namen našega srečanja je bil spregovoriti o odnosu ljudi in države do morja in pomorstva v preteklosti, o odnosu države in družbe do ljudi, ki so z morjem profesionalno ali ljubiteljsko povezani in od njega živijo. Želeli smo pokazati, kako se je razvijalo pomorstvo na tem področju predvsem po letu 1945 ter ga postaviti v družbeno, politično in gospodarsko dogajanje tistega časa in prostora. Nameravali smo izpostaviti nekatere ljudi, ki so odigrali pomembno vlogo, ovrednotiti vlogo pomorstva ter nenazadnje izvedeti, kakšen odnos je imela v preteklosti država do krajev ob morju. Čeprav naš namen ni bil, da bi iskali odgovore na aktualna gospodarska in politična pomorska vprašanja, se temu le ni bilo mogoče popolnoma izogniti.

Na srečanje smo povabili prekaljene sogovornike, ki so sicer povezani s pomorstvom, niso pa več aktivno povezani s svojimi službami, v katerih so nekoč zasedali vodilni položaj. Pričakovali smo, da bodo udeleženci okrogle mize s svojim bogatim znanjem, izkušnjami in ugledom na naša vsebinska izhodišča odgovorili nekoliko manj obremenjeno kot bi prej, ko so še bili na pomembnih položajih. Želeli smo, da nam pomagajo osvetliti ter oceniti naš odnos do morja in do trditve, da smo Slovenci pomorsko usmerjen narod oziroma do vprašanja, ali smo Slovenci pomorsko usmerjen narod.



Omizje sodelujočih: (z leve) Bruno Korelič, Jože Utenkar, Milan Kučan, Jože Pirjevec, Giorgio Ribarič, Nadja Terčon (foto Igor Presl)

Zato smo na okroglo mizo povabili nekdanjega predsednika Republike Slovenije, gospoda Milana Kučana, profesorja na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem in uveljavljenega zgodovinarja, dr. Jožeta Pirjevca, nekdanjega dolgoletnega direktorja Luke Koper, gospoda Bruna Koreliča, nekdanjega tehničnega direktorja Splošne plovbe, kapetana Jožeta Utenkarja ter predsednika Združenja poveljnikov in upraviteljev v pomorskem prometu Republike Slovenije, kapetana Giorgia Ribariča. Pogovor je idejno zasnovala, organizirala in vodila mag. Nadja Terčon iz Pomorskega muzeja. Sogovorniki so se naši prošnji z veseljem odzvali, za kar se jim ob tej priložnosti še enkrat zahvaljujemo. Goste in občinstvo sta pozdravila direktorica Pomorskega muzeja, gospa **Martina Gamboz**, ter predstavnik Uprave RS za pomorstvo, pristaniški kapitan **Davorin Fantulin**, ter pozdravila dan pomorstva in ob tej priložnosti organizirane prireditve. Gambozova se je posebej osredotočila

na muzeološko problematiko skrbi za pomorsko kulturno dediščino ter poudarila pomen muzejskega strokovnega dela za raziskovanje, prezentacijo in ohranjanje le-te na nacionalni in mednarodni ravni. Davorin Fantulin pa je poudaril organizacijo in pomen vseh dejavnosti slovenskega pomorstva ter vlogo, ki jo imajo v vsakodnevnem pomorskem delovanju, in izpostavil nekaj aktualnih dogodkov, pri katerih so vidno vlogo odigrale različne pomorske službe.



Pozdravni nagovor direktorice Pomorskega muzeja Martine Gamboz in predstavnika Uprave RS za pomorstvo, pristaniškega kapitana Davorina Fantulina (foto Igor Presl)

Čeprav predstavniki pomorskega šolstva, ribištva, ribje predelovalne industrije, solinarstva, ladjedelništva, morskih športov in drugih pomorskih panog niso bili zastopani s svojimi predstavniki, pa so bili posamezni prispevki vendarle zasnovani tako, da manjkajočih vsebin ni bilo mogoče izvzeti iz koncepta pogovora ter da so bili med pogovorom večkrat omenjeni. Za številno publiko je bila pripravljena tudi slikovna projekcija, ki je vsebinsko dopolnjevala pogovor.

Nadja Terčon je v uvodnem prispevku podala zgodovinski oris pomorstva v našem okolju. Poudarila je, da je morje s svojimi naravnimi danostmi vselej vplivalo na način življenja človeka, ki je prebival na njegovem obrežju, ter da je bil najbolj severni del Jadrana vedno pomebno stičišče morskih in kopenskih poti ter da sta bila mediteranski položaj mest in ugodna obmorska lega tista, ki sta omogočale razvoj pomorske trgovine,

ladjedelstva, solinarstva in ribištva. Piran je bil pomembno prometno in pomorskoupravno središče, katerega temelj je bila tudi solna proizvodnja v piranskih solinah; Izola je slovela po ribištvu in ribji predelovalni industriji; Koper pa je vseskozi imel vlogo glavnega in najpomembnejšega mesta na tem področju. Mesta so bila v času Beneške republike (13-18. stol.) podrejena Benetkam, za časa Avstrije oz. Avstro-Ogrske pa so se na vseh področjih vezala na takrat hitro razvijajoči se Trst. Izpostavila je še vlogo slovenskega zaledja v odnosu do morja in podala pregled do konca 2 svetovne vojne ter poudarila, da mornariške enote IX. korpusa lahko upravičeno štejemo za prve slovenske mornariške enote v novejši zgodovini. Odločitev o njihovi ustanovitvi in njihova dejavnost sta pripomogla, da si je Slovenija priborila izhod na morje in se je mogla v bodoče sploh razvijati kot pomorska država.



Razglednica s panoramo Kopra, po letu 1914 (Fototeka PMSMP)

Del referata je namenila situaciji na obalnem področju po 2. svetovni vojni, kjer je bilo politično, gospodarsko, družbeno, demografsko in nacionalno dogajanje zelo pestro. V tri malone izpraznjena obalna mesta so se po končani vojni, še bolj pa po Londonskem sporazumu, začeli naseljevati prebivalci iz notranjosti Slovenije in vse Jugoslavije in se začeli ukvarjati tudi s pomorskimi dejavnostmi. Ker je Slovenija na tem področju zaradi ugodnih razmer videla možnosti razvoja panog, ki bi v prihodnosti prinašale devizni zaslužek, je podpirala je razvoj pristaniške dejavnosti, pomorstva in turizma ter pristaniške dejavnosti. Za delovanje in razvoj pomorskega gospodarstva so potrebovali šolane in strokovno usposobljene kadre, zato so ustanovili pomorsko šolo. Po rešitvi Tržaškega vprašanja leta 1954 so se pričeli resneje angažirati za gradnjo večjega modernega pristanišča v Kopru.

Pomorstvo je širok pojem in poleg vseh omenjenih tipičnih pomorskih panog zajema npr. tudi proučevanje pomorske preteklosti naroda in področja. Zato se je 1954 leta ustanovljeni Mestni muzej Piran pod vodstvom zgodovinarja Miroslava Pahorja začel ukvarjati tudi s proučevanjem zgodovine slovenskega pomorstva in se preimenoval v Pomorski muzej. Muzejski delavci so spoznali in izpostavili pomen pomorstva kot gospodarske panoge, povezavo morja s človekom, severnojadranskega prostora s slovenskim zaledjem ter še posebej pomen posameznika kot nosilca vseh pomorskih dogodkov, razvoja in miselnosti. Zaključila je, da je bila najprej le misel, potem pa je prišlo tudi spoznanje in prepričanje, da je med pomorske ljudi, ki jih morda nikoli ne bomo našli v najbolj znanih svetovnih enciklopedijah, ostali pa so zapisani v spominu preprostega človeka in naroda, sodil tudi slovenski človek in narod.



Dr. Jože Pirjevec o razmerah, v katerih se je razvijalo naše pomorstvo
(foto Igor Presl)

Zgodovinskemu pogledu je bil namenjen tudi prispevek dr. **Jožeta Pirjevca**, rednega profesorja na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem, ki je poudaril pomen slovenskega ribištva na slovenski obali med Trstom in Devinom, osvetlil zgodovino slovenskega odnosa do morja, povojno obdobje na tržaškem in pojasnil nekatere razmere, v katerih se je vzpostavljalo naše pomorstvo. Prof. dr. Jože Pirjevec sodi med najuglednejše slovenske zgodovinarje, katerega delo vedno znova pritegne pozornost tako doma kot v tujini, zlasti še sosednji Italiji. Čeprav njegov rod izvira iz Sežane, je njegovo življenje in delo tesno povezano s Trstom. Ker se je ukvarjal in se posvečal predvsem zgodovini Jugoslavije med letoma 1918 in 1991, vojnim dogodkom na njenem prostoru ter zlasti še povojnemu reševanju tržaškega vprašanja in drugim aktualnim temam,

je bil pravi sogovornik za osvetlitev povojnega obdobja v Slovenski Istri, Sloveniji in Jugoslaviji, ko je slovensko pomorstvo dobilo svoje temelje. V tem kontekstu je pojasnil politične, gospodarske, diplomatske in družbene razmere, v katerih se je vzpostavljalo slovensko pomorstvo, orisal boj za meje in reševanje Tržaškega vprašanja ter ne nazadnje še odločitev za pristanišče v Kopru.

V svojem referatu je še posebej poudaril pomen obale med Barkovljami in Devinom, na kateri so v povezavi z morjem živeli Slovenci od naselitve naprej in razvili poseben čoln – čupo. Osredotočil se je na zgodovinski pregled vzpona nacionalne zavesti, ki je v ospredje postavljala trditev, da je treba ustvariti združeno Slovenijo. Ob vprašanju nacionalnih meja pa se je pojavilo tudi vprašanje morja in zavedanje, da mora imeti slovenski narod dostop do morja, da bo le tako Slovenija lahko imela povezava s svetom. Boj za morje so povezovali z vprašanjem Trsta in se ob tem zoperstavljali tudi agresivnemu iredentizmu tržaškega vodilnega razreda, za katerega je bila nacionalna raznolikost severnojadranskega prostora nevzdržen izziv.

Podrobneje je nanizal tudi dogajanja okoli Trsta in jugoslovansko-italijanske meje ter opozoril, da smo Slovenci imeli srečo, ker leta 1947 ustanovljeno STO ni nikoli zares zaživel. Če bi STO dejansko zaživel (zavzemalo je namreč ozemlje in obalni pas od Devina do Novigrada), bi bili Slovenci res odrezani od morja. Zaradi informbirojevskega spora Tita s Stalinom, ko STO ni bilo več predstraža zahodnega bloka, se je položaj vendarle toliko umiril, da je lahko prišlo do ukinitve in razdelitve STO. S tem je Slovenija izgubila slovensko obalo med Devinom in Barkovljami, dobila pa dostop do morja na prostoru med Koprom in Dragonjo, kjer »smo se usidrali«.

Z ureditvijo tržaškega vprašanja in podpisom Londonskega memoranduma 5. 10. 1954 so bili postavljeni temelji za ustanovitev in razvoj velikega slovenskega pristanišča. Najprej so za lokacijo novega pristanišča mislili na Škedenj pri Trstu, ki bi ga potem prek Bazovice povezali z železnico v Sežani. Pozneje so računali na pristanišče, ki bi ga zgradili v zalivu sv. Nikolaja. Šele nato se je rodila ideja, da bi pristanišče zgradili v Kopru. Izpostavil je še izreden pomen tega področja, ki ni postajal samo gospodarsko središče, temveč tudi močno intelektualno področje. Odprle so se nove perspektive ekonomskega razvoja, ki so ta prostor povezale tako s srednjo kot zahodno Evropo.

Zaključil je z mislijo, da ob vseh pomislekih, nacionalnih in političnih aktivnostih, ki se vedno znova porajajo zaradi specifičnosti tega področja, ni potrebe, da bi Slovenci imeli slabo vest. *»Glede na to, s kakšno*

spoštljivostjo smo ohranili beneško dediščino, kako smo jo razvili, na kakšne način smo ovrednotili pomen tega področja, kakšen gospodarski in kakšen gospodarski in intelektualni pomen smo dali Kopru, se lahko brez slabe vesti Slovenci na tem področju lahko počutimo doma.«



Jože Utenkar je spregovoril o svoji pomorski karieri in podjetju Splošna plovba Portorož (foto Igor Presl)

Nastanek in razvoj edinega slovenskega ladjarja, podjetja Splošna plovba Piran, je predstavil kapetan **Jože Utenkar**. V svoji pomorski karieri je opravljal dela od pripravnika do poveljnika ladje SPP, kasneje pa še vodstvene in vodilne funkcije v podjetju Splošna plovba Piran oz. Portorož. Med drugim je bil šef nabave, tehnični inšpektor, kadrovski direktor, pomočnik tehničnega direktorja in nato vse do upokojitve tehnični direktor. Danes je v pokoju, vendar je še vedno zelo aktiven, sledi situaciji v pomorstvu ter ima po nalogu uprave podjetja Splošne plovbe posebno zadolžitev, da zbira podatke iz zgodovine podjetja. Še posebej ga zanima področje odnosov med podjetjem in pomorščaki in prav tem posveča posebno pozornost. Prepričan je, da »*Firme brez ljudi ni!*«, zato je njihova želja, da bi čim prej v primerni obliki obeležili ljudi, ki so v preteklosti SPP odigrali pomembno vlogo, ki so vedeli, kaj hočejo in so imeli neko vizijo razvoja pomorstva. Veliko zaslug so imeli poleg zaposlenih na SPP tudi člani Kluba pomorščakov RS.

Svoj nastop je začel s pomenljivim citatom dr. Miroslava Pahorja »*Narod brez plovbe je ptica brez kril*«, za katerega je prepričan, da je popolnoma umesten. Poudaril je, da je bilo v zgodovini podjetja Splošna plovba več pomembnih prelomnic (1954/1955, 1991) ter vsako posebej utemeljil. Z izredno natančnostjo jih je postavil v zgodovinski čas in prostor in razložil, kakšen pomen so imeli prelomni dogodki na poslovanje Splošne plovbe in na slovensko ladjarstvo nasploh. Poudaril je, da ni zanemarljivo dejstvo, da je bila slovensko pomorstvo del jugoslovanskega pomorstva in da so bile njene razvojne poti mnogokrat zaradi tega večkrat drugačne, kot bi bile sicer. Opozoril je tudi na vlogo SPP v okviru samostojne Slovenije.

V svojem prispevku se je dotaknil tudi odnosa do pomorstva nekoč in danes, pomena slovenskega ladjarstva ter izpostavil nekatere posameznike, ki so na tem področju imeli pomembno vlogo. Z natančnim spominom in širokim znanjem je nizal dejstva, opozoril na sodelovanje slovenskega ladjarja z drugimi jugoslovanskimi in tujimi ladjarji, naštel prve ladje SPP ter kar je najpomembnejše, še posebej omenil ljudi in poudaril njihovo vlogo, ki so jo odigrali pri začetkih Splošne plovbe. Ob tem je omenil pomen ustanovitve Pomorske šole in se vprašal, kako bi se razvijalo slovensko pomorstvo, če te šole ne bi bilo. Do leta 1954, ko je bila ustanovljena SPP, je na šoli zaključil šolanje 101 maturant. In ti kadri so se zaposlili na SPP.

Kot začetnika povojnega ladjarstva na tem področju pojmuje leto 1947 ustanovljeno pomorsko podjetje Agmarit. To je bila agencija, ki je nudila svoje storitve zasebnim ladjarjem in ni imela veliko možnosti, da bi se širila. Imela je 5 jadrnic s skupno nosilnostjo 600 ton in je opravljalo prevoze na obalnem področju. Januarja 1954 je bilo iz Agmarita ustanovljeno podjetje VAL in od takrat dalje se je situacija začela bliskovito spreminjati in razvijati. 8. 10. 1954 se je podjetje ponovno preimenovalo, tokrat v Slovenijalinije, zaradi pritiskov iz Beograda pa v Splošno plovbo Koper. Po selitvi sedeža delovne organizacije iz Kopra v Piran se je temu primerno preimenovalo tudi podjetje. Takrat so bili po njegovem mnenju tudi postavljeni pogoji za razvoj slovenskega pomorstva.

Konec leta 1955 je bila izvedena decentralizacija jugoslovanske trgovske mornarice. To je bil zelo pomembne trenutek, saj je SPP uspela dobiti del tega ladjevja. Jugoslovanska vlada je izdala odločbo o možnosti nabave že rabljenih, a mlajših in modernejših prekooceanskih ladij v tujini, ki so bile last jugoslovanskih podjetij, med vojno plule v zavezniških konvojih ali pa so bile v lukah nevtralnih ali zavezniških držav in so po vojni predstavljale jedro jugoslovanske trgovske mornarice. Od te flote je SPP dobila šest

ladij s tonažo preko 50.000 ton. Ob koncu leta 1957 je Splošna plovba Piran imela 11 ladij. To pa je bilo že nekaj, na čemer se je dalo graditi in kjer so lahko usposabljali svoje ljudi. Šele takrat je SPP postala pravi ladjar. Iz nižjega ranga se je firma spremenila v mogočno in uveljavljeno firmo.

Splošna plovba je bila najprej ladijski prevoznik na prostem tržišču, kasneje so svoje poslovanje preusmerili na linijski prevoz. Ladje SPP so s svojim značilnim dimnikom začele pluti po svetovnih morjih in slovenski logotip se je pojavljal v svetovnih lukah. Logotip je narisal kapetan Vladimir Štolfa ob prevzemu druge železne ladje podjetja - Gorenjska. Triglav in morje, sidro je bilo dodano kasneje. Izrisal je tudi več variant zastave. Povedal je, kako so kupili prve tri ladje Splošne plovbe železne konstrukcije. Prva je bila Sirob, ki so jo potem preimenovali v Martina Krpana. Druga ladja je bila Gorenjska, tretja pa Rog. Pri nakupu Roga v Londonu so imeli težave s strani federacije, saj je jugoslovanski ambasador v Londonu v Beograd javil, da »neki Slovenci« kupujejo ladjo.

Zaključil je s sloganom: *»Živeti ni nujno, nujno je pluti.«* Ob zaključku svojega nastopa pa je še posebej izpostavil svoje mnenje in apeliral na vse navzoče, da bi bilo treba zagotoviti, da država Slovenije obdrži delež v lastništvu SPP ter tako obdrži kontrolo nad to firmo!

O nastanku, vlogi in aktualnih problemih edinega pristanišča Luke Koper je spregovoril **Bruno Korelič**, njen dolgoletni direktor. Po izobrazbi je ekonomist, vendar je bil v vlogi vodilnega nosilec strateških usmeritev, pobudnik in spodbujevalec razvoja Luke Koper. Zaposleni in širše okolje so mu zaupali, v poslovnem svetu doma in v tujini pa je imel in še ima velik poslovni ugled. Pod njegovim vodstvom je Luka zaposlovala približno 630 ljudi, produktivnost pa je sproti naraščala. Dobri poslovni rezultati so bili posledica nenehnega učenja vseh zaposlenih, vrste sprememb na področju organizacije dela, vodenja in sistema razvoja kadrov s poudarkom na motiviranju zaposlenih in z jasno opredeljenimi cilji. Menili smo, da je pravi sogovornik, da z neko distanco in izkušnjo poda izhodiščne misli na nastanek in razvoj Luke Koper, na njeno vlogo v tem ožjem obalnem prostoru in v širšem – tako državnem kot mednarodnem, ter da spregovori o tem, kakšna je bila vloga Luke pri razvoju Kopra.

Posebej se je osredotočil na prve misli in začetek izgradnje pristanišča v Koprju, za katerega je bilo že v začetku predvideno, da se bo razvijalo v industrijsko in trgovsko pristanišče. Takratne razvojne študije so predvidevale postopno izgradnjo pristanišča s poglobljanjem koprskega zaliva in zasipavanjem škocjanskega zatoka. Načrtovali so še rafinerijo

nafte, železarno in druge predelovalne industrije, vendar je k sreči koncept razvoja šel v smer mednarodnega trgovskega pristanišča. Razvoj pristanišča in prometnih povezav z zaledjem je Koprū obali in Sloveniji prinesel nove razvojne perspektive ne le v transportu temveč v mnogih dejavnosti, ki spremljajo ladjarstvo, blago in transportna sredstva v mednarodni blagovni menjavi. Razvila so se mnoga podjetja in dejavnost, ki jih na tem področju sicer ne bi bilo. Sodobno bančništvo, logistična in špediterska podjetja, zavarovalnice in mnoge druge dejavnosti so ustvarile veliko število strokovno zahtevnih delovnih mest. Koper in obalna mesta so se razvila v pomembna pomorska in poslovno-turistična središča. Zahvaljujoč Luki Koper je Koper postal svetovno razpoznavno pristanišče in mesto, Slovenija pa pomorska deželā.



Bruno Korelič govori o vlogi Luke Koper v slovenskem gospodarstvu
(foto Igor Presl)

Jugoslovanske oblasti so nasprotovale izgradnji pristanišča v Koprū, saj so preferirale razvoj reškega pristanišča kot glavnega jugoslovanskega pristanišča. Zaradi vztrajnosti takratnega vodstva Luke Koper in podpore slovenske politike je razvoj pristanišča in železniške povezave uspel kljub nasprotovanju takratnega vodstva slovenskih železnic. Skoraj deset let je Luka Koper delovala brez železniške povezave in so se prevozi med Kozino in pristaniščem opravljali s tovornjaki, kar je bilo za mlado podjetje velik strošek. Šele leta 1967 je bila zgrajena železniška proga

Prešnica-Koper, kar je predstavljalo pomemben mejnik v nadaljnjem razvoju pristanišča.

Poudaril je, da je izgradnja pristanišča tudi v svetovnem merilu redke primer, ko podjetje z lastnim sredstvi in krediti, brez pomoči države gradi pristaniško infrastrukturo. Normalno je, da pristanišča in njihovo izgradnjo financirajo iz javnih sredstev, tako kot ceste in železnice, nakar države razpisujejo koncesije za opravljanje določenih dejavnosti privatnim podjetjem. Od tod tudi nekatere zahteve in razprave v lokalni javnosti, da bi podjetju Luka d. d. država ne smela podeliti koncesije, temveč naj bi jo podelila različnim špediterskim oz. ladjarskim podjetjem. To bi pomenilo, da bi država dodatno razlastila podjetje, ki je iz svojih sredstev zgradilo infrastrukturo in superstrukturo, tako kot je to izvedla pri podržavljanju obale in privezov ter zemljišč, ki so bila v lasti Luke.

Drugi pomembni mejnik v razvoju pristanišča je bila ustanovitev Samoupravne interesne skupnosti za železniški in luški promet leta 1974. Vodstvu Luke je tedaj uspelo prepričati politiko in vodstvo železnic, da so področje njenega delovanja razširili še na področje pristaniške infrastrukture oz. njenega financiranja. Prva sredstva za razvoj pristaniške infrastrukture se začela pritekati leta 1975. Do leta 1986 se je za razvoj pristanišča nabralo okoli 60 milijonov ameriških dolarjev, ki so bili porabljeni za izgradnjo obal, kontejnerskega terminala in terminala za les. To je bil velik prispevek slovenskega gospodarstva k razvoju koprškega pristanišča in na osnovi tega je država podržavila luko in si prisvojila 51 % vseh delnic, hkrati je občini Koper kot lokalni skupnosti dodelila 15 % upravljavskih delnic. Obenem je pojasnil, kako se je zadeva z lastništvom razvijala, in aktualiziral današnjo situacijo.

V obdobju do leta 1977 denar za razvoj infrastrukture ni še redno pritekal in vodstvo podjetja je imelo velike obveznosti do bank, kar je vplivalo na socialni položaj delavcev in sploh slabe poslovne rezultate. Politično je bilo določeno, da je podjetje Luko treba samoupravno sanirati in pospešiti razvoj, kar je Bruno Korelič z dobro ekipo tudi opravil. To je bil redke primer uspešne sanacije v pogojih samoupravljanja in družbene lastnine. To jim je uspelo, ker je Luka bilo podjetje posebnega družbenega pomena in so za uspeh bili zainteresirani mnogi, močna je bila tudi politična podpora, predvsem pa se je zbrala ekipa strokovnih in vodilnih kadrov, ki je verjela v ozdravitev in razvoj podjetja. Uspešna sanacija in rednejši dotok sredstev za razvoj infrastrukture ob velikem odrekanju zaposlenih so bili pogoji, ki so omogočili uspešno poslovanje, pospešeno tehnološko modernizacijo in ponujanje kakovostnih in konkurenčnih produktov. Partnerski odnos s Slovenskimi železnicami, ladjarji, špediterji in ostalimi v transportni verigi so pripeljali Luko Koper med najkonkurenčnejša

pristanišča na Jadranu – postala je eno izmed najmodernejših evropskih pristanišč, ne po velikosti, ampak po tehnologiji in produktivnosti. Zahvaljujoč poslovni kulturi, znanju in usposobljenosti kadrov je bila Luka nominirana za Evropsko odlično podjetje.

Opozoril je tudi na dileme okoli nadaljnjega razvoja pristanišča in izgradnje novega kontejnerskega terminala na tretjem pomolu, ki se pojavljajo v zadnjem času, in bil zelo kritičen do tega. Opozoril je tudi na »nagajanje« italijanskih oblasti, ki so podprte z zahtevami konkurenčnega Trsta, ki vidi v Kopru resnega tekmeca, ter zaradi povračila glede naših zahtev do presoje vplivov na okolje glede terminala za plin v Žavljah. Poudaril je izreden pomen, ki ga ima pristanišče za regijo in državo in to podkrepil s citatom izsledkov študije Ekonomske fakultete v Ljubljani o pomenu pristanišča za narodno gospodarstvo države Slovenije:

»1. Vsak milijon ton pretovorjenega blaga v pristanišču ustvarja 41,6 milijonov evrov prihodkov v slovenskem gospodarstvu. Če v Luki pretovorijo 15 mio ton, pomeni, da imajo od tega vsi udeleženci v poslu 624 mio prihodkov.

2. Neposredni in posredni učinki, ki vplivajo na dodano vrednost v dejavnosti, predstavljajo 50 % več kot v povprečju v gospodarstvu Slovenije, ali na milijon ton 15 milijonov dodane vrednosti, skupaj torej 225 milijonov dodane vrednosti.

3. Posredni in neposredni učinki pristanišča in dejavnosti generirajo 5000 delovnih mest, ali drugače, vsak milijon ton pretovorjenega blaga zagotavlja 450 delovnih mest, skupaj 6750 delovnih mest.«

Ob zaključku je poudaril, da je trajnostni razvoj koprskega pristanišča v interesu države Slovenije, njenega gospodarstva in njenih prebivalcev. Ta interes mora biti izražen tako pri državi kot pri upravljavcih občine Koper in pri prebivalcih krajevnih skupnostih, ki mejijo na pristanišče. Prepričan je, da je treba našim naslednikom zagotoviti kvalitetna delovna mesta, ki bodo zagotavljala takšno dodano vrednost, ki bodo omogočala obstoj splošne in osebne blaginje.

Življenje na ladjah in poklic pomorščaka pa je predstavil prekaljeni pomorščak kapetan **Giorgio Ribarič**, predsednik Združenja poveljnikov in upraviteljev v pomorskem prometu Republike Slovenije. Kot predstavnik pomorščakov, za katere lahko brez zadržkov rečemo, da so ambasadorji Slovenije v tujini, se je z morjem začel bolje spoznavati najprej na srednji pomorski šoli in nato kot kadet na ladji Ljutomer. Po diplomu na višji pomorski šoli in leta 1977 opravljenem kapetanskem izpitu je nadaljeval plovo in 1980 kot poveljnik nastopil službo na m/l Postojna. Od leta 2007 je v pokoju, vendar je zelo aktiven član Združenja poveljnikov in

upraviteljev v pomorskem prometu RS ter že od ustanovitve leta 2000 dalje tudi predsednik Združenja. V združenju, ki je samostojna poklicna organizacija, sodeluje 32 članov. To so v glavnem aktivni pomorščaki, le dva člana sta upokojena poveljnika. Zavzemajo se za uveljavljanje in varovanje poklicnih, socialnih, ekonomskih, kulturnih in drugih interesov svojih članov. Delujejo v skladu s svojim statutom in programom, upoštevajo pa mednarodne Konvencije in načela sodobne pravne države. Povezujejo se z mednarodnim sindikatom transportnih delavcev ITF (International Transport Worker's Federation), v Sloveniji pa s Konfederacijo sindikatov 90 Slovenije. Pomorščaki se združujejo tudi v Sindikatu pomorščakov Slovenije. Združenje sledi problematiki pomorščakov in pomorstva doma in na tujem.



Giorgio Ribarič o svoji izkušnji pomorščaka in šolanju slovenskih pomorskih kadrov (foto Igor Presl)

Ker je kot pomorščak in poveljnik preživel velik del svojega življenja na ladjah, je iz lastne izkušnje opisal življenje pomorščakov in svoje zelo izdelano stališče do stanja pomorščakov v preteklosti in danes. Osredotočil se je na pomen pomorskega šolstva in odločitev mladih za pomorsko

kariero. Izpostavil je osebno izkušnjo in iz nje opozoril na problem pomorskega poklica in na pomanjkanje odločitev za odhod na morje. »Prihajam iz pomorske družine, tudi oče je bil pomorščak. Sem edini iz moje generacije, ki je svojo kariero začel in končal na morju.« Vsakdo, ki opravlja delo pomorščaka, mora imeti temeljito splošno teoretično izobrazbo, poglobljena strokovna in poklicna znanja in veščine za samostojno in hitro reševanje zahtevnih situacij. Na pomorsko šolo se namreč niso vpisovali le fantje iz obalnih mest in bližnje okolice, temveč iz vse Slovenije in tudi Jugoslavije. Večina jih je prihajala iz kontinentalnega dela Slovenije. Takih fantov je bilo v preteklosti veliko več kot danes. To je bila stroga šola in jih je veliko naučila, še več pa sta jih naučila življenje in delo na ladjah. Izkušnje so dobivali od starejših kolegov na ladjah, od poveljnikov. Tudi podjetje SPP jih je spodbujalo k nadaljnjemu izobraževanju, saj je dijakom in študentom nudilo štipendije.

Izrazil je zaskrbljenost nad trenutnim zanimanjem za pomorski poklic med mladimi in podal svojo pozitivno vizijo za prihodnost pomorskega poklica. Opozoril je na dejstvo, ki je bilo že v preteklosti pereče, danes pa je še bolj, namreč, da se mladi, ki zaključijo pomorsko šolanje, ne zaposlujejo na morju, temveč raje izberejo življenje v krogu družine na kopnem in se zato zaposlujejo v agencijah in podjetjih na kopnem. Aktualiziral je tudi težave, s katerimi se srečujejo v sodobnem ladjarskem poslovanju. Predvsem je opozoril na pomanjkanje kadrov ter na sicer težko, a zanimivo življenje na morju. Prepričan je, da je treba mlajše generacije vzpodbujati, da bi se odločali za ta težek, vendar zanimiv poklic na morju. Čeprav so ladje danes veliko modernejšje, v Sloveniji pa imamo močno ladjarsko podjetje, primanjkuje tovrstnega kadra. Prepričan je, da je prav država tista, ki lahko na to, najverjetneje prav prek šolstva in primernih finančnih podpor, največ vpliva na to, da bi slovensko pomorstvo ponovno dobilo tak renome, kot ga je v preteklosti imelo. Izrazil je tudi upanje, da bo Slovenija v prihodnje imela več pomorščakov, ki bodo, tako kot on, na morju naredili pomorsko kariero.

Precej pozornosti je bil deležen nastop **Milana Kučana**, ki je podal pogled nekdanjega državnika na odnos politike do morja, obale in Primorske ter na nekatera aktualna vprašanja v zvezi s tem. Spomnil je na pomen sklepa Kočevskega zбора, ki govori o priključitvi Primorske in Trsta matični domovini. Obudil je spomin na ter lastno izkušnjo življenja ob železni zavesi, na emocije ob povojnih zahtevah, da je Trst naš, na kasnejšo streznitev in usmeritev v izgradnjo luke Koper ter nenazadnje opozoril na pravilno usmeritev geostrateškega razvoja Slovenije na osi sever–jug, osi od Maribora do Kopra. Dotaknil se je tudi aktualne usode nekaterih gospodarskih subjektov na obali in brezbriznega odnosa dela slovenske politike do dogajanja na tem področju.

Med svojo aktivno kariero se je nekdanji predsednika Republike Slovenije soočal tudi s slovensko pomorsko situacijo, ki jo še danes spremlja. Kot politik in državnik, ki se je s politiko začel ukvarjati takoj po diplomi na pravni fakulteti, je močno zaznamoval našo narodno in državno zgodovino. Soočal se je z osamosvajanjem in uveljavljanjem države, med katerimi se je zlasti zavzemal za uveljavitev pravice narodov do samoodločbe ter nenasilno reševanje sporov. Podal je svoj pogled na obravnavano tematiko, tj. pogled politika in državnika na odnos politike in države do morja in pomorstva, pogajanja za morje in pravično morsko mejo ter jih povezal z aktualnimi pomorskimi vprašanji ter podal svoj pogled perspektive za naprej. Rdeča nit njegovega prispevka so bila dejstva in razmišljanja o slovenski strategiji do morja, ki jih je poimenoval kar **strateški premislek**, in v okviru katerega je postavil kar nekaj vprašanj in nanje poskušal podati odgovore. Ali je morje strateški interes Slovenije? Ali je pomorstvo družbeni, gospodarski in politični interes Slovenije? Ali je bilo pomorstvo sploh kdaj v ospredju slovenske nacionalne gospodarske politike? Poudaril je, da je zaledje moralo do morja izbirati pot, ki je bila najbolj ekonomična, hitra in varna, pot, ki je zagotavljala najboljši transportni uspeh. Zato je toliko bolj pomembna povezava Kopra z železnico in še danes je ta drugi tir zelo aktualen.



Bruno Korelič in Milan Kučan
(foto Igor Presl)

Pomorstvo je bilo in je neka celovita panoga na področju današnje slovenske obale. Poudaril je, da so osnutki slovenskega pomorstva že v sklepkih Kočevskega zbora, ki je sprejel priključitev Trsta, Slovenskega

primorja in Istre k matični domovini. Zato meni, da je odnos Slovencev do morja veliko starejši od reševanja tržaškega vprašanja, s katerim ljudje ponavadi poenostavljajo in posplošujejo slovenski odnos do morja. Prav tako meni, da niso točna razmišljanja tistih, ki idejo o slovenskem pomorstvu, ki jo je posvojila tudi slovenska politika, povezujejo šele v povojni čas in v ta, s strani avtohtonih italijanskih prebivalcev izpraznjeni prostor. Odnos slovenske politike do tega fenomena je bil v prvem povojnem obdobju izključno povezan s problemom Trsta. Ko je prišla streznitev in je Trst pripadel Italiji, je slovenska politika svoj odnos do morja preusmerila na Koper in današnjo slovensko obalo. Takratno razumevanje slovenske politike je namreč temeljilo na geostrateškem položaju Slovenije, ki se nahaja na območju, kjer se Sredozemlje najgloblje zajeda v Evropo. Prav sprememba geostrateške usmeritve Slovenije, preusmeritev vizije in strategije razvoja Slovenije na os od Maribora do Kopra, je bila odločilna. Tvorci slovenske razvojne strategije sicer te vizije niso pisno deklarirali, pa so kljub temu naleteli na velika nasprotovanja, saj je Beograd imel glede strateških premislekov popolnoma drugačno vizijo od slovenske.

Po njegovem so bili pri vzpostavljanju slovenskega sodobnega pomorstva ključni trije elementi: Ustanovitev Splošne plovbe, ustanovitev Luke kot osrednjega transportnega podjetja ter formiranje pomorske šole in kasneje fakultete za formiranja pomorskega kadra. Vendar pa se je slovenska politika zavedala, da samo morje in pomorščaki ne bodo dovolj. Okrepilo se je prepričanje, da je treba gospodarsko okrepiti celotno obmorsko zaledje in vzpostaviti na tem področju močno gospodarsko cono, ki je bila načrtovana v kasnejših letih kot ena od nosilcev slovenskega gospodarstva.

Dotaknil se je tudi vprašanja optantov in prisotnosti italijanske kulturne dediščine, ki je zaznamovala ta prostor. Poudaril je, da je bilo izseljevanje italijanskega prebivalstva iz tega področja za nas zelo pomembno, saj se je z njihovim odhodom izpraznil prostor, na katerega so se potem naselili prebivalci iz cele Slovenije in da se je na tem področju vzpostavil fenomen vprašanja slovenske identitete. Ti naseljenci so s seboj prinesli svoj povsem kontinentalen odnos do morja in do morja niso imeli takega genetskega odnosa, kot ga imajo ljudje, ki so tukaj rojeni. Zatrdil je, da slovenska razvojna strategija ni imela protiitalijanske dimenzije. Poudaril je, da ni bilo namena izbrisati italijanske kulturne dediščine, ki je tukaj nastala oziroma je bila tu najdena. Ravno nasprotno. Italijanska narodna manjšina je v slovenski politiki dobila vso podporo, kar kaže oblikovanje načel manjšinske politike. V strateškem razvojnem premisleku o podpiranju razvoja obale pa tudi ni šlo za tekmovanje s Trstom, ni pa mogoče tega vidika povsem izključiti.

Kučanu se je zdelo pomembno spoznanje, da je bilo treba oblikovati Obalo kot močno intelektualno, kulturno, upravno in politično središče. Poudaril je, da krepitev gospodarskega potenciala Obale ni šla brez težav in odporov predvsem s strani federacije. V strateških premislekih jugoslovanske države so dejstva, kot so večja, gospodarsko močnejša, prometno bolj povezana pristanišča na Reki in v Bakru pomembnejša od Kopra, imela večjo težo od slovenskih strateških premislekov. Te konsekvence nasprotovanj so trajale do konca Jugoslavije. Ta dejstva pa vendarle kažejo na obdobje razumevajočega odnosa slovenske politike do morja. Ta odnos je dejansko slonel na nosilcih izvedbenih projektov, ljudeh, ki so živeli na tem področju in ki so krojili odnos do morja. Kasneje je bilo tega razumevanja manj, kljub resoluciji o slovenski usmerjenosti k morju, ki jo je sprejela slovenska politika.

Odnos do morja se je opazno spremenil po osamosvojitvi. Deloma je bilo za to krivo reševanje odnosov z Italijo, ko je šlo za poskuse odrekanja državnoopravnega nasledstva, ki jih je uredil Osimski sporazum med Italijo in Jugoslavijo. Pomemben je bil potem tudi Oglejski sporazum, ki naj bi uveljavil restitucijske zahteve Italije do Slovenije in pogojevanje vstopa Slovenije v Evropsko unijo. Deloma pa so na to vplivale težave s Hrvaško glede meje v Piranskem zalivu. Določitev meje se je dolgo časa poskušala reševati z dvostranskimi pogajanjmi, vendar dovolj nespretno, tako da je prišlo do sedanjega poskusa reševanja tega problema z arbitražo oziroma s prenosom reševanja tega problema iz sfere politike v sfero prava. Posledica tega spremenjenega odnosa sta bila zlasti osiromašenje obalnega gospodarskega potenciala ter premajhna povezanost slovenskih razvojnih vizij z razumevanjem in občutljivostjo tega prostora.

Da obstaja precejšnja težava v gospodarskem razumevanju morja in obale kažejo zapleti z obnovitvijo železniške povezave med Slovenijo in Madžarsko. Ob tem pa je poudaril, da je sam med tistimi, ki so prepričani, da je treba kontrolne deleže države v posameznih podjetjih obdržati, tudi v SPP. Če bo ta prišla popolnoma v tuje roke, je po njegovem mnenju s slovenskim morjeplovstvom konec. Po njegovem mnenju je morje za slovensko politiko pomembno in si ga priključuje v spomin samo takrat, ko je govora o določanju meje s Hrvaško v Piranskem zalivu. Takrat pa, kot kažejo izkušnje, prevladujejo emocije, populizmi in za racionalne argumente zmanjkuje volje in tudi časa. Kot pogajalec na mednarodni konferenci o Jugoslaviji v Bruslju zelo dobro pozna to problematiko. **Mir in mednarodno priznanje**, ki sta bila posledica te konference, sta bila pogojena s stališčem, da se države, naslednice nekdanje Jugoslavije priznajo v okviru obstoječih meja. Takrat so dejali, da so to administrativne meje, čeprav so bile po njegovi sodbi veliko več kot le administrativne meje. To pa je takrat pomenilo, da bo pri morebitnem

odločanju posameznih odsekov te meje prevladalo načelo, da tudi pri tem razmejevanju nihče ne more dobiti več, kot je imel, in da nihče ne more dobiti manj, kot je imel. Ker je Slovenija imela takrat stik z odprtim morjem, to pomeni, da ji te pravice do stika z odprtim morjem nihče ne more odvzeti. Rešitev na arbitraži ne more Sloveniji te pravice kratiti. Seveda pa je treba pripraviti dobre argumente za arbitražo. Pripraviti je treba dobro tudi tisto argumentacijo, ki jo razumemo z načelom pravičnosti in ki temelji na zgodovinskih pravicah Slovenije do takšnega stika z odprtim morjem.

Zaključil je z mislijo o nacionalnem interesu, ki se razkriva tudi v odnosu do razumevanja morja. V tem okviru je treba opozoriti na brezbržnost enega dela slovenske politike do dogajanja na Obali, ki ga je ilustriral z usodo tukajšnjih gospodarskih objektov in procesov. Treba je opozoriti tudi na to brezbržnost tudi kar se tiče spreminjanja lastniške strukture, tudi do tega, da bi lahko lastniki te gospodarske substance lahko postali tujci. Načeloma sam ne nasprotuje tujemu lastništvu in prihodu tujega kapitala v Slovenijo, tudi ko in če gre za prodajo državnih deležev. Meni pa, da dokler država nima strategije, ki bi povedala, kaj pravzaprav hoče obdržati, kaj hoče obdržati v slovenski lasti, kaj bo privatizirala in kaj bo prodala tujcem, toliko časa je treba z določeno skrbjo gledati na te lastniške načrte. Posebej še zaradi neoliberalne logike, da je država slab gospodar, da mora zato prodati svoje premoženje. Nasprotuje mnenju nekaterih, ki lastništvo tujcev razumejo tako, kot da bi šlo za fizičen premik podjetij in fizičen umik s slovenskega področja. Poudaril je, da je imelo vsako podjetje tudi socialne funkcije in da je v preteklosti skrbelo za socialno okolje. Dokler so bila nekatera podjetja, ki imajo sedaj tuje lastnike, v slovenski lasti, so ta podjetja bila tudi središča, ki so skrbela za socialno, kulturno, športno in drugo življenje v svoji okolici. Tuj kapital ima seveda drugačne interese od vlaganja v slovensko okolje. Po njegovem mnenju bi morali biti pozorni na to, kakšen je in kakšen bo razvoj tistih dejavnosti, ki ohranjajo in razvijajo nacionalno identiteto. Vprašal se je, zakaj imamo državo, če ne za to, da ščiti interes državljanov, tudi interes državljanov za čim večjo blaginjo. To pa seveda ni odvisno samo od osebnega dohodka, ki ga človek zasluži s svojim delom. Zato se mu zdi nespametno, da bi se država odpovedovala instrumentom, ki ji omogočajo to skrb in to možnost. Ni mogoče pristati na to, da nacionalni interes obstoji samo v kulturi in da na drugih področjih o oblikovanju nacionalnega interesa ni mogoče govoriti. S skrbjo za nacionalni interes pa ne razume izolacije in zapiranja Slovenije v nek geto.

Svoj nastop je zaključil s sklepno ugotovitvijo, »da Slovenci, vsaj večinski del, premalo časa živimo z morjem, da bi ga povsem razumeli in da

marsikdaj napačen odnos in napačne poteze pravzaprav izvirajo prav iz tega nerazumevanja.«

Pogovor s pomenljivim naslovom **Za kanček morja** je bil organiziran v času, ko je bilo morje v domačem in svetovnem središču pozornosti, doma zlasti še zaradi nedoločene in nerešene morske meje med Slovenijo in Hrvaško. Spomladi 2010 sta se zgodila najprej razprava, potem pa referendum o arbitražnem sporazumu o meji med Slovenijo in Hrvaško. Iz razprav sodelujočih je bilo jasno razvidno, da je bilo treba premagovati številne in velike ovire pri ustanavljanju, gradnji in razvoju slovenskega pomorstva ter da se je le-to vztrajno tehnično in poslovno razvijalo. Uбирalo je poti tržne ekonomije in se s tem osvobajalo državno-birokratskih metod vodenja. Upoštevana pa je bila tudi geostrateška lega slovenske obale v samem osrčju Evrope, ki je še danes ena od konkurenčnih prednosti. Še vedno pa se pojavlja vprašanje, ali je morje strateški interes Slovenije? Ali je pomorstvo družbeni, gospodarski in politični interes Slovenije? Čeprav je bilo hrepenenje po morju je bilo skozi slovensko zgodovino vselej prisotno, pa iz preteklosti težko rečemo, da je Slovenija dobro razumela pomen morja in svoje obale. In tudi danes je vprašanje morja vselej znova aktualno in problematizirano. Čeprav se slovensko pomorstvo po zgodovinski plati ne more primerjati z italijanskim ali hrvaškim, pa bi se morali zavedati njegovega pomena.



Del poslušalcev razgovora Za kanček morja (foto Igor Presl)

Ko smo razmišljali o odnosu do morja v preteklosti, smo se vprašali tudi, kaj sploh je slovenska pomorska identiteta? Kaj je tisto, kar ljudi, posameznika, narod ali skupino povezuje z morjem? Ali lahko pomorstvo

označimo kot neko temeljno stičišče naše kulture oz. družbe, ki prevzame vlogo identitete in povezuje ljudi v osmišljene skupnosti in večja pripadnost neki skupnosti? Odgovorov še zdaleč nismo podali, so pa bile dane smernice za nekatera razmišljanja in za novo perspektivo v pogled in odnos do slovenske pomorske identitete, obenem pa so bila odprta še številna nova vprašanja. Številno občinstvo, med katerimi smo pogrešali zlasti obalne politike, je pogovor navdušil. Kljub temu pa je bilo razočarano, saj zaradi pomanjkanja časa na okrogli mizi sploh ni bilo mogoče odpreti razprave. Obenem pa so se udeleženci iz ene in druge strani pogovorne mize spraševali, zakaj je bilo kljub prisotnosti številnih medijev njihovo poročanje javnosti tako skromno. Novinar Janez Mužič, eden redkih, ki je o dogodku obširneje in korektno poročal, pa je v svojem prispevku povzel misli nastopajočih: *»Ob vsem povedanem na pogovoru je ostal občutek, da je odnos Primorcev do morja še kar naprej nekako drugačen kot pri kontinentalnih Slovencih in da imamo kot narod še vedno težavo pri razumevanju obale in morja.«*

Navodila avtorjem prispevkov

za zbornik Izvestja Pomorskega muzeja Piran

Izvestja Pomorskega muzeja Piran je letni zbornik Pomorskega muzeja – Museo del mare »Sergej Mašera« Piran – Pirano.

Prispevki, ki jih objavlja, so v slovenskem jeziku, obravnavajo pa vsa strokovna področja delovanja Pomorskega muzeja Piran, tj. zgodovino pomorstva, na morje vezanih gospodarskih dejavnosti in kulture ter muzeološko problematiko tako zastavljenega predmeta zanimanja, njega raziskovanja, prezentacije in ohranjanja. Regionalno se omejujejo na širše (torej tudi izseljeništvu, misijonarstvo ipd.) slovensko etnično ozemlje in severovzhodni prostor Jadranskega morja z gravitacijskimi območji, pomembnimi za posamezno tematiko. Poročila s konferenc, razstav ipd., polemike in recenzije knjig se vežejo na problematiko pomorstva v muzeologiji.

O sprejemu ali zavrnitvi prispevka odloča uredniški odbor, ki ga sestavi urednik za posamezne primere po lastni presoji.

Prispevki praviloma obsegajo približno 1,5 avtorske pole, tj. do 22 strani običajnega tipkopisa (1.500 znakov s presledki na stran). Besedilo je jezikovno pravilno (lektorirano), vsebinska razčlenitev pregledna in logična, zaželeno strukturiranje po metodologiji IMRAD (razen zapisov in poročil, polemik, recenzij knjig ...).

Naslov je kratek in jasen in natančno opredeli vsebino prispevka, lahko je dopolnjen s podnaslovom.

Pod naslovom je naveden avtor prispevka. Če je avtorjev več, se sami odločijo za vrstni red imen avtorjev.

Avtorji dostavijo:

- članek – natisnjen in na elektronskem mediju, ki poleg besedila vsebuje:
- izvleček – predstavi glavne rezultate prispevka in ne presega 20 vrstic, razumljiv mora biti sam po sebi, brez poznavanja celotnega besedila prispevka. Avtor upošteva priporočila standarda SIST ISO 214;
- ključne besede – enostavni izrazi v prvem sklonu ednine, primerni za indeksacijo;
- seznam uporabljenih virov in literature;
- priloge – slikovno gradivo, kopije dokumentov, zemljevidov ipd. s

podnapisi (pojasnili, izvor). Na iztisu članka je označeno, kje naj bo posamezna priloga objavljena.

- natisnjen izpolnjen obrazec za registracijo prispevka (na spletni strani www.pommuz-pi.si);
- podatke o avtorju – ime in priimek, akademski naslov, poklic;
- ustanovo, kjer je avtor zaposlen, njen naslov, naslov elektronske pošte in telefonsko številko, kjer je avtor dosegljiv.

Opombe naj bodo pod črto (*footnote*), številčene z arabskimi številkami od začetka do konca besedila. V opombah uporabljamo krajše navedbe, ki morajo biti skupaj s kraticami razložene v poglavju Viri in literatura. Pri arhivskih virih uporabljamo uveljavljene kratice za arhiv, nato navedemo kratico fonda ali zbirke, signature oziroma številko fascikla ali škatle in številko arhivske enote ali ime dokumenta. Pri literaturi navedemo priimek avtorja, smiselno skrajšani naslov in številke strani.

Poglavje Viri in literatura vsebuje sistematično navedene vire in literaturo, ki so uporabljeni v opombah. Ločeno se navaja arhivske vire, ustne izjave ipd. V okviru posameznega sklopa so zapisi urejeni po abecednem vrstnem redu.

Arhivski viri:

- AS 231 – Arhiv Republike Slovenije, Fond Ministrstvo za prosveto Ljudske republike Slovenije, 1945–1951 (po potrebi se številke škatel).
- V opombi zadostuje navedba: AS 231, (številka škatle), (številka ali ime dokumenta).

Literatura:

Monografije: priimek, kratica imena avtorja, (leto izida): naslov in podnaslov dela. Kraj, založba.

primer:

- Jenkins, K. (2009): At the limits of history. Essays on theory and practice. London, Routledge.

Članki: priimek, kratica imena avtorja, (leto izida): naslov članka. Naslov periodike ali zbornika, letnik, številka. Kraj izida, obseg strani.

primera za prispevek v periodiki:

- Tanselle, G. T. (2001): Thoughts on the authenticity of electronic

texts. *Studies in bibliography*, 54. Charlottesville, 134–137.

- Ankersmit, F. R. (1989): *Historiography and postmodernism. History and Theory*, 28, 2. Middletown, 137–153.

primer za prispevek v zborniku:

- Barbieri, E. (1999): *Tra filologia dei testi a stampa e storia del libro: Ridolfi, Cicerchia e le 'contrastampe'*. V: Harris, N. (ur.): *Bibliografia testuale o filologia dei testi a stampa?* Udine, Forum, 35–58.

Besedila naj bodo napisana v običajnih računalniških programih, natisnjena enostransko na papirju formata A4. Ime datoteke (file) naj bo ime avtorja članka (npr. kovac.doc). Slikovno gradivo je v elektronski obliki z ločljivostjo najmanj 300 dpi v približni velikosti objave v reviji v formatu tif brez kompresije.

Za prevode izvlečkov in ključnih besed v tuja jezika (italijanščino ali angleščino) poskrbi uredništvo revije. Izbiro jezika prevoda izvlečka in ključnih besed določi avtor v obrazcu za registracijo prispevka (alineja Naslov v italijanščini ali angleščini).

Za trditve, znanstveno korektnost in jezikovno pravilnost odgovarjajo avtorji člankov.

Prispevke sprejema uredništvo:

Pomorski muzej – Museo del mare »Sergej Mašera« Piran – Pirano
Uredništvo zbornika *Izvestja*
Cankarjevo nabrežje 3
SI-6330 Piran
Slovenija

Piran, 25. 3. 2009

urednik
Igor Presl

Obrazec za registracijo prispevka

Naslov in podnaslov prispevka (v slovenščini):

Naslov in podnaslov prispevka (v angleščini ali italijanščini):

Priimek in ime avtorja oz. avtorjev in podatki o njihovi zaposlitvi:

- (1)
- (2)
- (3)

Kontaktna oseba:

Ime in priimek:

Naslov:

Tel.: e-mail:

Podpisani avtor(ji) v primeru materialne ali moralne škode, nastale zaradi nenaklepnega ravnanja uredništva zbornika *Izvestja Pomorskega muzeja Piran* ob izdaji prispevka, ne bodo zoper odgovorno pravno in fizično osebo uporabil(i) pravnih sredstev ali ukrepov, ki bi se reševali po sodni poti.

Avtor(ji) ohrani(jo) avtorske pravice in dovoljuje(jo) objavo prispevka v zborniku *Izvestja Pomorskega muzeja Piran*, ki je predmet tega obrazca, za ta primer.

Podpis(i)

- (1)
- (2)
- (3)

Kraj in datum:

Izdal in založil: Pomorski muzej – Museo del Mare »Sergej Mašera« Piran – Pirano

Zanj: Martina Gamboz

Uredil: Igor Presl

Prevod izvlečkov: Mario Steffè

Prelom in oblikovanje: Igor Presl

Naklada: 500 izvodov

Tisk: Repro point d.o.o., Izola

Slikovna predloga na ovoju: Kopalka na portoroškem pomolu, 21. 8. 1926, fotoateljé Adria, Portorož (Negativoteka Pomorskega muzeja Piran)

